

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин
ім. Б. Д. Гаврилишина
Кафедра міжнародної економіки

Голод Богдана Василівна

Регулювання розвитку аграрного сектору у Європейському Союзі в аспектах створення Зони вільної торгівлі з Україною / Regulation of the European Union Agricultural Sector in the aspects of Free Trade Area with Ukraine

спеціальність: 8.03050301 – Міжнародна економіка
магістерська програма – Європейська економіка

Виконав студент групи
МЕЄМ-11
Б. В. Голод

Науковий керівник
к.е.н., доцент
І. Я. Зварич

Дипломну роботу допущено до захисту

«_____» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Є.В. Савельєв

Тернопіль – 2017 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	6
1.1. Теоретичні особливості формування аграрного ринку.....	6
1.2. Класифікація механізмів державної підтримки сільського господарства за методикою ОЕСР та СОТ.....	13
1.3. Світовий досвід розвитку моделей сільського господарства та етапи еволюції спільної аграрної політики ЄС.....	20
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЄС В АСПЕКТАХ СТВОРЕННЯ ЗВТ З УКРАЇНОЮ.....	29
2.1. Сучасний стан аграрного сектору ЄС.....	29
2.2. Компаративний аналіз аграрного ринку України та ЄС.....	45
2.3. Аналіз агропромислового комплексу України в контексті підписання ЗВТ з ЄС.....	54
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.....	69
3.1. Вектори функціонування аграрного сектору України.....	69
3.2. Пріоритетні напрямки удосконалення державної підтримки розвитку агропромислового комплексу України в процесі її конвергенції з ЄС.....	75
Висновки до розділу 3.....	93
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98
ДОДАТКИ.....	107

ВСТУП

Актуальність теми. Для сучасного етапу розвитку світової економіки характерним є загострення глобальної конкуренції, яка досить часто провокує численні торговельні війни і, як наслідок, змушує постіндустріальні країни світу відмовлятися від протекціоністської моделі сільського господарства та переходити до регулювання аграрного сектору на ліберальніших засадах. Не виключенням став і Європейський Союз, сільське господарство якого відноситься до так званих сенситивних галузей економіки, що призводить до постійних дотацій зі спільного бюджету. Однак, надмірне зростання витрат на підтримку АПК союзу призводить до невдоволення та протидії з боку торговельних партнерів. Ось чому дослідження системи регулювання аграрного сектору в країнах ЄС набуває особливої актуальності. Також державне регулювання аграрного сектору в Євросоюзі відіграє особливу роль для України, котра прагне інтеграції, адже її першим кроком має бути створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС, що передбачає додання значних перешкод в механізмах регулювання аграрного сектору.

Розкриття особливостей системної підтримки аграрного сектору в ЄС досліджували такі іноземні науковці як Р. Акрілл, М. Йованович, Н. Мусис, М. Трейсі, М. Артис, М. Кардвел, Д. Колман, Р. Сардоне, С. Тангерман та Р. Хенке та інші. Серед вітчизняних вчених слід назвати В. Бойка, Р. Глібова, С. Дем'яненка, А. Дібрової, О. Коваля, М. Кожемякіної, В. Лаврука, Ю. Лузана, Б. Пасхавера, К. Прокопенка, А. Скрипника, О. Супрун, О. Шубравської та ін.

Метою магістерської роботи є комплексне дослідження системи регулювання аграрного сектору ЄС в контексті створення Зони вільної торгівлі з Україною.

Відповідно до мети дослідження, у роботі поставлено такі **завдання:**

- розкрити теоретичні особливості формування аграрного ринку;

- проаналізувати механізми державної підтримки сільського господарства за методикою ОЕСР та СОТ;
- дослідити світовий досвід розвитку моделей сільського господарства та систематизувати основні етапи еволюції спільної аграрної політики ЄС;
- провести емпіричний аналіз стану аграрного сектору ЄС;
- порівняти аграрний ринок України та ЄС;
- здійснити аналіз агропромислового комплексу України в контексті підписання ЗВТ з ЄС;
- виділити основні проблеми функціонування аграрного сектору України;
- подати ключові напрямки удосконалення державної підтримки розвитку агропромислового комплексу України в процесі її конвергенції з ЄС.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку аграрного сектору в Європейському Союзі.

Предметом дослідження є умови та механізми функціонування системи регулювання аграрного сектору ЄС в аспектах створення ЗВТ з Україною.

Методи дослідження. Магістерська робота базується на використанні принципу єдності теорії і практики, прогнозуванні розвитку економічних процесів на основі методів пізнання, системно-структурного аналізу та узагальнення економічних процесів та явищ. Також були використані аналіз та синтез, економіко-статистичний метод та моделювання під час обробки і узагальнення статистичних даних та їх відображення у найбільш інформативній формі – таблиці, рисунки, діаграми, тощо.

Інформаційною базою магістерської роботи слугували монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних організацій (СОТ, ЮНКТАД, групи Світового банку, ОЕСР), офіційні публікації Європейської Комісії, законодавчі акти ЄС, нормативно-правові акти України, матеріали Міністерства аграрної політики

та продовольства України й Рахункової палати України, статистичні дані Євростату, ФАО та Державного комітету статистики України та ін.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження. У процесі узагальнення, проведеного порівняльного та системного аналізу, проаналізовано систему регулювання аграрного сектору Європейського Союзу та України, при цьому визначено напрямки удосконалення державної підтримки розвитку АПК України в процесі її конвергенції з ЄС.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та наукові результати дослідження пройшли апробацію на міжнародній науково-практичній інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Проблеми глобалізації та регіоналізації світової економіки».

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 120 сторінок. У тексті розміщено 32 рисунки і 22 таблиці та 14 додатків. Список використаних джерел налічує 92 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

1.1. Теоретичні особливості формування аграрного ринку

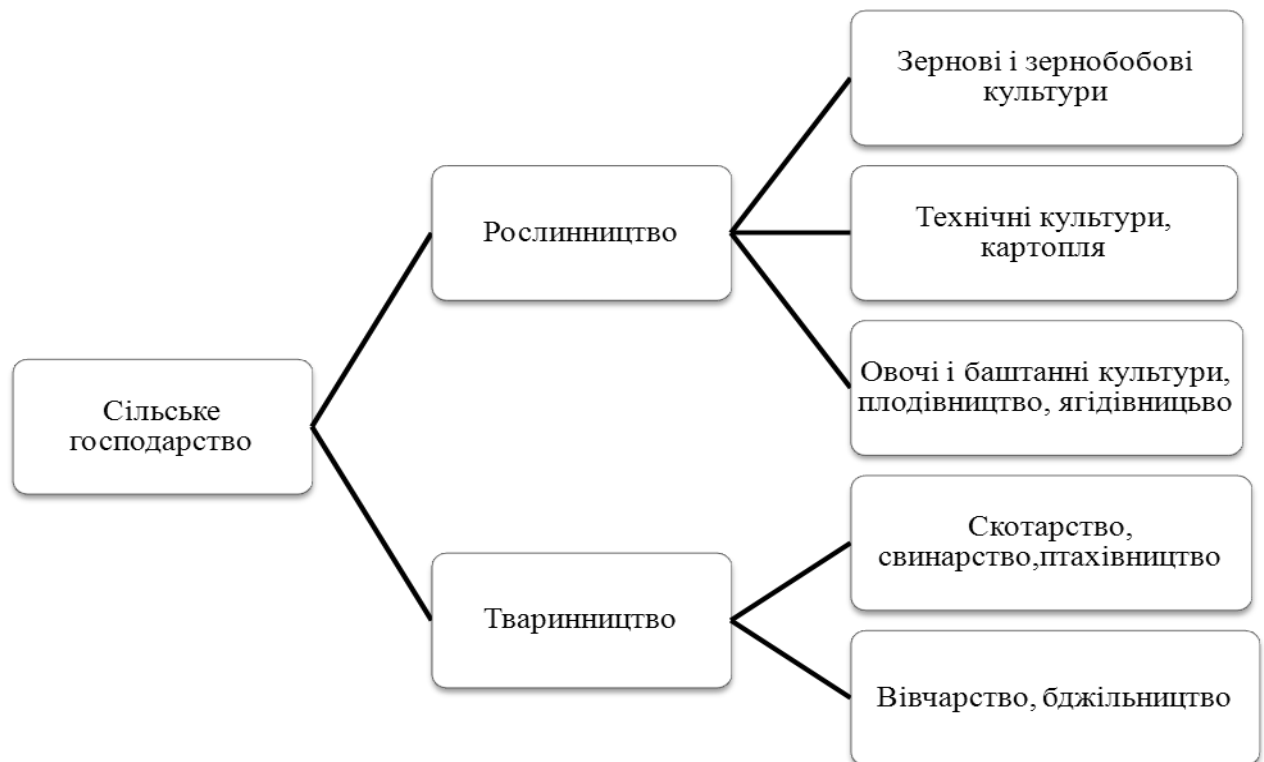
Аграрний сектор є найстарішою і не останньою за значимістю (після промисловості) галуззю матеріального виробництва. Агропромисловий комплекс (АПК) є одним із найважливіших секторів економіки, він представлений практично у всіх країнах. На даний час у світовому сільському господарстві зайнято більше 1 млрд економічно активного населення.

Зона вільної торгівлі з Європейським Союзом в аграрному секторі надає країнам ряд переваг, що, в свою чергу, дозволяє вийти на міжнародні ринки. Під Зоною вільної торгівлі (ЗВТ) розуміють такий тип міжнародної інтеграції, при якому будуть скасовані митні збори та податки, а також кількісні обмеження відповідно до умов міжнародного договору. Даний тип інтеграції є більш глибоким чим при переференційних угодах. Кожна країна-учасниця має право визначати режим торгівлі по відношенню до третіх країн. Зазвичай, умови договори про зону вільної торгівлі поширюються на всі продукти окрім сільськогосподарської продукції, адже для аграрного сектору неможливо скасувати всі квоти. При підписанні даної угоди між країнами-учасницями завжди зберігаються всі митні кордони і пости, для контролю товарів, які перетинають державні кордони [38, с.235].

Розглянемо тепер детальніше що включає в себе аграрний сектор та його типи. Згідно закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» аграрний ринок визначається як сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції. А до сільськогосподарської продукції в свою чергу відносять товари, зазначені у групах 1-24 УКТ ЗЕД (живі тварини, м'ясо та їстівні субпродукти, риба і

ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні, молоко та молочні продукти, натуральний мед, овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби, кава, чай, мате, або парагвайський чай, прянощі та ін.) [18].

Загалом сільське господарство світу поділяють на рослинництво та тваринництво. Рослинництво розглядають як галузь науки, яка займається виведенням нових сортів рослин, що значно підвищує урожайність, заощаджує енергію та підвищує екологічну та продовольчу безпеку. Тваринництво - друга головна галузь світового сільського господарства після рослинництва, що займається виведенням сільськогосподарських тварин. У структурі цієї галузі прийнято виділяти кілька підгалузей: розведення великої рогатої худоби (скотарство), свиней, овець, кіз, буйволів, коней, верблюдів, оленів, яків, ослів, мулів, а також птахівництво, бджільництво і шовківництво (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структура сільського господарства

Джерело: складено автором на основі [31]

Виділяють два типи ведення сільського господарства: перший тип – екстенсивне сільське господарство - це збільшення кількості продукції без якісного зростання (збільшення врожайності за рахунок розширення посівних площ). Тобто дана система ведення сільського господарства не потребує особливих капіталовкладень і характеризується слабким застосуванням техніки, поганою обробкою землі і, відповідно, низькими врожайами. До другого типу належить інтенсивне сільське господарство, яке базується на застосуванні нових технологій в обробці землі і виведенні нових, більш врожайних сортів (селекція, ГМО), що дає змогу збільшити кількість продукції на тій же площі (врожайність) [50, с.67].

У розвинутих країнах світу переважає товарне сільське господарство. В епоху НТР сільське господарство досягло високої механізації, хімізації, автоматизації, впровадження мікроелектроніки, досягнень селекції, генетики, біотехнології.

АПК у цій групі країн набув форми агробізнесу, що включає: виробництво сільськогосподарської продукції, переробку, збереження, перевезення, збут, випуск техніки, добрив. Він надає сільському господарству індустріального характеру.

Якщо говорити про країни, що розвиваються, то тут переважає споживче сільське господарство, рослинницького напрямку. Малотоварний сектор представлений сотнями мільйонів найдрібніших і дрібних господарств, що вирощують споживчі культури.

Тепер розглянемо допоміжні галузі, які беруть участь у виробництві сільськогосподарської продукції. Насамперед, вагоме місце в розвитку і підтримці АПК займають паливно-енергетичний комплекс, машинобудування та хімічна промисловість. До виробничої інфраструктури АПК відносять: заготівлю і збут, транспорт та установи, що здійснюють меліоративні роботи. Переробними галузями сільського господарства є харчова та легка промисловість, а також розвиток даного сектору не можливий без соціальної інфраструктури, що, в свою чергу, включає заклади

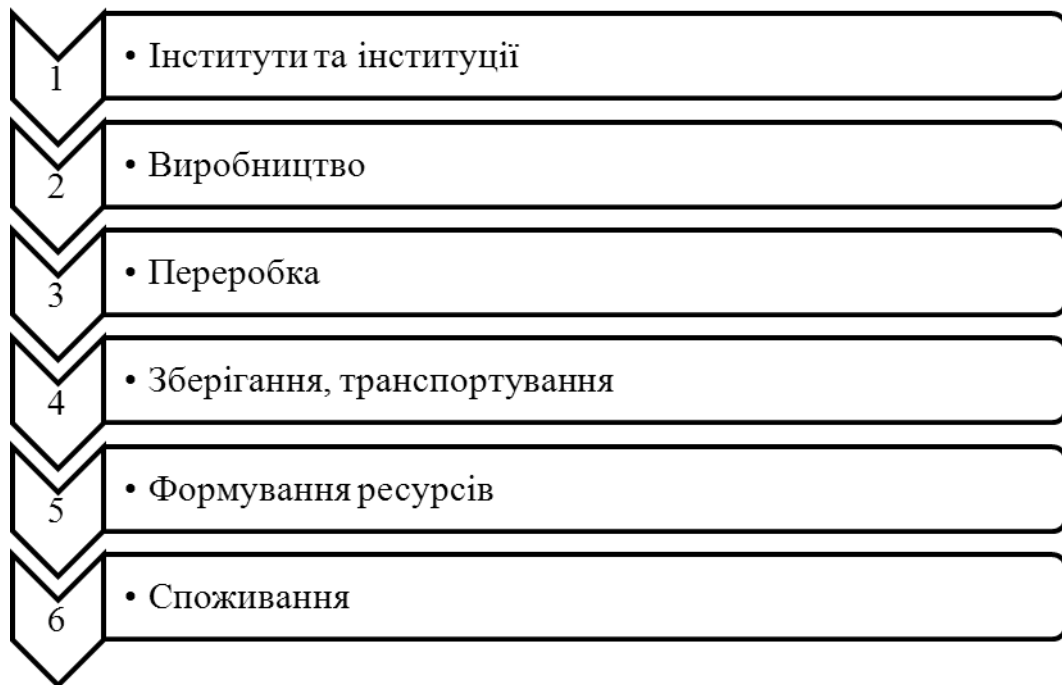
охорони, здоров'я, освіти та житлово-комунальне господарство (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2. Галузі, що сприяють розвитку АПК

Джерело: складено автором на основі [31]

Аграрний ринок за своїм ступенем ієрархічної побудови та зрілістю ринкових відносин можна віднести до ринків що знаходяться лише в стадії трансформації, формування. Так, на даний час, виділяють такі ієрархічні рівні, як інститути та інституції, виробництво, переробка, зберігання та транспортування, формування ресурсів та споживання. Для кращого розуміння структури аграрного ринку побудуємо схему ієрархічних рівнів (див. рис. 1.3). Дана схема не є досконалою, оскільки прослідковується недосконалість роботи інститутів аграрного ринку, що призводить до створення проблем на аграрному ринку.

Рис. 1.3. Ієрархічні рівні аграрного ринку

Джерело: складено автором на основі [56, с.138]

Сучасні умови формування ринкових інститутів та інституцій більшою мірою були спрямовані на вирішення короткострокових проблем, що негативно впливають як на сам розвиток аграрного ринку певної країни так і аграрний сектор економіки в цілому. На даний час основним завданням є формування ефективних механізмів та інструментів розвитку ринкових інститутів та інституцій, що на нашу думку сприятиме підвищенню ефективності виробництва аграрної продукції, підвищенню конкурентоспроможності її, та просування як на внутрішньому так і міжнародних ринках.

На даний час досить є актуальними питання щодо аграрного сектору, природних ресурсів, зростання чисельності населення і економічного розвитку. Такий великий інтерес виник передусім через різноманітні події, які відбулися протягом короткого періоду часу:

- мінливість погоди змусила сільськогосподарських виробників швидко пристосовуватись до нових умов;
- помітне зростання цін на продукти харчування та енергоносії попри швидкі темпи розвитку біопаливної індустрії в деяких країнах;

- різкий приплив фінансових інвестицій у сільськогосподарський сектор та ін. [50, с.229].

Саме тому все частіше ведуться дискусії по таких питаннях: як буде формуватися в майбутньому попит і пропозиція на сільськогосподарському ринку, як довгострокові перспективи зростання доходу на душу населення будуть впливати на сільське господарство і виробництво харчових продуктів, чи достатньо у світі природних ресурсів, таких як земля і вода для того щоб прогодувати зростаюче населення, в які пріоритетні сфери повинні бути спрямовані інвестиції та як зміна клімату може вплинути виробничі можливості та ринки.

Для вирішення всіх цих проблем було створено продовольчу і сільськогосподарську організацію Організації Об'єднаних Націй ФАО, що розробляє стратегічні і тактичні підходи до вирішення продовольчої проблеми на глобальному рівні, для оцінки її рівня використовується спеціальна методична база. Вирізняють такі індикатори оцінки продовольчої безпеки ФАО (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Індикатори продовольчої безпеки ФАО [9, с.14]

Групи	Підгрупи показників	Показники
Група 1. Детермінанти	Придатність	1.Середня калорійність харчування 2.Середня вартість виробництва продуктів харчування 3.Частка дієтичного енергопостачання від хлібних злаків, коренеплодів та бульбоплодів 4.Середня забезпеченість білками 5.Середня забезпеченість білками тваринного походження
	Фізична доступність	1.Питома вага доріг з твердим покриття у загальній кількості доріг 2.Щільність залізничних шляхів 3.Щільність доріг
	Економічна доступність	1.Індекс рівня внутрішніх цін на продовольство
	Споживання	1.Доступ до поліпшених водних джерел

		2.Доступ до удосконалених санітарно-технічних споруд
Група 2. Результати	Недостатній доступ до продовольства	1.Поширення недоїдання 2.Частка витрат на продукти споживання найбідніших домогосподарств 3.Глибина дефіциту продовольства 4.Поширеність недостатності харчування
	Споживання	1.Частка дітей, віком до 5 років, що відстають у рості 2.Частка дітей, віком до 5 років, що страждають від виснаження 3.Частка дітей, віком до 5 років, що мають знижену масу тіла 4.Частка дорослих, що мають знижену масу тіла
Група 3. Ступінь захищеності	<i>Відсутність підгруп</i>	Мінливість індексу рівня внутрішніх цін на продовольство
		Мінливість показника виробництва продовольства на душу населення
		Мінливість показника продовольчих запасів на душу населення
		Політична стабільність та відсутність насилля/тероризму
		Вартість імпорту продовольства понад загальну кількість експорту товару
		Питома вага земель із іригаційним обладнанням
		Коефіцієнт залежності від імпорту хлібних злаків

Світова організація торгівлі визначає, що продовольча безпека базується на трьох основних принципах: продовольчої достатності, продовольчого доступу та продовольчого використання, що означає наявність достатньої кількості продуктів харчування на постійній основі, ресурсів для їх отримання, що дозволить забезпечити необхідний раціон харчування, а також водопостачання та санітарію.

Також за оцінкою СОР було визначено негативний вплив сільського

господарства на навколишнє середовище:

- ерозія ґрунтів внаслідок неправильного орання;
- недостатній контроль застосування хімікатів, що призводить до загибелі фауни, забруднення водою та збільшенню нітратів у продуктах харчування;
- заболочення та засолення через неправильне штучне зрошення та ін.

В країнах розвиненого типу існують організації, які займаються вирішенням цих проблем, але в країнах, що розвиваються дана проблематика набуває все більшої актуальності.

Отже, аграрний сектор має складну та багатогранну структуру, яка утворилася внаслідок взаємодії з іншими галузями промисловості. Для вирішення основних проблем АПК у світі було створено продовольчу організацію ФАО, основною метою якої є забезпечення продовольчої безпеки в усіх країнах.

1.2. Класифікація механізмів державної підтримки сільського господарства за методикою ОЕСР та СОТ

Світова організація торгівлі (СОТ) та Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) досить тривалий час займаються дослідженням специфіки та форм державної підтримки сільського господарства.

Уряди провідних держав світу почали розробляти механізми регулювання та підтримки АПК лише на початку ХХ ст., хоча продовольча криза в багатьох країнах проявилася значно раніше.

Під механізмом державного регулювання сільського господарства розуміють комплексну систему інструментів держави, які спрямовані на регулювання поведінки товаровиробників, для швидшого досягнення цілей аграрної політики.

Визначний економіст та експерт ОЕСР Ф. Ван Тонгерен виділив основні цілі аграрної політики, які притаманні кожній країні:

1. Цілі, які стоять перед фермерами – внормований рівень доходів, підвищення конкурентоспроможності АПК.
2. Цілі, що стосуються споживачів – виробництво якісної сільськогосподарської продукції, продовольча та енергетична безпека.
3. Цілі, що стосуються суспільства – захист довкілля, зменшення негативного впливу АПК на навколишнє середовище, збереження природних ландшафтів [87].

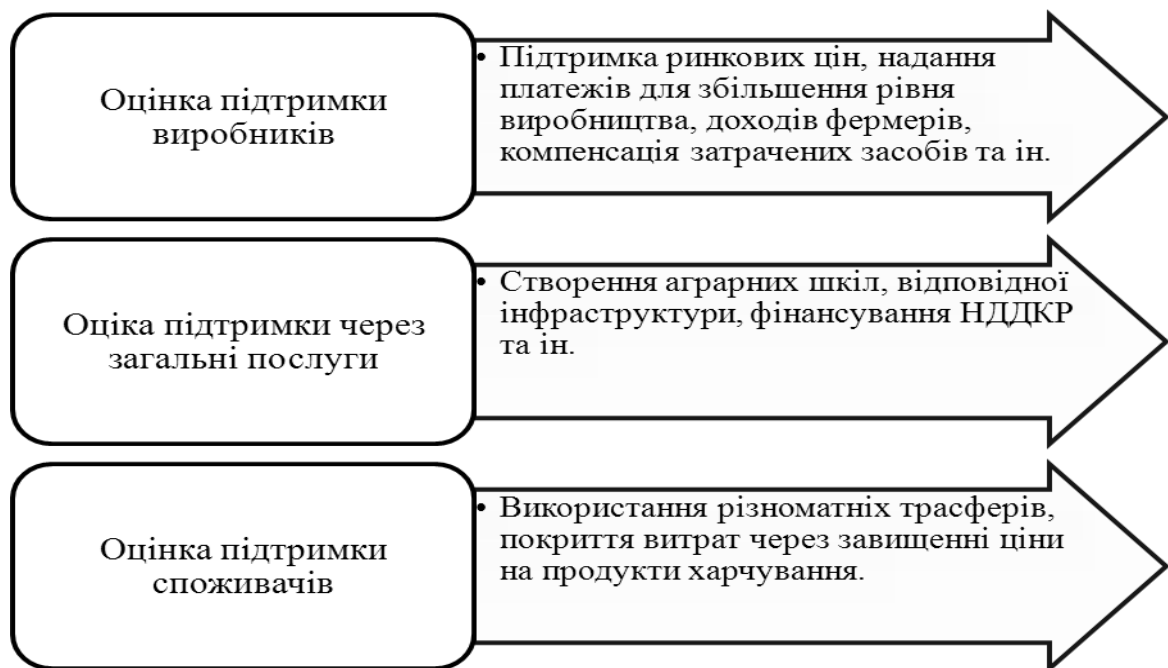
Раніше основною ціллю в сільському господарстві було виробництво продуктів харчування у такій кількості, що забезпечити все населення продовольством. Але тепер, на думку Тонгерена, основною метою є підтримання стабільних доходів фермерів, що в свою чергу впливатиме на продуктивність аграрного сектору. Також, досить гостро постає питання щодо продовольчої безпеки та якості продуктів харчування. Саме така проблематика спонукає країн до створення державної політики підтримки АПК.

Для того щоб досягнути вище вказаних цілей провідні країни світу розробили механізми підтримки аграрного сектору, які включають в себе такі інструменти:

- правові;
- адміністративні;
- економічні;
- специфічні (переконавання громади, прогнозування, планування).

Варто відмітити, що інструменти державної політики певної країни розробляються відповідно до цілей. Що ж до підтримки фермерів, то її розмір і форма визначаються певними організаціями. Наприклад, ОЕСР розробила ряд інструментів ще у 1987 році, а з 1999 були введені корективи, які є актуальними і сьогодні.

Отже, за сучасною класифікацією ОЕСР виділяють такі інструменти підтримки АПК: оцінка підтримки виробників, оцінка підтримки через загальні послуги та оцінка підтримки споживачів (див. рис. 1.4).

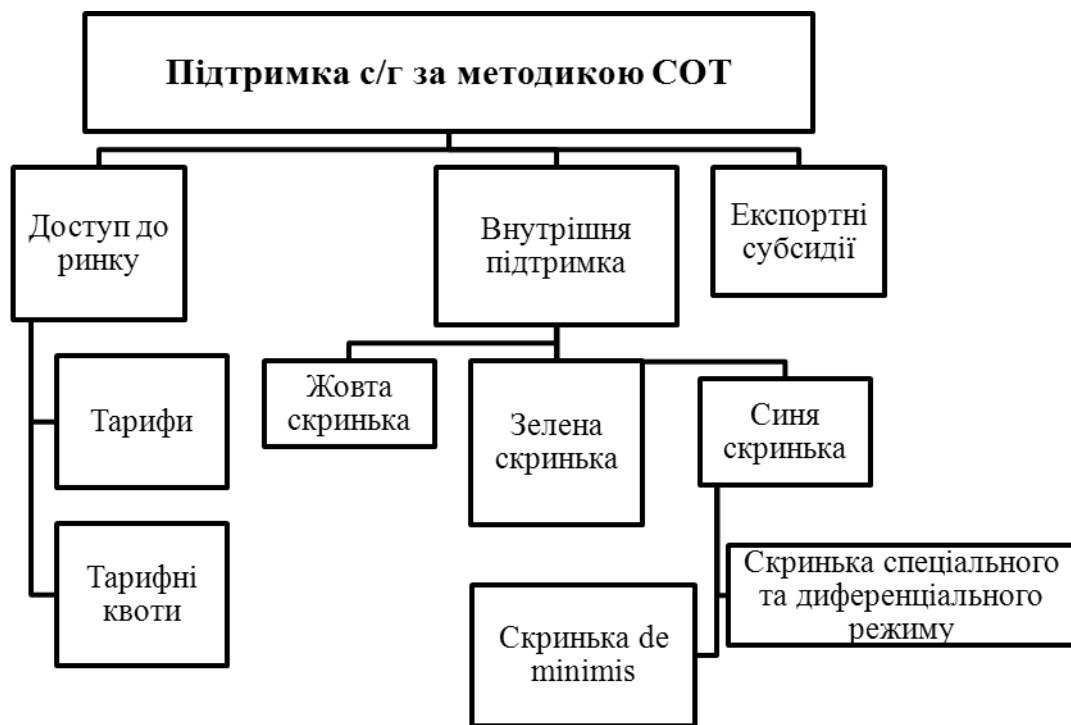
Рис. 1.4. Заходи підтримки АПК за методикою ОЕСР

Джерело: складено автором на основі [32]

Перший показник включає всі платежі, які надійшли від заходів аграрної політики незалежно від їх походження. В даній класифікації

головне правильно визначити суб'єкт отримання трансферу. Для того, щоб отримати дотацію фермер має випускати відповідну продукцію відповідної якості і бути зареєстрованим як суб'єкт, що веде фермерську діяльність. Отримання трансферів по другій групі показників не залежить від виду діяльності фермерів чи споживачів, оскільки даний трансфер не спрямовується їм напряду. Якщо ж говорити про підтримку споживачів, то основною вимогою для отримання дотацій є споживання аграрних товарів.

Тепер розглянемо заходи підтримки АПК за методикою СОТ (див. рис.1.5).

Рис.1.5. Заходи підтримки АПК за методикою СОТ

Джерело: складено автором на основі [57]

Доступ до ринку включає імпорتنі тарифи та квоти, які в свою чергу захищають внутрішніх виробників від імпоротної конкуренції.

Відповідно до Договору про сільське господарство в рамках СОТ всі нетарифні бар'єри конвертувалися в тарифи та тарифні квоти. Даний процес отримав назву тарифікації. Тарифні квоти являють собою спеціальний

інструмент захисту внутрішнього ринку, який складається з низької ставки мита в межах визначеної квоти, а імпорту понадквоту обкладається митом за вищою ставкою.

Наступним видом є експортні субсидії, що являють собою урядові платежі для покриття витрат експортерів.

Внутрішня ж підтримка включає платежі фермерам відповідно до типу, ціни та обсягу виробленої аграрної продукції [76]. Заходи даного виду підтримки було розділено на такі п'ять категорій залежно від яких визначається безпосередній вплив на світову торгівлю:

- зелена скринька – заходи, які мають незначний вплив на ціни та кількість експорту чи імпорту, або взагалі не мають відношення до торгівлі с/г продукцією. Сюди відносять: платежі в рамках програм аграрних досліджень; консультації фермерам; витрати на інфраструктуру (дороги, порти, водопостачання тощо); послуги зі збуту та просування сільськогосподарських товарів; витрати на створення державних резервів для гарантування продуктової безпеки, внутрішню продуктовоюдопомогу та ін.

- блакитна скринька — включає платежі у рамках програм обмеження виробництва, що ґрунтуються на кількості площі та врожайності, фіксованій кількості поголів'я, або становлять 85 % чи менше від базового рівня виробництва. Тим не менш, вони не є нап'ям прив'язаними до поточного рівня виробництва;

- спеціальний та диференційний режим — включає заходи підтримки, як прями так і непрямі, що сприяють аграрному виробництву та сільському розвитку у країнах, що розвиваються (КІЦР). Вони являють собою субсидії на інвестиції в аграрний сектор, дотації на вхідні матеріально-технічні ресурси у найменш розвинених країнах;

- скринька de minimis — включає підтримку, обсяги якої не є значними, а тому не мають істотного впливу на виробництво чи торгівлю. Включає субсидії двох видів: підтримка конкретно визначеного продукту, що не перевищує 5% від його загального випуску в розвинених країнах, або

10% в КЩР; підтримка в цілому по галузі, що не перевищує 5% від її загального випуску в розвинених країнах, або 10% в КЩР.

- жовта скринька – включає заходи, спрямовані на стимулювання виробництва та підвищення прибутковості (підтримка цін на продукцію, здешевлення вхідних матеріально-технічних ресурсів) і є більшими, ніж дозволено в рамках скриньки *de minimis* [60].

Незважаючи на значну кількість інструментів підтримки аграрного сектору, їх ефективність задля досягнення цілей аграрної політики виявилася недостатньою. Так, зокрема, одна з основних цілей — підтримання доходів фермерів на прийнятному рівні не була досягнута, адже в більшості країн ОЕСР доходи фермерів залишаються нижчими ніж в інших секторах економіки. Не вдалося повністю досягнути цілі, пов'язаної зі споживачами, адже успішність забезпечення споживачів країн – членів ОЕСР достатньою кількістю високоякісної їжі нівелювалася завищеними цінами, які в середньому на чверть перевищували світові ціни. Зважаючи на вище перелічені негативні наслідки підтримки аграрного сектору, а також збільшення забруднення навколишнього середовища, спровокованого надмірною хімізацією сільськогосподарського виробництва, уряди держав – членів ОЕСР дійшли висновку, що традиційні механізми підтримки аграрного сектору економіки необхідно переглянути.

Уряди розвинених країн світу визнали, що аграрні реформи є необхідними, адже старі механізми підтримки не відповідали вимогам часу, мали низьку ефективність та високу витратність. Саме тому вимоги до аграрної політики змінилися у бік поліпшення навколишнього середовища, розвитку сільської місцевості, забезпечення кращого контролю над ефективністю витрат державних коштів. Відповідно, ми можемо виокремити такі основні причини та напрями трансформації механізмів державної підтримки сільського господарства в країнах – лідерах світу (див. табл. 1.2).

Трансформація підтримки сільського господарства в країнах-лідерах [32]

Трансформація підтримки сільського господарства в країнах-лідерах	
Основні чинники	→ Основні напрямки
Значне погіршення екологічного стану	Екологізація сільського господарства
Надмірні бюджетні витрати	Зменшення загальної підтримки
Загострення суперечок з країнами, що розвиваються	Лібералізація торгівлі аграрною продукцією
Неспроможність гарантувати доходи всім фермерам	Сприяння розвитку сільської місцевості

Надмірно високі витрати бюджетів розвинених країн світу на підтримання сільського господарства викликали невдоволення платників податків, адже зайнятість у цьому секторі була незначною (у середньому 2–3%) та мала постійну тенденцію до скорочення. Тому витрачання таких значних коштів на розвиток цієї галузі було економічно необґрунтованим.

Незважаючи на суттєві витрати, уряди постіндустріальних країн світу були неспроможними гарантувати достатній рівень життя усім фермерам (більшість державних субсидій отримували великі ферми, які могли застосовувати високо інтенсивні технології за умов значного рівня виробництва, і лише незначну їх частку отримували невеликі фермери, адже державні платежі були переважно пов'язані з рівнем виробництва сільськогосподарської продукції. Відповідно, надання допомоги прив'язувалось до рівня випуску продукції, а це вимагало від фермерів витратити все більше коштів на виробництво, тому значна частка від державних трансфертів передавалася постачальникам добрив та техніки або капіталізувалася у цінах на землю).

Також спостерігалось значне погіршення екологічної ситуації, що було спричинене використанням високо інтенсивних технологій для збільшення продуктивності і врожайності та призвело до надмірної хімізації сільського господарства, а відповідно, і зростання частки викидів шкідливих речовин у навколишнє середовище.

Більше того, відбувалося загострення суперечок з країнами, що розвиваються, під час дво- та багатосторонніх переговорів у рамках СОТ, адже для підтримки високих внутрішніх цін необхідно було застосовувати імпорнтні квоти й тарифи, щоб зрівняти вартість імпорнтних товарів з ціною на аграрну продукцію місцевого виробництва. Високі внутрішні ціни стимулювали надлишкове виробництво деяких сільськогосподарських товарів, тому для їх продажу за кордон використовувалися експортні субсидії, які компенсували фермерам з постіндустріальних країн збитки від продажу аграрної продукції за низькими цінами, що чинило тиск на загальносвітові ціни та призводило до викривлення міжнародної торгівлі аграрною продукцією, зменшення конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників країн, що розвиваються, і як наслідок, загострювало соціальні проблеми у сільських місцевостях [32].

Отже, після проведеного системного аналізу державної підтримки сільського господарства у постіндустріальних країнах світу з'ясувалося, що основні цілі, механізми та інструменти державного регулювання аграрного сектору, за методиками СОТ та ОЕСР, істотно змінилися внаслідок посилення дії таких чинників, як значне погіршення стану довкілля, надмірні бюджетні витрати, скеровані на аграрне виробництво, загострення торговельних суперечок з країнами, що розвиваються, та неспроможність гарантувати доходи всім фермерам. З огляду на це, основними напрямками трансформації підтримки аграрного сектору стали екологізація сільського господарства, зменшення загального рівня бюджетної підтримки, лібералізація торгівлі сільськогосподарською продукцією та сприяння розвитку сільської місцевості.

1.3. Світовий досвід розвитку моделей сільського господарства та етапи еволюції спільної аграрної політики ЄС

Національна політика розвитку сільськогосподарських територій кожної країни повинна будуватися, спираючись на наукову базу, що повинна бути зорієнтована на дотримання конкретних норм і вимог.

На даний час виділяють такі світові моделі державної підтримки розвитку сільськогосподарських територій [8]:

До першої моделі відносять заходи, що базуються на закріпленні умов і механізмів державної підтримки в рамках єдиного законодавчого акту (наприклад, така система діє в Російській Федерації, Європейському Союзі, Канаді та Туреччині);

Для другої моделі основним є наявність різних програм, що можуть реалізовуватися незалежно один від одного (США, Мексика, Нова Зеландія).

Політика сільського розвитку ЄС і США має багато спільних цілей, але вона дещо різниться в механізмах та пріоритетних напрямків реалізації, визначенні ролі аграрного виробництва в розвитку сільських територій.

До основних напрямків підтримки розвитку сільських територій, наприклад, США відносять:

- економічний розвиток, стимулювання створення та розвитку малого та середнього бізнесу;
- пріоритетним є розвиток інфраструктури (житлові програми, водопостачання, електроенергія, широкопasmові мережі та ін.);
- підтримка розвитку людського капіталу, що включає покращення системи освіти, професійної підготовки, систему охорони здоров'я, житлово-комунальне господарство та ін.);
- зменшення рівня бідності населення (програми допомоги по безробіттю) та ін. [52, с.156]

Зазвичай економічною основою на сільських територіях є галузі, пов'язані з використанням природних ресурсів. На даний же час державна політика в ЄС і США зорієнтована на територіальний підхід.

Основна відмінність політик США та ЄС в тому, що в Європейському Союзі напрямки розвитку сільського господарства зафіксовані в рамках Єдиної аграрної політики, значною частиною якої є сталий розвиток, а в США основна увага приділяється окремим галузям АПК, але це не виділено законодавчо.

Для політики сільського господарства США та ЄС притаманні такі риси:

- надання суб'єктам програм права вибирати з переліку напрямків у рамках єдиної політики або програм різних відомств ті, які найбільш сприяють розвитку сільських територій конкретного регіону;

- органам місцевого самоврядування надаються не тільки широкі права з реалізації програм розвитку сільських територій, але і адекватна фінансова підтримка за допомогою використання комплексу фінансових інструментів [50, с.298].

Оскільки Україна прагне інтегруватися до європейського простору, то проаналізуємо детальніше досвід ЄС в розвитку моделей підтримки сільської місцевості.

Політика Європейського Союзу щодо сільського розвитку еволюціонувала як частина розвитку Спільної аграрної політики (САП)¹. Тобто вона перейшла з політики, яка стосувалася структурних проблем АПК, до політики, яка зорієнтована на багатофункціональність ведення сільського господарства. Першими кроками у формуванні політики сільських територій стали звичайно що заходи стимулювання інвестицій у дану галузь та менш розвинені сектори. Підтримка переробки та маркетингу була покликана інтегрувати всі складові виробничого ланцюга від виробництва до реалізації та сприяти подальшому поліпшенню сільськогосподарських структур і конкурентоспроможності сировинного сектора. Поступово також великого значення набув розвиток людського капіталу [80].

---

¹ САП (The Common Agricultural Policy) – спільна аграрна політика країн ЄС започаткована у 1962 році для вирішення проблем сільського господарства.

Якщо розглядати національний та регіональний рівень ЄС, то паралельно розрізняють декілька концепцій розвитку сільськогосподарських територій:

- підхід, який базується на загальній модернізації сільського господарства і АПК (так звана галузева модель);
- підхід, основною ціллю якого є зменшення відмінностей між відсталими сільськими районами та рештою секторами економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);
- підхід, який розглядає сільський розвиток в цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні (територіальна модель) (див. рис. 1.6).

Рис. 1.6. Моделі розвитку сільських територій

Джерело: складено автором на основі [38, с.10]

Відповідно до цих підходів складемо таблицю, яка дасть змогу краще зрозуміти вище описані моделі (див. дод. А табл. 1).

Тепер розглянемо Спільну аграрну політику країн ЄС (САП), що в свою чергу поєднує елементи регулятивної, ринкової, цінової, зовнішньоторговельної та структурної політики. САП в загальному розумінні є одним з напрямків політики ЄС, що в свою чергу спрямований на:

- покращення правових механізмів в аграрній сфері;

- розробка сприятливих адміністративних заходів для регулювання відносин між відповідними інститутами та суб'єктами господарювання в АПК;

- сприяння підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства ЄС та розвитку сільської місцевості за допомогою прийняття відповідних законодавчих актів;

- сприяння подальшій лібералізації сільського господарства ЄС у відповідності з вимогами СОР.

Основні цілі САП були закріплені в ст. 39 установчого Римського договору про створення ЄС у 1956 р. та залишаються досі незмінними:

- підвищення продуктивності аграрного сектора шляхом сприяння технічному прогресу;

- забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимального використання факторів виробництва;

- забезпечення прийняттого рівня життя для зайнятих у сільському господарстві, зокрема через збільшення їхніх доходів;

- стабілізація ринків сільськогосподарської продукції, захист виробників і споживачів від зовнішніх чинників;

- гарантування забезпечення населення країн-членів Співтовариства якісним продовольством за рахунок власного виробництва сільськогосподарської продукції;

- забезпечення населення продовольчою продукцією за доступними цінами [39].

Для досягнення основних цілей САП мали сприяти принципи, що були визначені ще у липні 1958 року (див. табл. 1.3).

Основні принципи САП

Принципи	Характеристика
Перший принцип	ринкова єдність, вільна торгівля сільськогосподарською продукцією між країнами-учасниками договору
Другий принцип	надання переваги вітчизняній продукції перед імпортною, що захищає в свою чергу європейський ринок від дешевого імпорту та коливання цін на аграрну продукцію
Третій принцип	фінансова солідарність, тобто відповідальність усіх держав-членів за фінансові наслідки САП

Джерело: складено автором на основі [80]

Тепер розглянемо коротко історію створення САП, розділивши на три етапи:

1. Етап реалізації САП (1962 - 1973 рр.) був пов'язаний із потребами у забезпеченні жителів ЄС найнеобхіднішими продовольчими продуктами. Закупівельні ціни було зафіксовано централізовано та на досить високому рівні, обмежень імпорту не було. Оскільки на даному етапі до ЄС входило 9 країн, вперше виникла потреба узгодження загальної політики регулювання цін на агропродукцію, також було запропоновано інструменти регулювання ринку, сформульовано принципи встановлення закупівельних цін і обсягів закупівель.

2. Особливістю даного етапу (1978-1992 рр.) реформування САП стала боротьба з наслідками успішного виконання завдань першого етапу, а саме, з перевиробництвом агропродукції. Серед основних засобів САП стало жорстке регулювання закупівельних цін, що обмежувало перевиробництво агропродукції та поставки її на ринок. Вперше було запроваджено експортні

субсидії, що в комплексі з рештою заходів створили більш сприятливі цінові умови для реалізації товарів на закордонних ринках.

3. Етап (1992 - 2000 рр.) пов'язаний з реформами MacSharry². За цей час Євросоюз пережив декілька хвиль розширення, що зумовило кардинальний перегляд умов фінансування видатків САП. Так, відповідно до реформ MacSharry було скасовано систему регулювання закупівельних цін, та замість цього запроваджено прями виплати за гектар сільгоспугідь. Такий підхід уніфікував виплати та створив для виробника передумови для раціонального використання матеріальних, фінансових та природних ресурсів, виходячи з аналізу реальних змін на ринку. Крім того, виробники могли самостійно обирати оптимальні стратегії розвитку власного господарства, в тому числі - визначати обсяги та номенклатуру вирощуваної агропродукції. У цей період запроваджуються нові методи фінансової підтримки, що стимулюють структурні зміни в аграрному секторі ЄС: введення субсидій для осіб, що передчасно йдуть на пенсію; надається допомога господарствам, що розташовані в регіонах з порівняно несприятливим для отримання високих урожаїв кліматом [8].

Передостання реформа САП розпочалася в 2007 році значною мірою під тиском світових процесів лібералізації (з вимогами скасування субсидій), загроз продовольчих криз та викликів продовольчої безпеки. Відтак нова стратегічна програма розвитку сільського господарства ЄС на 2007-2013 р. визначає наступні ключові сфери регулювання та підтримки агросектору:

- посилення конкурентоспроможності сільського господарства;
- захист навколишнього середовища в сільській місцевості;
- поліпшення якості життя в сільській місцевості і стимулювання несільськогосподарської зайнятості [81].

Тепер порівняємо заходи державного регулювання та підтримки сільського господарства і ЄС, США та Китаї (див. табл. 1.4).

---

² Marc MacSharry (народився 12 липня 1973 р.) – розробив реформи САП, які були спрямовані на підтримку виробника і розвиток сільського господарства ЄС.

Таблиця 1.4

Заходи державного регулювання та підтримки сільського господарства в ЄС, США та Китаї 2014 р. [32]

Заходи підтримки	ЄС	США	Китай
Прямі платежі	+ Більше 35 % чистого доходу фермерів	+ 34,9 % чистого доходу фермерів	+
Субсидування експорту	+ Широкий спектр с/г продукції; 90% світових експортних субсидій	+ Обмежується молочною й птахівницькою продукцією	- Субсидування відсутнє
Захист від імпорту	+ Середній тариф 30 %; 142 «пікові тарифи»	+ Середній тариф 12 %; 24 «пікові тарифи»	+ Середній тариф 15,23 %
Підтримка екологічних програм	+	+	+
Пільгове кредитування	+	+	+
Пільгове оподаткування	+	+	+
Підтримка розвитку сільської інфраструктури	+	+	+
Цінове регулювання	+ 61 % від повних витрат на сільське господарство	+ 36 % від повних витрат на сільське господарство	+
Підтримка страхування	+	+	Нема даних

Сільське господарство у Європейському Союзі відноситься до чутливих галузей економіки, що потребує постійних дотацій зі спільного бюджету. Як показано в таблиці 1.4, ЄС має найбільший захист власних виробників сільськогосподарської продукції з-поміж найбільших виробників агропродукції, відтак лібералізація цієї галузі є складним завданням для ЄС. З метою компенсації потенційних втрат ЄС від більш ліберальних правил світової торгівлі в реформування САП робиться акцент на наступних кроках:

1. Переформатування субсидій

2. Санітарні та фітосанітарні заходи

3. Захист прав інтелектуальної власності (географічні позначення)

До 2013 року на сільське господарство ЄС витрачало 45% від загального бюджету, що становило приблизно 55 бiльйонiв доларiв США. Сьогодні ж САП фінансується за допомогою двох фондів, які вкдуюються до основного бюджету ЄС:

- Європейський фонд гарантування сільського господарства (EAGF) в основному фінансує прямі виплати фермерам і заходи, що регулюють або підтримують сільськогосподарські ринки;

- Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських районів (ЕСФРС) фінансує програми розвитку сільських районів [39].

На даний час виділяють три цілі САП на 2014-2020 рр.:

- 1) життєздатне виробництво продовольства,
- 2) стале використання природних ресурсів і пом'якшення наслідків зміни клімату,
- 3) збалансований сільський розвиток [64].

Висновки до розділу 1

Аграрний ринок за своєю структурою є досить складним, та потребує вдосконалення. Так, за загальною класифікацією ринок сільськогосподарської продукції поділяють на рослинництво і тваринництво, як в свою чергу включають безліч підкатегорій. Також, за типами ведення сільського господарства вирізняють екстенсивний та інтенсивний типи. Досить важливу роль відіграють допоміжні галузі, які сприяють розвитку АПК: машинобудування, транспорт, інфраструктура, легка та харчова промисловість та ін.

Для того, щоб регулювати такий великий сектор економіки було розроблено ряд механізмів державного регулювання за методикою СОР та ОЕСР. Підтримка АПК за методикою ОЕСР включає в себе підтримку виробників, підтримку споживачів та підтримку через загальні послуги. СОР, в свою чергу, виділяє інші методи регулювання аграрного ринку, так як внутрішня підтримка, доступ до ринку та експортні субсидії. Але, внаслідок неефективності певних механізмів регулювання основними напрямками розвитку сільського господарства стали екологізація виробництва, підтримка фермерів та розвиток сільських територій.

В Європейському Союзі для регулювання АПК було створено САП, що приділяє основну увагу розвитку сільських територій. Дана політика існує ще з 1962 року і її цілі трансформувалися відповідно до вимог кожного періоду. Так, наприклад, спочатку головною метою було забезпечити країни ЄС продовольством, потім основною проблемою стало перевиробництво сільськогосподарської продукції. З 1999 року САП була спрямована на фінансову підтримку агровиробників. На даний же час, основною метою є збалансоване сільськогосподарське виробництво з врахуванням екологічної ситуації.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЄС В АСПЕКТАХ СТВОРЕННЯ ЗВТ З УКРАЇНОЮ

2.1. Сучасний стан аграрного сектору ЄС

Розвиток сільського господарства напряму залежить від розміру країни, кількості населення, типу ґрунту та клімату. Так, станом на перше січня 2015 р. найбільша чисельність населення була у Німеччині (81174000 осіб), слідом йде Франція (66352469 осіб), а третє місце займає Велика Британія (64875165 осіб) (див. дод. Б табл. 1) [75].

Майже у всіх країнах прослідковується тенденція до збільшення кількості населення порівняно з попереднім роком, що свідчить про все більшу потребу у продовольстві.

Тепер розглянемо прогнозовані темпи зростання чисельності населення по Європейському Союзі. Загалом по ЕС-28 до 2035 року кількість населення зросте на 0,3%. Найбільший приріст очікується в Люксембурзі, а найгірша ситуація очікується в Литві, де кількість населення зменшиться на 1,6 %. Також, зменшення населення буде відбуватися у Латвії, Болгарії, Греції, Естонії, Португалії, Іспанії, Румунії, Хорватії, Угорщині, Польщі та Словаччині (див. дод. В рис. 1) [75].

Кількість земельних площ, які відводяться під сільське господарство напряму залежить від величини країни. Очевидно, що такі країни як Мальта, Люксембург, Кіпр, Словенія та Бельгія не матимуть змоги спеціалізуватись на аграрному секторі, оскільки вони не мають для цього відповідної площі. Більш сприятливі умови для ведення сільського господарства мають Франція, Іспанія, Швеція, Німеччина, Фінляндія Польща та ін. (див. дод. Г табл. 1) [10, с.65].

Звичайно, що розмір країни це не єдиний показник, який впливає на розвиток сільського господарства.

Саме тому, на нашу думку, найважливіше значення для сільського господарства має клімат, оскільки від нього буде залежати галузева

спеціалізація країни. Так, більшість країн Європи знаходяться в помірному кліматичному поясі, лише Іспанія, Італія, Португалія, Хорватія, Греція та частково Болгарія знаходяться у субтропічному кліматичному поясі, що є сприятливим для вирощування цитрусових, помідорів та зернових культур.

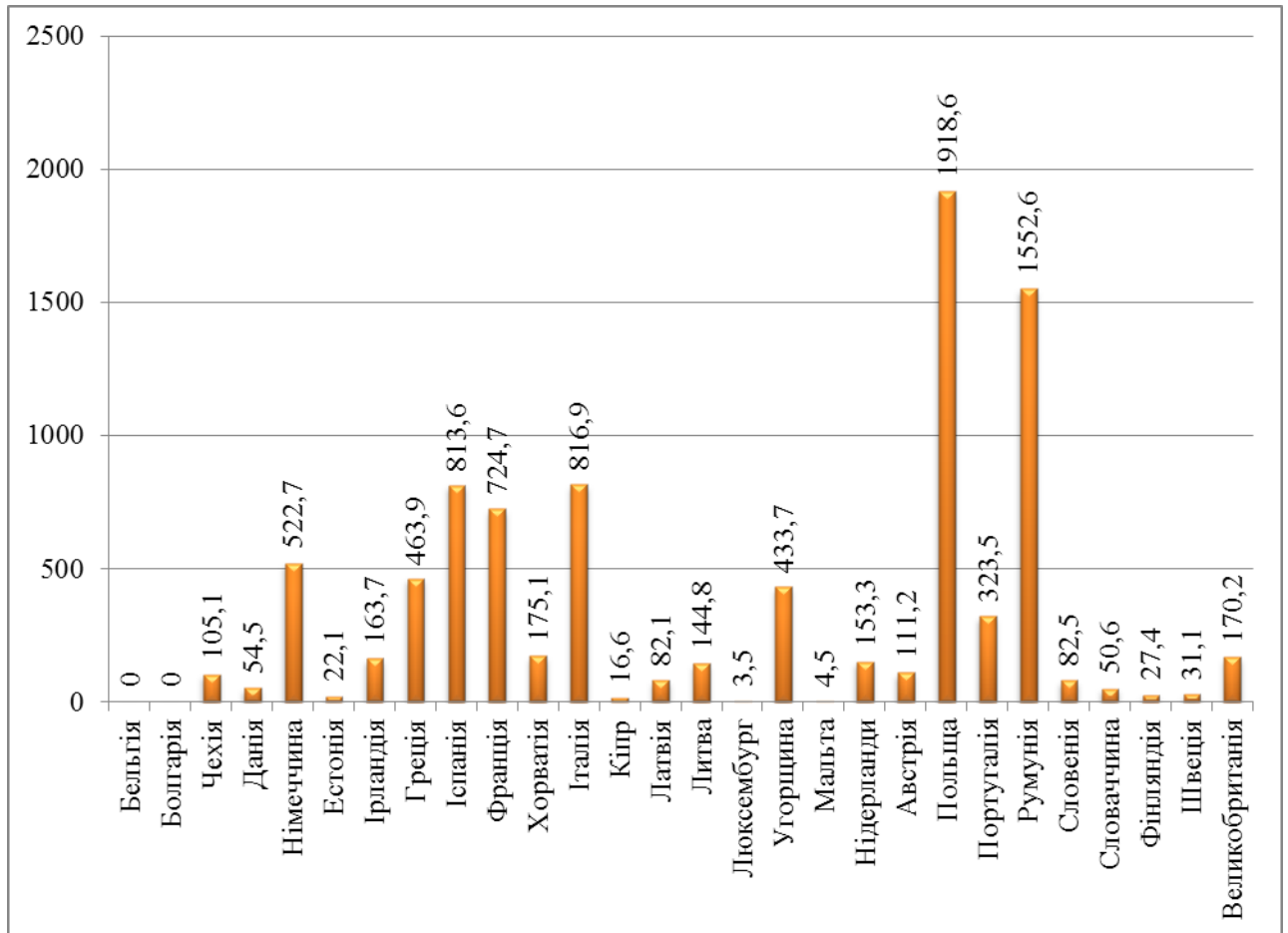
Також досить важливою є родючість ґрунтів. В Євросоюзі переважають два типи ґрунтів: бурі лісові та підзолисті, які в свою чергу є сприятливими для розвитку аграрного сектору, оскільки вони підходять для вирощення різних типів культур [25].

Отже, країни Євросоюзу мають достатню кількість ресурсів та сприятливі кліматичні умови для прогресивного розвитку аграрного сектору. А основні принципи та завдання Спільної аграрної політики ЄС допоможуть як найшвидше усунути недоліки та перешкоди на шляху до становлення високотехнологічного та продуктивного АПК.

Розглянемо тепер основні показники, що чітко показують сучасний стан сільського господарства в Європейському Союзі на основі даних Євростату [67].

Найперше проаналізуємо такий показник як кількість зайнятих у сільському господарстві станом на 2015 рік. Структура зайнятості населення насамперед пов'язана із рівнем розвитку певної країни, а саме: від величини ВВП, структури господарства, рівня розвитку окремих галузей економіки, політичних, економічних умов, а також від історичних передумов розвитку. Так, прийнято вважати, що у країнах, що розвиваються 60% населення зайнято у аграрному секторі, а в розвинутих країнах у АПК задіяно 30-35% населення.

За даними Євростату кількість зайнятих у аграрному секторі була найвищою у Польщі – 1918,6 тис. чол., Румунії – 1552,5 тис. чол., Італії – 816,9 тис. чол. та Іспанії – 813,6 тис. чол. Дані відсутні у таких країнах, як Бельгія, Болгарія (див. рис. 2.1).

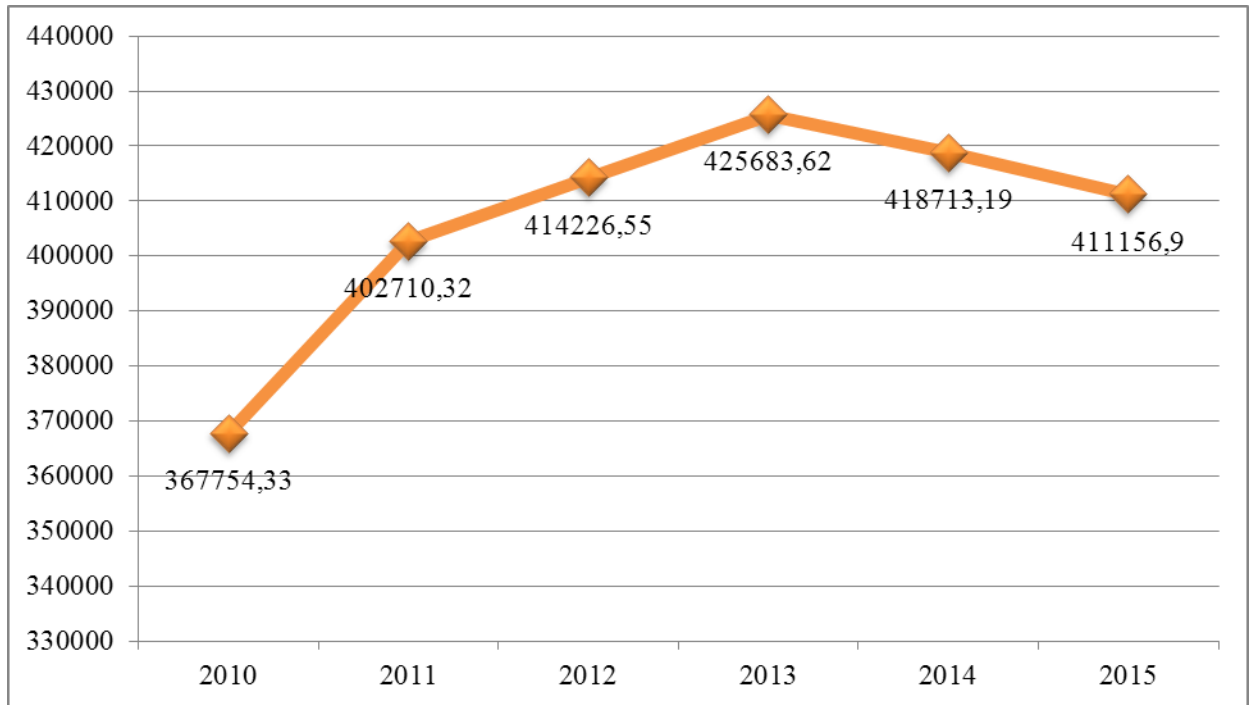
Рис. 2.1. Кількість зайнятих у сільському господарстві у 2015 р.

Джерело: складено автором на основі [дод. Д табл. 1]

Тепер проаналізуємо виробництво сільськогосподарської продукції в Європейському Союзі протягом 2010-2015 рр. в млн. євро. Так, найменше вироблялось продукції у 2010 році – 367754,33 млн. євро, потім спостерігалось поступове нарощення виробництва і, у 2013 році воно досягло піку – 425683,62 млн. євро (див. рис. 2.2). З 2013 по 2015 рік прослідковується спад виробництва сільськогосподарської продукції, що може буде пов'язано з індустріалізацією виробництва та інтенсивним розвитком ІТ технологій.

Отже, станом на 2015 рік обсяг виробництва сільськогосподарської продукції склав – 411156,9 млн. євро.

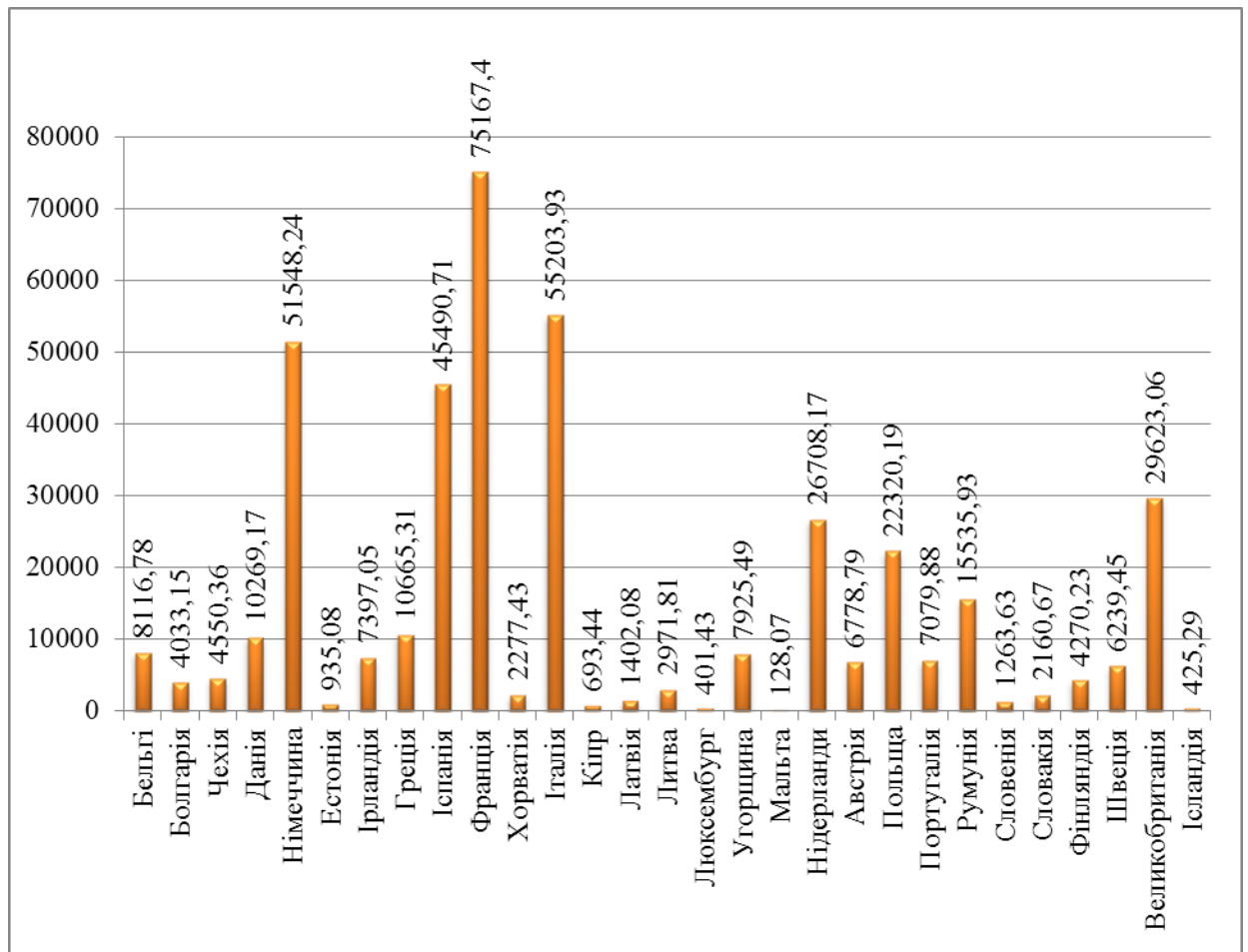

Рис. 2.2. Виробництво сільськогосподарської продукції в ЄС протягом 2010-2015 рр., млн. євро.

Джерело: складено автором на основі [дод. Е табл. 1]

Тепер розглянемо даний показник конкретно по кожній країні ЄС. Отже, як ми бачимо, найбільше було вироблено продукції сільського господарства у Франції – 75167,4 млн. євро, друге місце в ЄС по виробництву с/г продукції займає Італія – 55203,93 млн. євро, третє – Німеччина – 51548,24 млн. євро. Також, досить значну частку в економіці займає агропромисловий сектор в таких країнах, як Іспанія – 45490,71 млн. євро, Великобританія – 29623,06 млн. євро, Нідерланди – 26708,16 млн. євро та Польща – 22320,19 млн. євро. Меншу увагу агропромислому сектору приділяють: Бельгія, Болгарія, Чехія, Данія, Естонія, Ірландія, Греція, Хорватія, Кіпр, Литва, Латвія, Люксембург, Угорщина, Мальта, Австрія, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина, Фінляндія, Швеція та Ісландія (див. рис. 2.3).

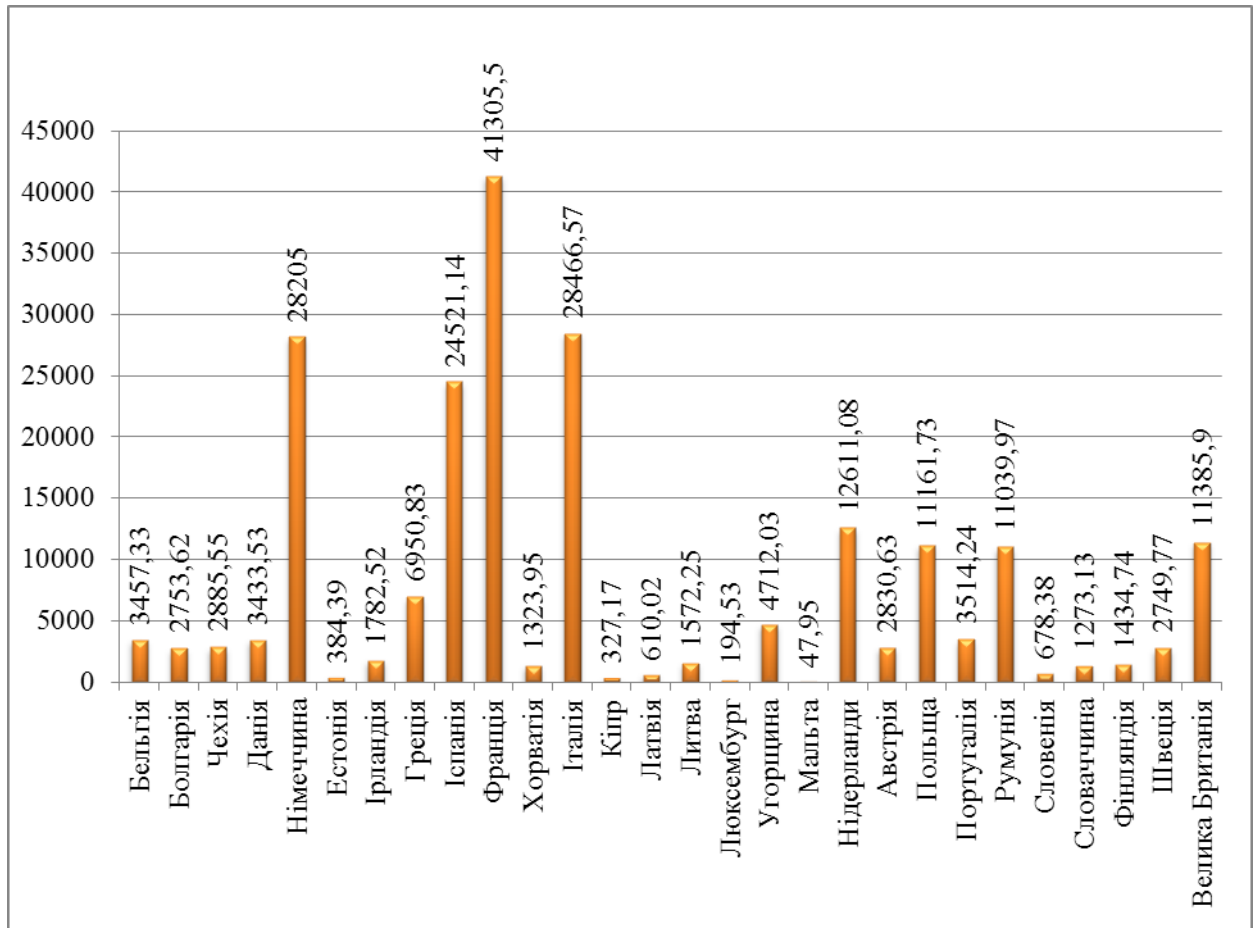
Кожна, з вище названих країн, в яких агропромисловий комплекс не займає значну частку в економіці, все ж таки спеціалізуються на виробництві певної групи продовольчих товарів, але це ми розглянемо у наступному питанні.

Рис. 2.3. Виробництво сільськогосподарської продукції по країнах ЄС у 2015 році, млн. євро

Джерело: складено автором на основі [дод. Е табл. 1]

Також, варто проаналізувати скільки було вироблено рослинницької та тваринницької продукції у ЄС у 2015 році. Отже, на виробництві рослинницької продукції спеціалізуються такі країни, як Франція, Італія та Німеччина. Досить мало у цій сфері виробляють Мальта, Естонія, Кіпр, Латвія, Люксембург та Словенія (див. рис. 2.4). Такий низький рівень вирощення рослинницької продукції зумовлений ,передусім, недостатністю земельних ресурсів в даних країнах.

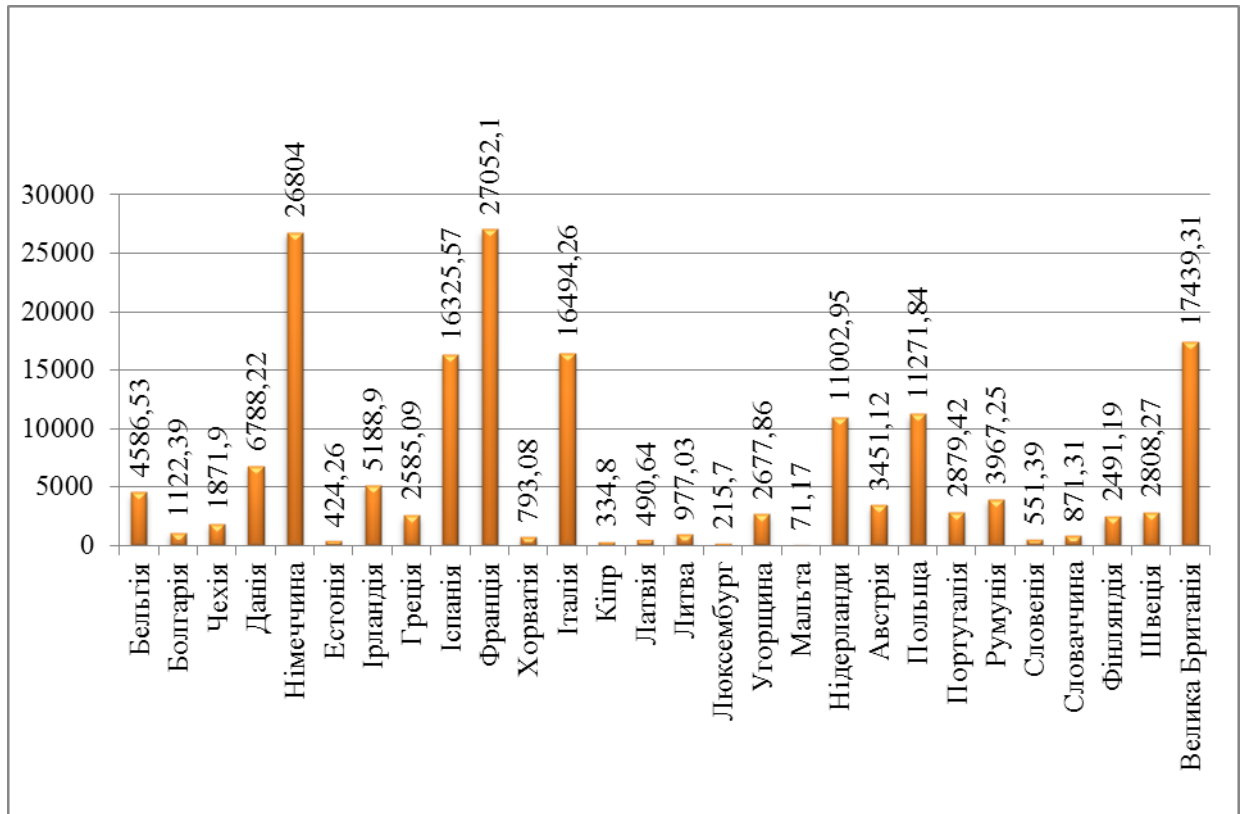

Рис. 2.4. Виробництво рослинницької продукції у 2015 р., млн. євро

Джерело: складено автором на основі [дод. Ж табл. 1]

Що ж стосується тваринництва, то лідерами по його виробництву є Франція – 27052,1 млн. євро, Німеччина – 2680,4 млн. євро, Велика Британія – 17439,31 млн. євро, Італія – 16494,26 млн. євро та Іспанія – 16325,57 млн. євро. Найнижчим є даний показник у Мальті – 71,17 млн. євро, Естонії – 424,26 млн. євро, Люксембурзі – 215,7 млн. євро, Литві – 977,03 млн. євро, Латвії – 490,64 млн. євро, Словенії – 551,39 млн. євро, Словаччині – 871,31 млн. євро та на Кіпрі – 334,8 млн. євро (див. рис. 2.5).

Отже, можна зробити висновки, що не прослідковується чітка спеціалізація країн на тваринництві чи рослинництві. Тобто, ті ж самі країни продукують і рослинницьку, і тваринницьку продукцію, наприклад, Німеччина, Франція, Іспанія та Італія.

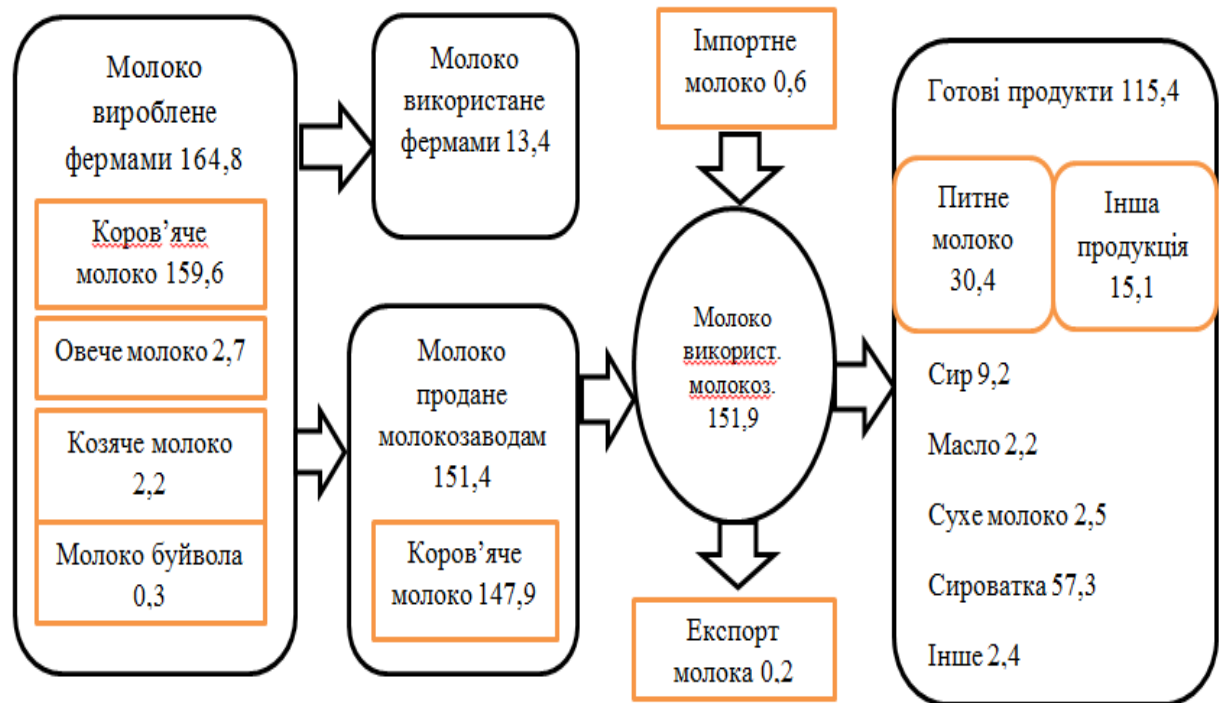

Рис. 2.5. Виробництво тваринницької продукції у 2015 р., млн. євро

Джерело: складено автором на основі [дод. 3 табл. 1]

Розглянемо тепер виробництво молочних виробів у ЄС станом на 2014 р. В загальному було вироблено 164,8 млн. т молока (коров'яче молоко – 159,6 млн. т, овече молоко – 2,7 млн. т, козяче молоко – 2,2 млн. т, молоко буйвола – 0,3 млн. т) з них 13,4 млн. т було використане фермами та 151,4 млн. т було продано молокозаводам. ЄС імпортувало 0,6 млн. т, експортувало 0,2 млн. т молока. Загалом молокозаводами було вироблено 115,4 млн. т готових молочних продуктів з них: питне молоко – 30,4 млн. т, сир – 9,2 млн. т, Масло – 2,2 млн. т, Сухе молоко – 2,5 млн. т, сироватка – 57,3 млн. т, інше – 2,4 млн. т.

Для кращого уявлення ситуації на ринку молочної продукції у 2014 році побудуємо схему виробництва та використання молока країнами ЄС (див. рис. 2.6)

Рис. 2.6. Виробництво і використання молока країнами ЄС, 2014 р.
(млн. т)

Джерело: складено автором на основі [70;72]

Досить цікавим є те, яке ж місце посідають країни ЄС у світі з виробництва сільськогосподарської продукції. Проаналізуємо таку групу харчової промисловості як зернові. По виробництву ячменю країни ЄС, такі як Німеччина та Франція посідали друге і третє місце у світі після Росії. Слідом йшли Канада та Туреччина. Найбільшими виробниками гречки у 2014 році були Росія, Китай, Україна, Франція та Польща.

Якщо ж аналізувати ринок кукурудзи, то країни ЄС не займають перших місць по виробництву даної групи товарів, зате Україна посідала п'яте місце. Польща зайняла четверте місце у світі по виробництву вівсяної крупи, Німеччина перше місце по вирощуванню жита, також третє місце належало Польщі і п'ятим найбільшим виробником була Україна. По виробництву пшениці Китай посідав перше місце, Індія – друге, США – третє, Росія – четверте, Франція – п'яте (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Список найбільших країн-виробників сільськогосподарської
продукції, зернові 2014 р.**

Зернові	Перше місце	Друге місце	Третє місце	Четверте місце	П'яте місце
Ячмінь	Росія	Німеччина	Франція	Канада	Туреччина
Гречка	Росія	Китай	Україна	Франція	Польща
Кукурудза	США	Китай	Бразилія	Аргентина	Україна
Вівсяна крупа	Росія	Канада	Фінляндія	Польща	Австралія
Жито	Німеччина	Росія	Польща	Білорусія	Україна
Пшениця	Китай	Індія	США	Росія	Франція

Джерело: складено автором на основі [68]

По такій товарній групі, як овочі в основному лідером був Китай. Але країни ЄС посідали також не останнє місце. Так, по виробництву салату Іспанія та Італія зайняли четверте і п'яте місце, по вирощуванню цвітної капусти і броколів Італія – третє місце, Франція – п'яте місце, Україна посіла четверте місце по виробництву картоплі та п'яте – по виробництву моркви та ріпаку. Рапс вирощували найбільше Канада, Китай, Індія, Франці та Німеччина (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Список найбільших країн-виробників сільськогосподарської
продукції, овочі 2014 р.**

Овочі	Перше місце	Друге місце	Третє місце	Четверте місце	П'яте місце
Салат	Китай	США	Індія	Іспанія	Італія
Цвітна капуста і броколі	Китай	Індія	Італія	Мексика	Франція
Картопля	Китай	Індія	Росія	Україна	США
Морква	Китай	Росія	США	Узбекистан	Україна
Ріпак	Китай	Узбекистан	Росія	США	Україна

Рапс	Канада	Китай	Індія	Франція	Німеччина
------	--------	-------	-------	---------	-----------

Джерело: складено автором на основі [68]

Тепер розглянемо виробництво фруктів у 2014 році. Лідерами по вирощенню Абрикосів були Туреччина, Пакистан, Узбекистан, Алжир та Італія. Оливки вирощувалися у таких країнах, як Іспанія, Італія, Греція, Туреччина та Марокко. Провідні місця по виробництву винограду посідали Китай, США, Італія, Франція та Іспанія. Найбільшими ж виробниками груш були Китай, Італія, Іспанія, США та Греція, яблук – Китай, США, Туреччина Польща та Індія, агрусу – Німеччина, Росія, Польща, Україна та Чехія, малини – Росія, Польща, Сербія, США, Україна, чорниці – США, Канада, Польща, Німеччина, Нідерланди, ківі – Китай, Італія, Нова Зеландія, Китай, Греція, смородини – Росія, Польща, Україна, Австрія, Велика Британія, черешні – Туреччина, США, Іран, Італія, Іспанія (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Список найбільших країн-виробників сільськогосподарської продукції, фрукти 2014 р.

Фрукти	Перше місце	Друге місце	Третє місце	Четверте місце	П'яте місце
Абрикоси	Туреччина	Пакистан	Узбекистан	Алжир	Італія
Оливки	Іспанія	Італія	Греція	Туреччина	Марокко
Виноград	Китай	США	Італія	Франція	Іспанія
Груша	Китай	Італія	Іспанія	США	Греція
Яблуко	Китай	США	Туреччина	Польща	Індія
Агрис	Німеччина	Росія	Польща	Україна	Чехія
Малина	Росія	Польща	Сербія	США	Україна
Чорниця	США	Канада	Польща	Німеччина	Нідерланди
Ківі	Китай	Італія	Нова Зеландія	Китай	Греція
Смородина	Росія	Польща	Україна	Австрія	Велика Британія

Черешня	Туреччина	США	Іран	Італія	Іспанія
---------	-----------	-----	------	--------	---------

Джерело: складено автором на основі [68]

По виробництву м'яса лідируючі позиції переважно займаються США та Китай. Так, курятину найбільше виробляють у США, Китаї, Бразилії, Росії та Мексиці, яловичину – у США, Бразилії, Китаї, Аргентині, Австралії, свинину – в Китаї, США, Німеччині, Іспанії, Бразилії, вівчарством займаються у Китаї, Австралії, Новій Зеландії, Судані і Туреччині. Кіз розводять у Китаї, Індії, Пакистані, Нігерії та Бангладеші, індиків – у США, Бразилії, Німеччині, Франції та Італії, качок – у Китаї, Франції, Малайзії, М'янмі та В'єтнамі (див. табл. 2.4).

Дана ситуація пояснюється тим, що сільське господарство США та Китаю відноситься до першого типу сільського господарства, для якого характерне товарне тваринництво та плантаційне рослинництво.

Таблиця 2.4

Список найбільших країн-виробників сільськогосподарської продукції, м'ясо 2014 р.

М'ясо	Перше місце	Друге місце	Третє місце	Четверте місце	П'яте місце
Курка	США	Китай	Бразилія	Росія	Мексика
Яловичина	США	Бразилія	Китай	Аргентина	Австралія
Свинина	Китай	США	Німеччина	Іспанія	Бразилія
Вівці	Китай	Австралія	Нова Зеландія	Судан	Туреччина
Коза	Китай	Індія	Пакистан	Нігерія	Бангладеш
Індичка	США	Бразилія	Німеччина	Франція	Італія
Качка	Китай	Франція	Малайзія	М'янма	В'єтнам

Джерело: складено автором на основі [68]

Також, розглянемо куди експортував ЄС сільськогосподарську продукцію протягом 2015-2016 рр. та як змінилися об'єми торгівлі. Загальний експорт ЄС в аграрному секторі у 2016 році зменшився на суму 2377 млн. євро порівняно з 2015 роком. Основними країнами експорту були:

США – 204553 млн. євро, Китай – 11169 млн. євро, Швейцарія – 7763 млн. євро, Японія – 5630 млн. євро, Росія – 5460 млн. євро, Саудівська Аравія – 4651 млн. євро, Норвегія – 4264 млн. євро та ін.

Скорочення експорту у 2016 році порівняно з 2015 роком спостерігалось до США, Китаї, Швейцарії, Японії, Саудівській Аравії, Норвегії, Канаді, Арабських Еміратах, Австралії, Кореї, Ізраїлі та Марокко. Натомість збільшення експорту спостерігалось до Росії, Гонг Конгу, Туреччини, Алжиру, Сінгапуру, Єгипту, Південної Африки та Бразилії (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Експорт ЄС, млн. євро - 20 головних напрямків [65]

Країни	2015	2016	зміна
Загальний експорт ЄС	127529	129906	-2377
США	18938	20453	-1515
Китай	9978	11169	-1191
Швейцарія	7543	7763	-220
Японія	5229	5630	-401
Російська Федерація	5728	5460	268
Саудівська Аравія	4584	4651	-67
Норвегія	4045	4264	-219
Гонг Конг	4625	3680	945
Канада	3340	3455	-115
Туреччина	3404	3246	158
Арабські Емірати	2925	3120	-195
Австралія	2733	2950	-217
Алжир	3298	2701	597
Корея	2452	2484	-32
Сінгапур	2026	1979	47

Єгипет	2256	1862	394
Ізраїль	1410	1677	-267
Марокко	1461	1665	-204
Південна Африка	1665	1653	12
Бразилія	1621	1529	92

Якщо ж аналізувати основні напрямки імпорту ЄС протягом 2015-2016 рр., то можна побачити в загальному зменшення обсягів імпорту. Так, загальний обсяг ЄС у 2016 році скоротився на 166 млн. євро (у 2015 році імпорт склав 111792 млн. євро, а у 2016 – 111626 млн. євро). Основними країнами імпорту були: Бразилія – 12196 млн. євро, США – 11329 млн. євро, Аргентина – 5837 млн. євро, Китай – 5090 млн. євро, Швейцарія – 4661 млн. євро, Туреччина – 4642 млн. євро, Україна – 4227 млн. євро, Індонезія – 4052 млн. євро та ін. (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Імпорт ЄС, млн. євро – 20 головних напрямків [65]

Країни	2015	2016	зміна
ЄС	111792	111626	-166
Бразилія	13387	12196	-1191
США	11651	11329	-322
Аргентина	5737	5837	100
Китай	5133	5090	-43
Швейцарія	4538	4661	123
Туреччина	4946	4642	-304
Україна	3614	4227	613
Індонезія	4379	4052	-327
Кот-д'Івуар	3086	3543	457

Продовження табл. 2.6

Індія	2947	2779	-168
Південна Африка	2413	2473	60
Тайланд	2409	2417	8
Нова Зеландія	2452	2373	-79
Чилі	2294	2365	71
В'єтнам	2223	2339	116
Канада	2268	2207	-61
Перу	1843	2077	234
Колумбія	2028	2068	40
Австралія	1903	2029	126
Малайзія	2234	2011	-223

Тепер проаналізуємо товарну структуру експорту та імпорту ЄС. Найбільшу частку у експорті ЄС займали такі продукти аграрної промисловості як: пшениця – 5826 млн. євро, зернові відмінні від пшениці та рису – 2002 млн. євро, рослинна олія – 2220 млн. євро, сухе молоко і сироватка – 3562 млн. євро, живі тварини – 2584 млн. євро, свинина – 5060 млн. євро, овочі – 3223 млн. євро, сигари та сигарети – 3359 млн. євро (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Експорт та імпорт ЄС28 за категорією продуктів, млн. євро [73]

Продукт	експорт			імпорт		
	2015	2016	зміна	2015	2016	зміна
всі продовольчі продукти	12752 9	12990 6	2377	11179 2	111626	-166
первинна сировина	20344	23033	2689	30275	31188	913
оброблена сировина	23040	24136	1096	13848	13043	-805

харчові продукти	26457	27425	968	6584	6868	284
напої	17018	17203	185	2689	2915	226
нехарчові продукти	15389	14432	-957	7452	8648	1196
пшениця	6234	5826	-408	1633	1320	-313
зернові окрім пшениці та рису	2970	2002	-968	2008	2563	555
рис	222	198	-24	1134	1043	-91
борошно	732	784	52	148	170	22
солод	1067	1071	4	1	5	4
крохмаль і глютен	820	910	90	57	52	-5
соєві боби	60	61	1	5171	5218	47
олійні крім соєвих бобів	626	797	171	2875	3301	426
пальмова олія	127	142	15	5641	5310	-331
рослинна олія крім пальнової	2211	2220	9	1802	2293	491
макух	334	281	-53	8752	7397	-1355
інші корми	1134	1113	-21	870	879	9
буряковий і тростинний цукор	569	599	30	1297	1382	85
цукор крім буряка і тростини	481	519	38	441	437	-4
сухе молоко і сироватка	4226	3563	-663	43	47	4
масло	669	859	190	79	54	-25
смоли та рослинні екстракти	1079	1150	71	957	919	-38
кава, чай	508	511	3	8113	7223	-890
какао-боби	13	22	9	4010	4693	683
какао-паста і порошок	1142	1316	174	1931	1958	27
інші товари	60	53	-7	16	69	53
живі тварини	2312	2584	272	268	243	-25
яловичина	596	684	88	1777	1774	-3

свинина	3834	5060	1226	37	33	-4
м'ясо птиці	1578	1448	-130	317	313	-4
вівці і козлятина	93	82	-11	1066	988	-78
субпродукти, тваринний жир	2317	2794	477	1122	1044	-78
свіже молоко, вершки, йогурт	944	1102	158	28	29	1
яйця і мед	721	690	-31	554	492	-62
овочі	2754	3223	469	4206	4552	346
фрукти	2478	2406	-72	5808	5948	140
цитрусові	497	507	10	1694	2026	332
тропічні фрукти, горіхи, спеції	910	975	65	12746	13040	294
насіння	1310	1479	169	650	705	55
інші продукти	0	0	0	1	1	0
шкіра	2872	1680	-1192	768	644	-124
неїстівні продукти тваринного походження	434	417	-17	350	356	6
шерсть і шовк	178	152	-26	811	874	63
бавовна і льон	786	835	49	576	532	-44
зрізані квіти і рослини	666	675	9	1317	1309	-8
цибулини, коріння і живі рослини	1541	1604	63	816	851	35
тютюн	923	974	51	2703	2389	-314
сигари та сигарети	3124	3359	235	238	323	85
жирні кислоти і віск	531	525	-6	1505	1524	19
цукрові спирти	147	119	-28	16	23	7
ефірні масла	557	605	48	858	912	54
етанол	158	147	-11	274	337	63

казеїн	1926	1910	-16	801	688	-113
--------	------	------	-----	-----	-----	------

Основними продуктами імпорту у 2016 році були: соєві боби – 5218 млн. євро, пальмова олія – 5310 млн. євро, макух – 7397 млн. євро, кава та чай – 7223 млн. євро, какао-боби – 4693 млн. євро, овочі – 4552 млн. євро, фрукти – 5948 млн. євро, тропічні фрукти, горіхи та спеції – 13040 млн. євро, тютюн – 2389 млн. євро (див. табл. 2.7).

Тепер проаналізуємо такий показник як кількість ферм, що також є важливим при аналізі стану сільського господарства. Але, варто зазначити, що не можна стверджувати про розвиток сільського господарства лише по цьому показнику, оскільки це лише кількість зареєстрованих ферм, а не діючих.

Так, станом на 2015 р. найбільша кількість ферм була у Румунії – 3629,7 тис., слідом за нею йде Польща – 1429 тис. та Італія – 1010,3 тис. Також досить багато фермерських угідь у Іспанії – 965 тис. та у Греції – 709,5 тис. Якщо ж говорити про провідні країни Євросоюзу, то в Німеччині налічується 285 тис. ферм, Франції – 472 тис., Великобританії – 185,2 тис. Дані відсутні по таких країнах як Бельгія та Болгарія (див. рис. 2.7).

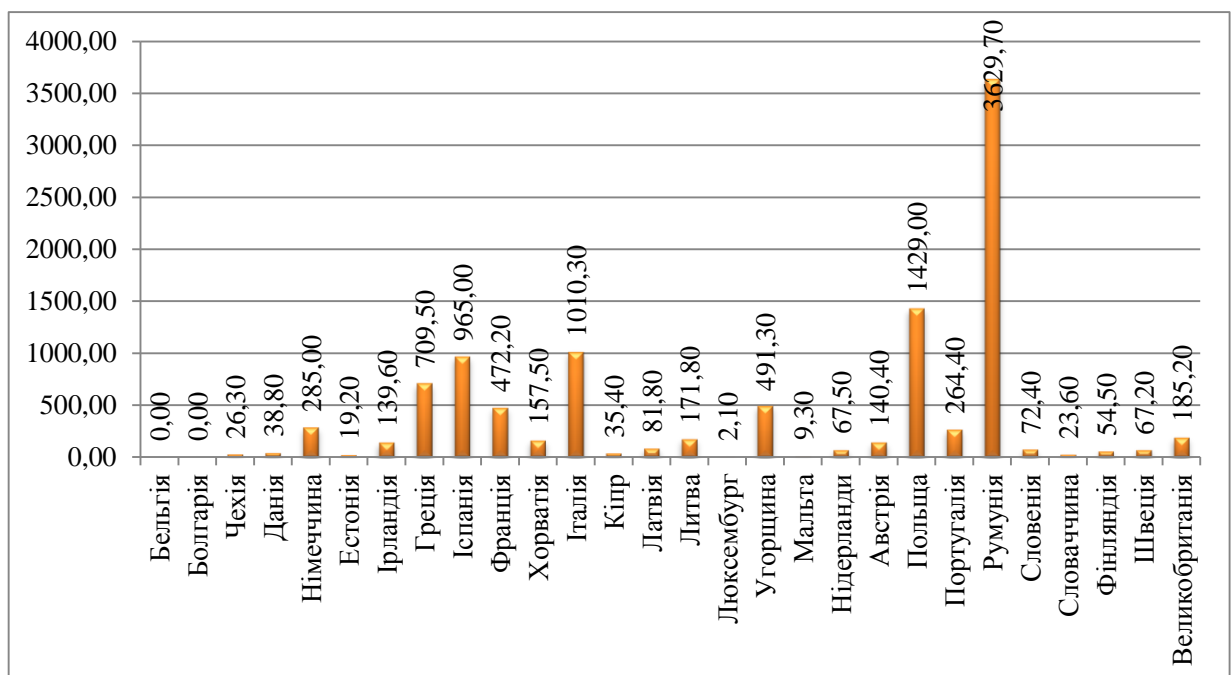
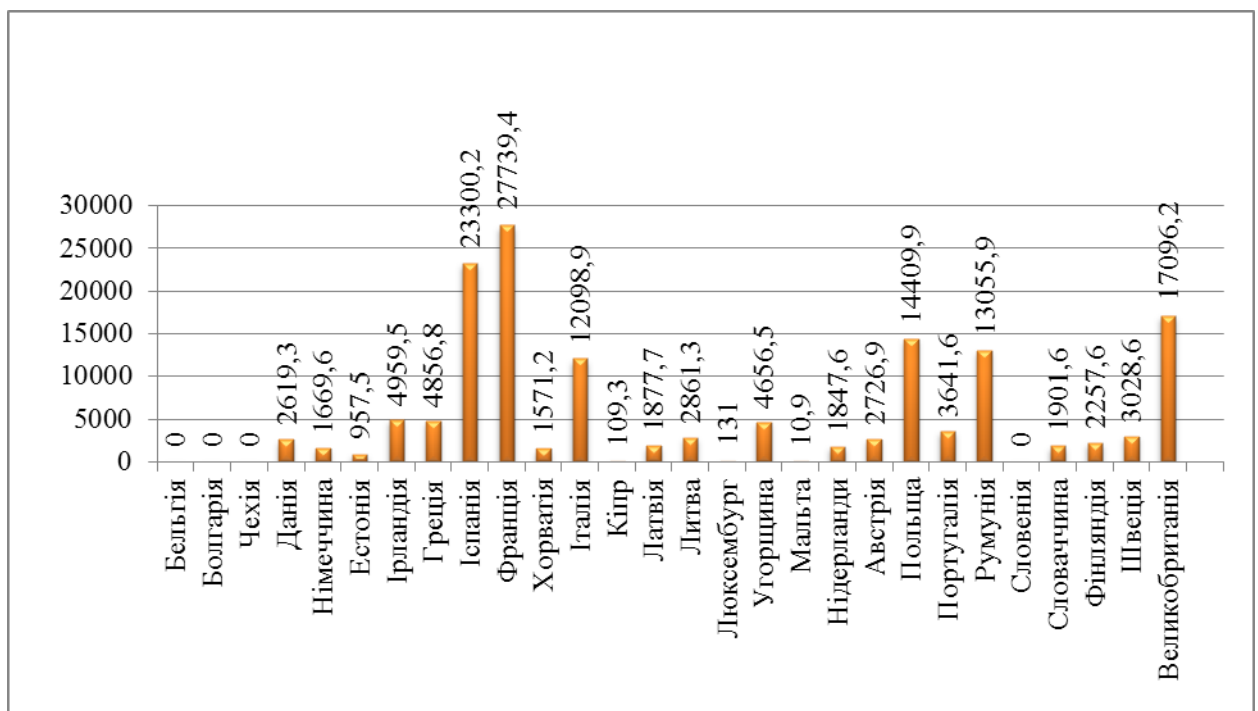

Рис. 2.7. Кількість ферм у ЄС, 2015 р.

Джерело: складено автором на основі [дод. Д табл. 1]

Щодо кількості використаних сільськогосподарських площ, то найбільше використовують землі Франція – 27739,40 тис. га, Іспанія – 23300,20 тис. га, Великобританія – 17096,20 тис. га, Польща – 14409,90 тис. га, Румунія – 13055,90 тис. га, Італія – 12098,90 тис. га. Менше площі під сільськогосподарське виробництво виділяється у Данії, Німеччині, Естонії, Ірландії, Греції, Хорватії, Кіпрі, Латвії, Литві, Люксембурзі, Угорщині, Мальті, Нідерландах, Австрії, Португалії, Словенії, Словаччині, Фінляндії та Швеції. Даний показник є відсутнім у Бельгії, Болгарії, Чехії та Словенії (див. рис. 2.8).

Рис. 2.8. Кількість використаних с/г площ у 2015 р.

Джерело: складено автором на основі [дод. Д табл. 1]

Тепер розглянемо галузеву структуру сільського господарства в Європейському Союзі. Станом на 2014 р. у ЄС найбільше вирощували польових культур – 29,6%, Випасом худоби займалося 17,1% господарств, вирощення спеціальних зернових культур склало 17,4%. Також не останнє місце посідає вирощення домашньої худоби – 13,8% (див. рис. 2.9).

Рис. 2.9. Агрохолдинги за типом господарства, ЄС-28, 2014 р.

Джерело: складено автором на основі [69]

Отже, сільське господарство в Європейському Союзі знаходиться на досить високому рівні і займає велику частку в загальному виробництві. Найбільш зайнятими у аграрному секторі є Німеччина, Франція, Іспанія та Італія, що зумовлено передусім сприятливими кліматичними умовами та наявністю відповідних земельних площ.

2.2. Компаративний аналіз аграрного ринку України та ЄС

Для порівняння аграрного сектору України та Євросоюзу передусім необхідно розглянути фінансування АПК. Так, 24 грудня 2015 року Верховна Рада ухвалила Державний бюджет України на 2016 рік із доходами 595,081 млрд грн і видатками 667,733 млрд грн. Зокрема, доходи загального фонду Держбюджету - у сумі 562,728 млрд гривень та доходи спеціального фонду - 32,353 млрд грн. Видатки загального фонду держбюджету - у сумі 633,505 млрд гривень та видатки спеціального фонду - 34,228 млрд грн.

В цілому, у проекті закону “Про Державний бюджет України на 2016 рік” для аграріїв цікавим є розділ “Прикінцеві положення”, який містить доручення Кабінету Міністрів України затвердити Перелік об’єктів права державної власності, що підлягають приватизації у 2016 році (пункт 7). Оскільки протягом 2015 року питання необхідності приватизації державних підприємств в АПК досить часто піднімалось як чиновниками, так і представниками громадськості. Нагадаємо, Українська аграрна конфедерація виступала одним із ініціаторів проведення засідання Міжфракційного аграрного депутатського об’єднання щодо обговорення питання приватизації державних підприємств АПК.

Крім того, пунктом 8 цього ж розділу з метою ефективного використання земельних ділянок, що перебувають у державній власності, надано доручення органам виконавчої влади забезпечити їх передачу в оренду на конкурентних засадах (земельних торгах).

За результатами детального аналізу, здійсненого експертами ВГО “УАК”, “Аграрна частина” Держбюджету – 2016 виглядає так.

Усього для Міністерства аграрної політики та продовольства України виділено усього 1 488 229,2 тис. грн, що на 52% менше ніж у 2015 році (2015р. – 3 092 540,0 тис. грн). Таке скорочення відбулося за рахунок суттєвого зменшення обсягів спеціального фонду аж на 77%, який наразі становить 459 645,1 тис. грн (2015 р. – 1 959 665,6 тис. грн), та загального фонду – на 9% і становить 1 028 584,1 проти 1 132 874,4 тис. грн у 2015 році.

На утримання апарату Мінагрополітики України передбачено 658 525,7 тис. грн зокрема:

За бюджетною програмою “Загальне керівництво та управління у сфері агропромислового комплексу” видатки загального фонду державного бюджету передбачені в обсязі 85 353,5 тис. грн.

Скорочено видатки на 11% за бюджетною програмою "Організація і регулювання діяльності установ в системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду" і передбачено в обсязі 13 231,3 тис. грн, у тому числі за загальним фондом 13 229,2 тис. грн та за спеціальним фондом – 2,1 тис. грн.

На 47% скорочено витрати за бюджетною програмою "Керівництво та управління у сфері ветеринарної медицини та фітосанітарної служби України" і передбачено видатки загального фонду у сумі 47 856,2 тис. грн (в 2015р. – 89 766,3 тис. грн).

У видатках держбюджету знову з'явилась бюджетна програма “Державна підтримка галузі тваринництва”. Однак, сума передбачених коштів за цією статтею є мізерною, лише 50 000,0 тис. грн. Адже спеціальний режим оподаткування (акумуляція) ПДВ буде розподілятися пропорційно [1;48].

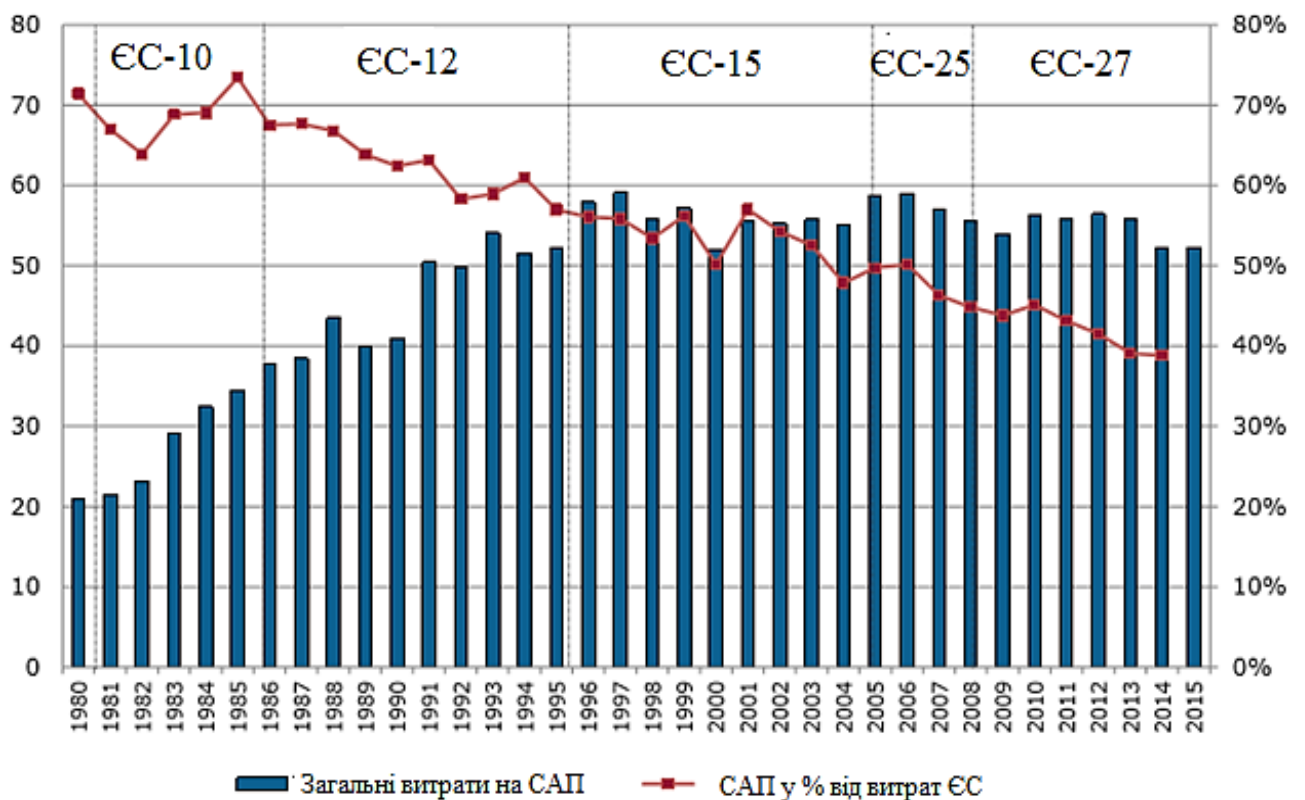
Без змін залишилися видатки для забезпечення стабільної епізоотичної ситуації в Україні. Передбачено видатки загального фонду державного бюджету за бюджетною програмою "Протиєпізоотичні заходи та участь у Міжнародному епізоотичному бюро" в обсязі 68 761,3 тис. грн.

Зазначені кошти передбачається спрямувати на протиєпізоотичні заходи з метою своєчасного проведення профілактичних, упереджувальних заходів та ліквідації спалахів гостроінфекційних хвороб, в тому числі спільних для тварин і людини.

На 12% збільшено видатки за бюджетною програмою "Керівництво та управління у сфері рибного господарства" і передбачено видатки у сумі 93 046,7 тис. грн, в тому числі видатки загального фонду передбачені в

обсязі 92 996,7 тис. грн (в 2015р. – 82 702,8 тис. грн), видатки спеціального фонду складають 50,0 тис. гривень (в 2015р. – така ж сума) [48].

Якщо ж аналізувати витрати ЄС на агропромисловий комплекс, то можна прослідкувати таку тенденцію: загальні витрати на САП від 1980 року до 2006 року поступово зростали, а після 2006 року прослідковується зменшення загальних витрат на САП; якщо ж аналізувати яку частку посідає САП від загальної витрат Євросоюзу, то можна побачити, що у 1980 році на аграрний сектор витрачалось понад 70% від загальних витрат ЄС, а в 2014 році даний показник впав до 39% (див. рис. 2.10). Це означає, що ЄС почав спрямовувати свої кошти на інші галузі промисловості.

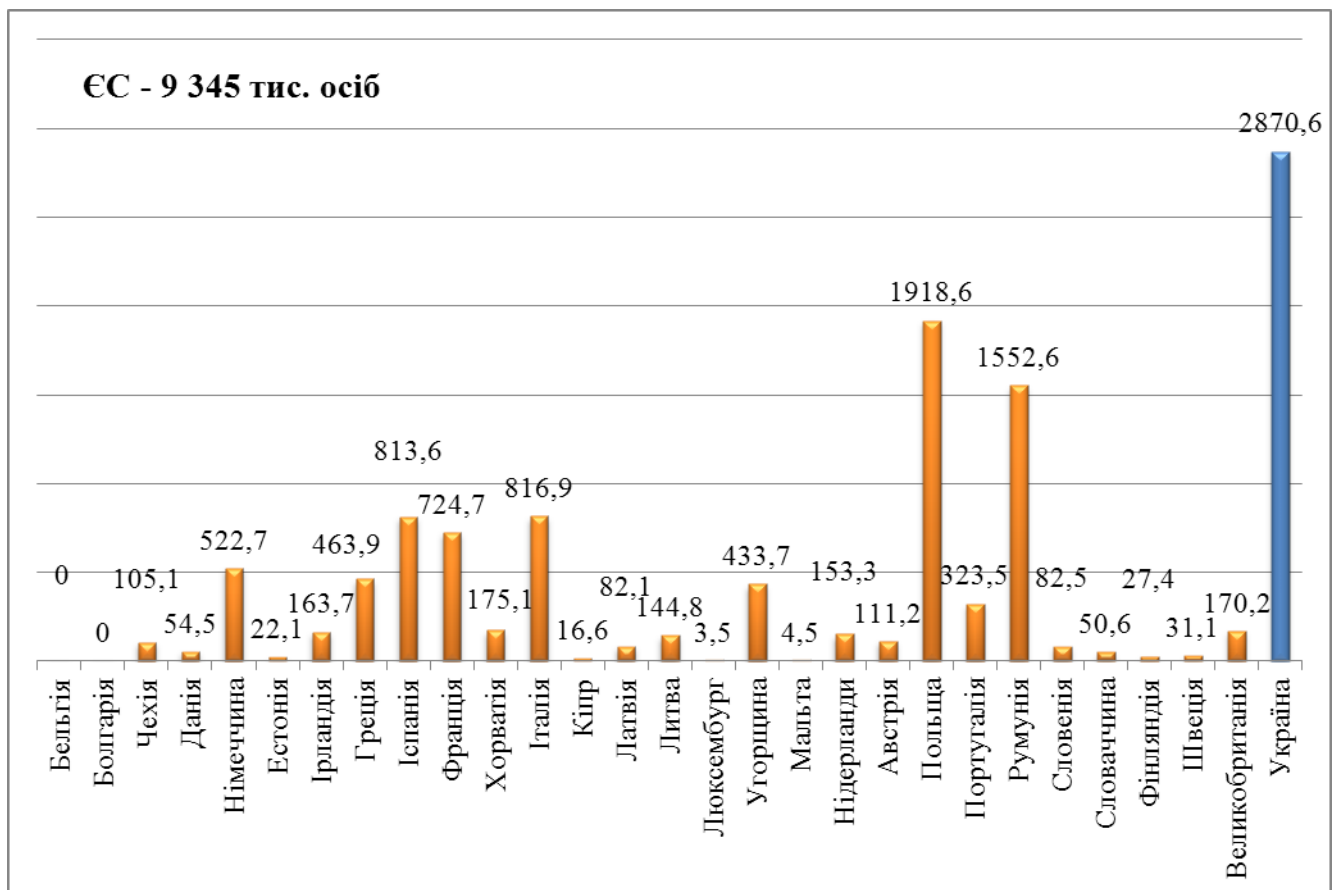

Рис. 2.10. Витрати ЄС на сільське господарство, білльонів євро [61]

Для порівняння візьмемо ще такий показник як кількість зайнятих у аграрному секторі в країнах ЄС та в Україні у 2015 році. Так, загалом у країнах ЄС у 2015 році в АПК було зайнято 9345 тис. осіб. Найбільша кількість зайнятих у сільському господарстві прослідковується у таких країнах ЄС, як Польща – 1918,6 тис. осіб, Румунія – 1552,6 тис. осіб, Італія –

816,9 тис. осіб, Іспанія – 813,6 тис. осіб та Франція – 724,7 тис. осіб (див. рис. 2.11). Відносно низький рівень зайнятості в АПК в розвинутих країнах Євросоюзу пояснюється високим технологічним рівнем розвитку в даних країнах і орієнтацією на інтенсивний тип розвитку даної галузі.

Якщо ж говорити про Україну, то за даними Євростату у 2015 році було зайнято 2870,6 тис. осіб, що значно більше, ніж в кожній країні ЄС (див. рис. 2.11). Це можна пояснити тим, що Україна є аграрно орієнтованою країною і веде екстенсивний тип сільського господарства.

Рис. 2.11. Кількість зайнятих у сільському господарстві в Україні та в країнах ЄС у 2015 році, тис. осіб

Джерело: складено автором на основі [11;67]

Набрання чинності з 1 січня 2016 року Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом посилює конкуренцію на внутрішньому та зовнішньому ринках, що стало потужним стимулом для підняття рівня агропродовольчого сектора України. Це, враховуючи великий потенціал сектора, сприятиме підвищенню експорту продукції до ЄС.

За підрахунками експертів Інститут аграрної економіки, поточного року експортні обсяги сільськогосподарської харчової продукції до ЄС у порівнянні з 2015 роком зросли на 492,8 млн дол. і становили 4,7 млрд дол.

При цьому, за результатами економіко-математичного моделювання, зовнішньоторговельне сальдо зросло на 477,8 млн дол., до 2,956 млрд дол. [44].

Результати моделювання також показали, що найбільше українська агропродовольча продукція конкурує з такими товарними групами європейських товарів, як: тварини в живій вазі, готові чи консервовані продукти з м'яса, готові чи консервовані продукти з риби; живі рослини та продукти квітництва; овочі, рослини та коренеплоди; кава, чай, мате та прянощі; насіння та плоди для сівби; какао-боби і продукти з нього тощо.

При цьому експерти Інституту аграрної економіки визначили, що найбільш значущими українськими агропродовольчими товарами на ринках ЄС є: кукурудза; насіння олійних культур; матеріали рослинного походження; олія; цукор, меляса, кондвироби; пшениця та суміш пшениці і жита (меслин); мед; залишки і відходи харчової промисловості (див. табл. 2.8).

Таблиця 2.8

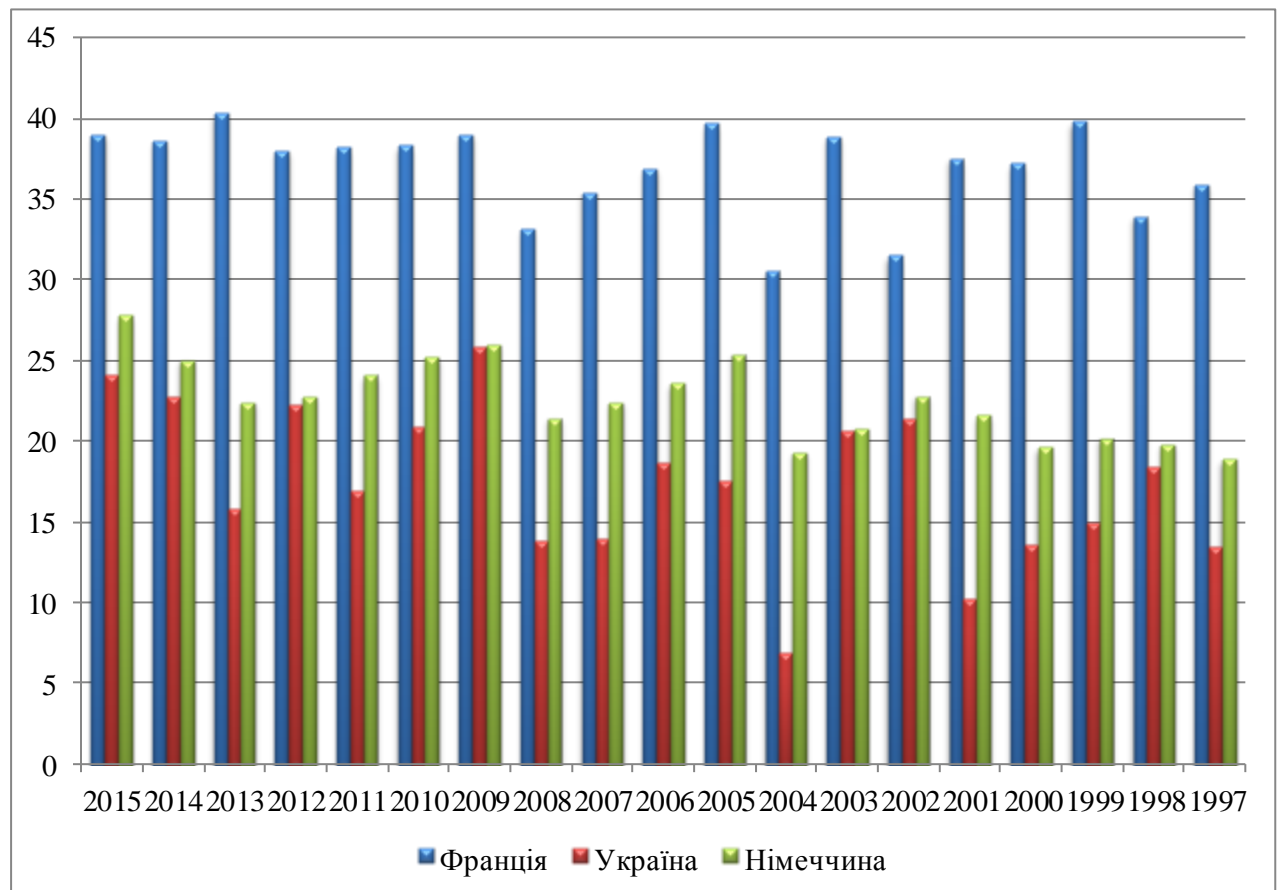
Товарна структура експорту України та ЄС у 2016 році

Головні товари експорту України	Головні товари експорту ЄС
Кукурудза	Тварини в живій вазі
Насіння олійних культур	Готові чи консервовані продукти з м'яса
Матеріали рослинного походження	Готові чи консервовані продукти з риби
Олія	Живі рослини та продукти квітництва
Цукор	Овочі, рослини та коренеплоди

Меляса	Кава, чай, мате та прянощі
Кондвироби	Насіння та плоди для сівби
Пшениця та суміш пшениці і жита	Какао-боби та продукти з нього
Мед	Сигари та сигарети
Залишки і відходи харчової промисловості	Сухе молоко та сироватка

Джерело: складено автором на основі [6;44]

Тепер розглянемо чи є українська продукція конкурентоспроможною на європейському ринку. Порівняємо виробництво пшениці в Україні з найбільшими виробниками даного продукту в ЄС Німеччиною і Францією протягом 1997-2015 рр. Франція займала лідируючі позиції протягом всього періоду часу, якщо ж говорити про Німеччину, то в 1998, 2002, 2003, 2009 та 2012 рр. виробництво пшениці було майже таким самим як і в Україні. Загалом прослідковується нарощення вирощення пшениці у всіх країнах протягом даного періоду (див. рис. 2.12).

Рис. 2.12. Виробництво пшениці протягом 1997-2015 рр., млн. тонн

Джерело: складено автором на основі [дод. К табл. 1]

Якщо ж говорити про виробництво кукурудзи у світі, то Європейський Союз зайняв 4 місце у грудні 2016 року і було вироблено 60,704,000 тонн, а вже у січні 2017 року – 60,684,000 тонн, що на 20,000 тонн менше ніж попереднього місяця. Україна ж посіла шосте місце по виробництву кукурудзи і в грудні та січні 2016-2017 рр. виробила 27,000,000 тонн кукурудзи, що на 33,704,000 тони менше, ніж всі країни ЄС (див. табл. 2.9). Отже, Україна ввійшла в 10 найбільших виробників кукурудзи, що робить її конкурентоспроможним гравцем на міжнародному ринку.

Таблиця 2.9

Виробництво кукурудзи у світі у грудні та січні 2016/17 рр., тонн [89]

Світ		1,039,727,000	1,037,927,000	-1,800,000
№	Країна	Грудень	Січень	Різниця

1	США	386,748,000	384,778,000	-1,970,000
2	Китай	219,554,000	219,554,000	0
3	Бразилія	86,500,000	86,500,000	0
4	ЄС	60,704,000	60,684,000	-20,000
5	Аргентина	36,500,000	36,500,000	0
6	Україна	27,000,000	27,000,000	0

По виробництву картоплі головними конкурентами України на європейському ринку є Німеччина, Франція та Польща. У світі станом на 2015 рік Україна посіла четверте місце по виробництву картоплі – 22,258,600 тонн, першим є Китай, другою – Індія, третьою – Російська Федерація. Німеччина посіла шосте місце – 9,669,700 тонн, Франція зайняла восьме місце – 6,975,000 тонн, Польща на десятому місці – 6,334,200 тонн (див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Виробництво картоплі у світі у 2015 році [84]

№	Країна	Виробництво картоплі (тонн)
1	Китай	95,987,500
2	Індія	45,343,600
3	Росія	30,199,100
4	Україна	22,258,600
5	США	19,843,900
6	Німеччина	9,669,700
7	Бангладеш	8,603,000
8	Франція	6,975,000

9	Нідерланди	6,801,000
10	Польща	6,334,200

Але, для експорту картоплі на європейські ринки необхідно пройти всю необхідну сертифікацію, а європейське законодавство досить жорстке щодо дотримання фітосанітарного контролю продукції, яка вирощується або ввозиться на територію Європейського Союзу.

В Україні у 6 областях зареєстровані осередки зараження раком картоплі. Золотиста картопляна нематода зафіксована в 16 областях. При такій ситуації Україна не може експортувати картоплю до ЄС. Про це заявив перший заступник голови Державної служби України з питань безпеки продуктів харчування і захисту споживачів Володимир Лапа в ході VII Голландско-українського агробізнес форуму «Проблеми і перспективи для професійних виробників картоплі в умовах зони вільної торгівлі з ЄС» [30].

Порівняємо загальний експорт живих тварин та овочів у Європейському союзі та Україні у 2015 та 2016 рр. Звичайно, що показники по Україні та Євросоюзі будуть сильно відрізнятись, але все-таки Україна є сильним гравцем на аграрному ринку. Так, у 2015 році країни ЄС експортували на 2312 млн. євро живих тварин і на 2754 млн. євро овочів. Україна в той самий період часу експортувала на 25,6 млн. євро живих тварин і на 97,2 млн. євро овочів. В 2016 році спостерігається значне нарощення експорту по обох товарних групах як в Україні, так і в ЄС. Загальний експорт ЄС живих тварин склав 2584 млн. євро, а овочів 3223 млн. євро, що на 469 млн. євро більше ніж попереднього року. Загальний ж експорт живих тварин України в даному році склав 27,2 млн. євро, а овочів 144,8 млн. євро, що на 47,6 млн. євро більше від попереднього року (див. рис. 2.13; 2.14).

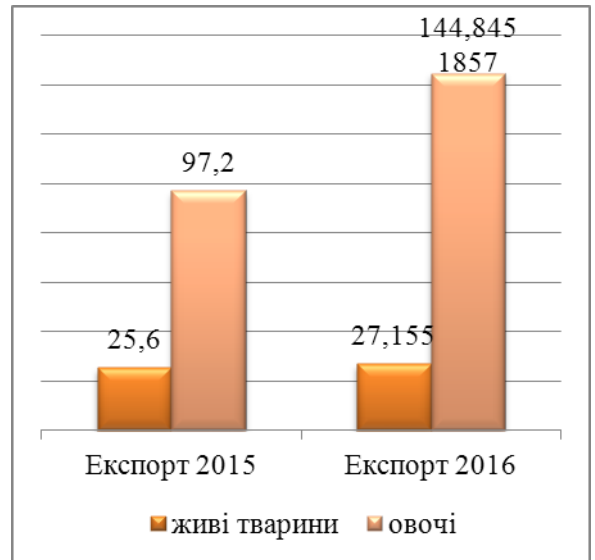
Україні буде важко конкурувати з країнами ЄС по виробництву живих тварин і овочів, адже основними виробниками по даних групах товарів є

Франція, Німеччина та Польща і, досить важко вийти на європейський ринок з продукцією відповідної якості.

Рис. 2.13. Загальний експорт ЄС 2015-2016 рр., млн. євро

Джерело: складено автором на основі [78]

Рис. 2.14. Загальний експорт України 2015-2016 рр., млн. євро

Джерело: складено автором на основі [11]

АПК України є конкурентоспроможний на європейському ринку по деяких групах товарів. Звичайно, що необхідно підвищити якість аграрної продукції та пристосувати її під європейські стандарти, але Україна має всі передумови для виходу на ринок ЄС.

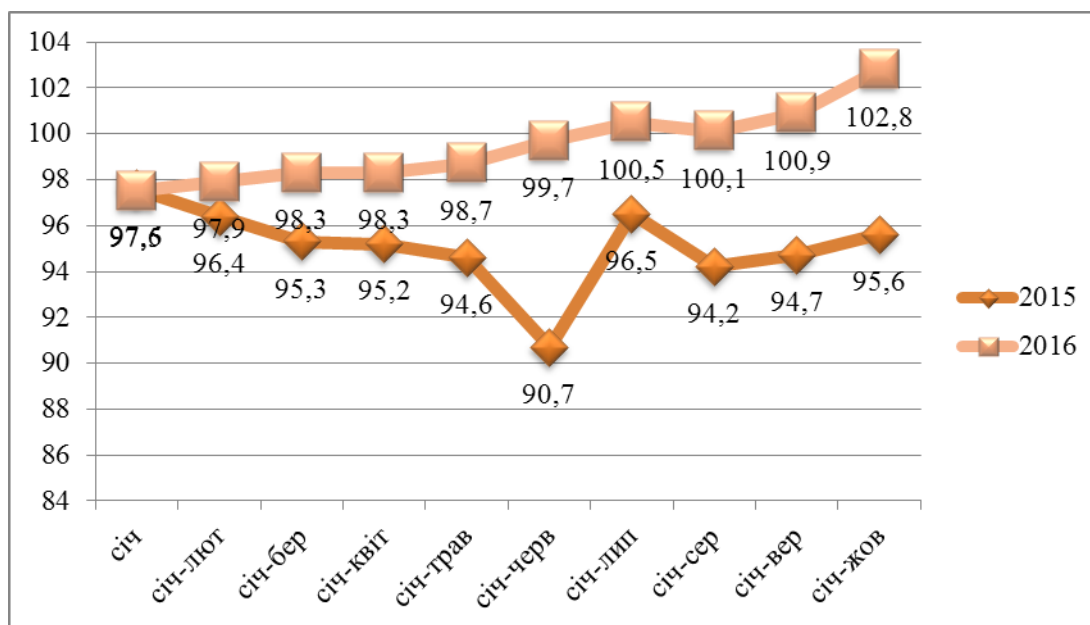
2.3. Аналіз агропромислового комплексу України в контексті підписання ЗВТ з ЄС

Експорт в ЄС став справжнім випробуванням для українського ринку. Тільки деякі виробники виявилися готові використовувати можливості безмитної торгівлі.

Але більшості виробникам ще слід провести підготовчу роботу: виконати ряд вимог, пов'язаних з сертифікацією продукції і приведенням її у відповідність з технічними, санітарними та фітосанітарними регламентами Європейського Союзу. Міністерство аграрної політики і продовольства зі свого боку також виконує свої обов'язки: активно веде переговори, щоб в цьому році відкрити квоти для виробників молочної продукції та яловичини, а також збільшити ті квоти, за якими обсяги були використані достроково.

Розглянемо тепер детальніше стан аграрного сектору України. Так, станом на жовтень 2016 року індекс обсягів сільськогосподарського виробництва склав 102,8%, що на 7,2% більше ніж за аналогічний період минулого року. Якщо порівняти даний показник загалом за 2015 та 2016 роки, то можна побачити, що виробництво сільськогосподарської продукції значно збільшилося у 2016 році. У 2015 році можемо спостерігати значні коливання, особливо у травні – 94,6%, червні – 90,7%, липні – 96,5%, серпні – 94,2%, але до кінця року бачимо поступову стабілізацію ситуації (див. рис. 2.15).

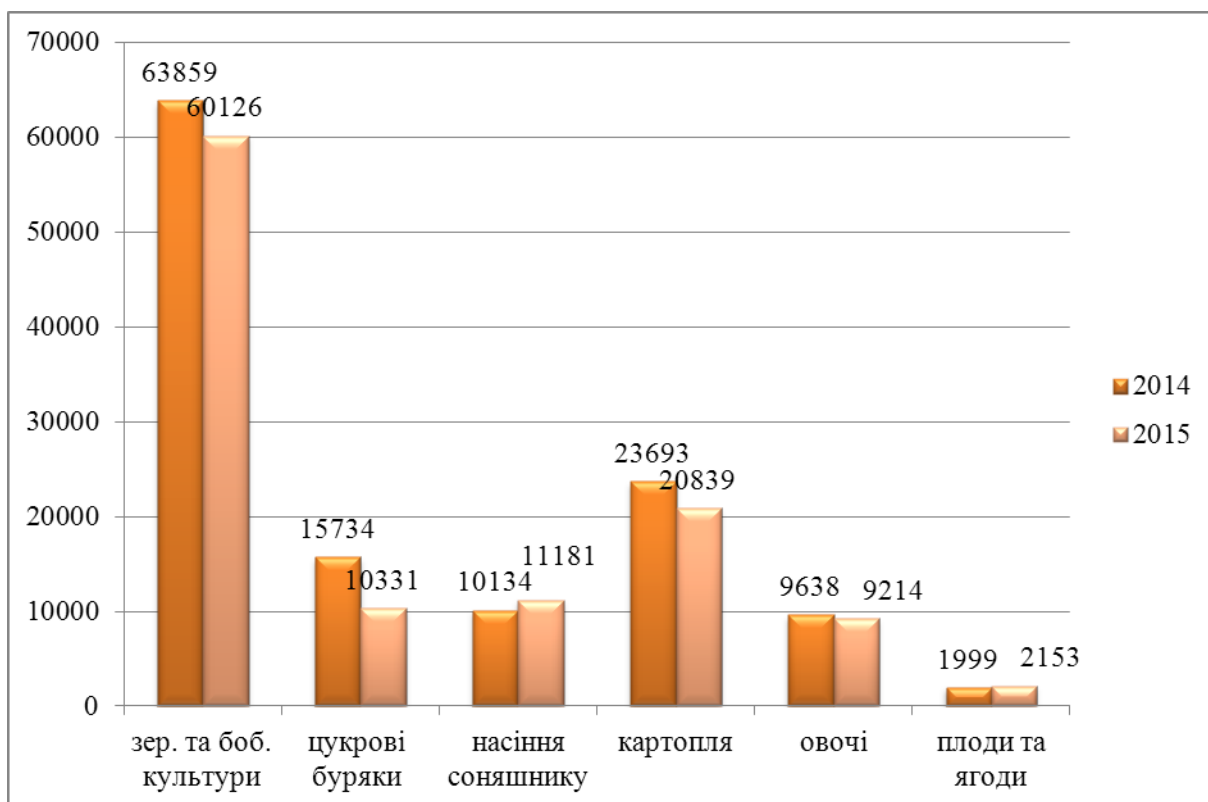
Такий різкий спад виробництва може бути пов'язаний з переорієнтацією України на сільськогосподарські ринки Європи, що потребувала значних вкладів, які були спрямовані на підвищення якості продукції.

Рис. 2.15. Індеси обсягів сільськогосподарського виробництва за січень-жовтень 2016 року у % до відп. періоду попереднього року

Джерело: складено автором на основі [34]

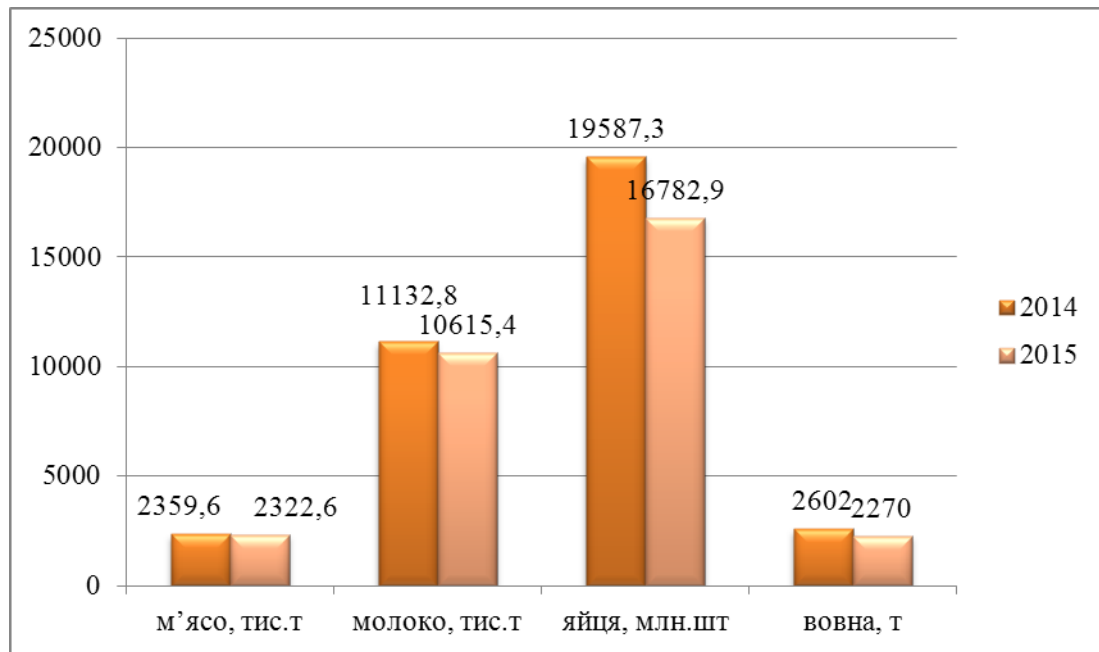
Виробництво деяких рослинницьких культур у 2015 році значно знизилось порівняно з 2015 роком. Так, у 2014 році вироблялося 63859 тис. т зернових і бобових культур, а у 2015 – 60126 тис. т. Якщо говорити про цукрові буряки, то у 2014 році було вироблено 13734 тис. т, а у 2015 – 10 331 тис. т. Інша ситуація із виробництвом соняшнику, де спостерігається нарощення виробництва порівняно з попереднім роком, у 2014 – 10134 тис. т, а у 2015 – 11181 тис. т. Якщо ж аналізувати виробництво картоплі, то спостерігатимемо негативну тенденцію, оскільки у 2014 році було вирощено 23693 тис. т, а у 2015 – 20839 тис. т. Також, очевидним є спад виробництва по такій товарній групі як овочі, у 2014 було вирощено 9638 тис. т, а у 2015 – 9214 тис. т. Виробництво плодів і ягід збільшилося у 2015 році порівняно з попереднім, у 2014 було вирощено 1999 тис. т, у 2015 – 2153 тис. т (див. рис. 2.16) [34].

Рис. 2.16. Виробництво основних рослинницьких культур, тис. т

Джерело: складено автором на основі [дод. Л табл. 1]

Якщо аналізувати тваринницьку галузь сільського господарства України, то можемо спостерігати спад виробництва по всіх основних товарних групах у 2015 році порівняно з попереднім. Так, у 2014 році було вироблено м'яса 2359,6 тис. т, що є більшим ніж у 2015 – 2322,6 тис. т. Також, різкий спад виробництва спостерігається по молочній продукції, де у 2014 році осяг склав 11132,8 тис. т, а у 2015 – 10615,4 тис. т. Найгірша ситуація із виробництвом яєць, оскільки можемо скорочення виробництва на 517,4 млн. шт. порівняно з попереднім роком. Виробництво вовни також показує негативну тенденцію, так, у 2014 році було вироблено 2602 т, а у 2015 – 2270 т (див. рис. 2.17).

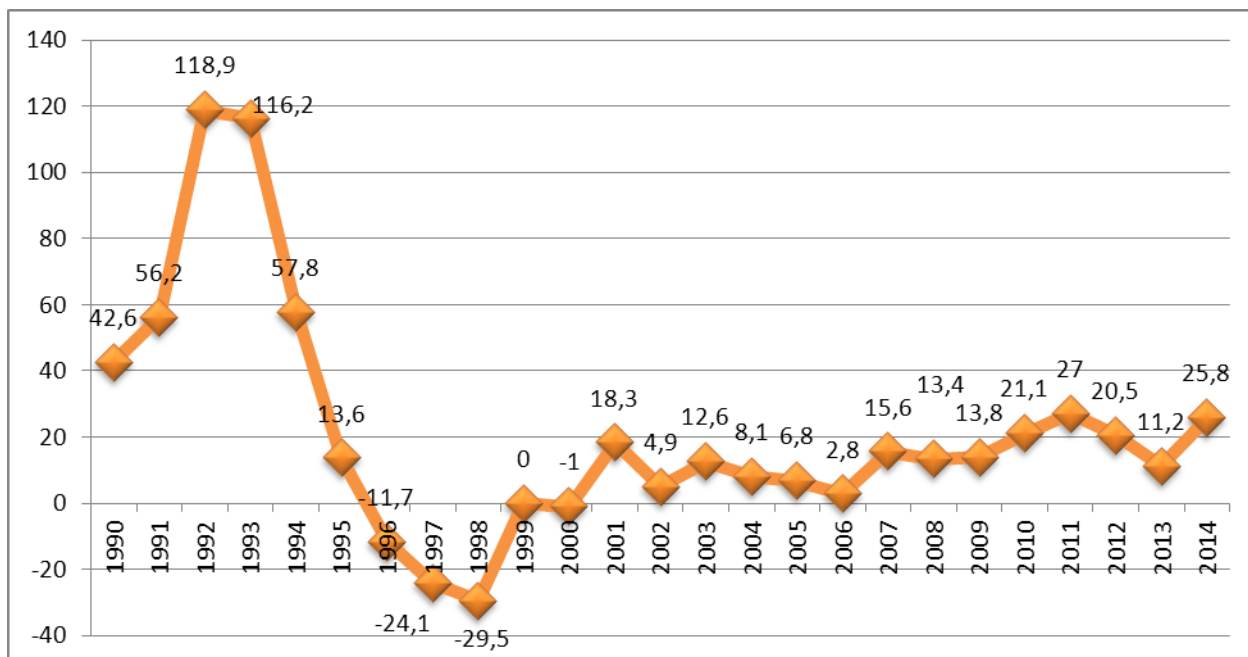
Рис. 2.17. Виробництво основних видів продукції тваринництва

Джерело: складено автором на основі [дод. М табл. 1]

Тепер проаналізуємо рентабельність рослинницької продукції протягом 1990-2014 рр. З 1990 по 1992 бачимо щорічне зростання рентабельності, у 1992 вона досягла свого піку із значенням 118,9%. Це зумовлено тим, що у 1992 році було прийнято ряд важливих законів для розвитку сільського господарства, наприклад, закон “Про пріоритетний розвиток села”, “ Про особливості приватизації в агропромисловому комплексі”, ” Про колективне сільськогосподарське підприємство” та багато інших. З 1993 по 1998 рр. спостерігається різкий спад рентабельності з 116,2% до -29,5 %. Основною причиною такого занепаду, стали наслідки розпаду Радянського Союзу у 1991 році. З 1998 по 2001 спостерігається плавне збільшення рентабельності рослинницької продукції до 18,3%. В період 2001-2014 рр. можемо побачити загальну тенденцію до зростання даного показника, який в 2014 році склав 25,8% (див. рис. 2.18).

Отже, найбільший розвиток аграрного сектору по рослинницькій продукції був на початку проголошення Незалежності України, але нажаль,

трансформаційний перехід від планової до ринкової економіки негативно вплинув на АПК, і тепер усі дії уряду спрямовані на підтримку даної галузі економіки.

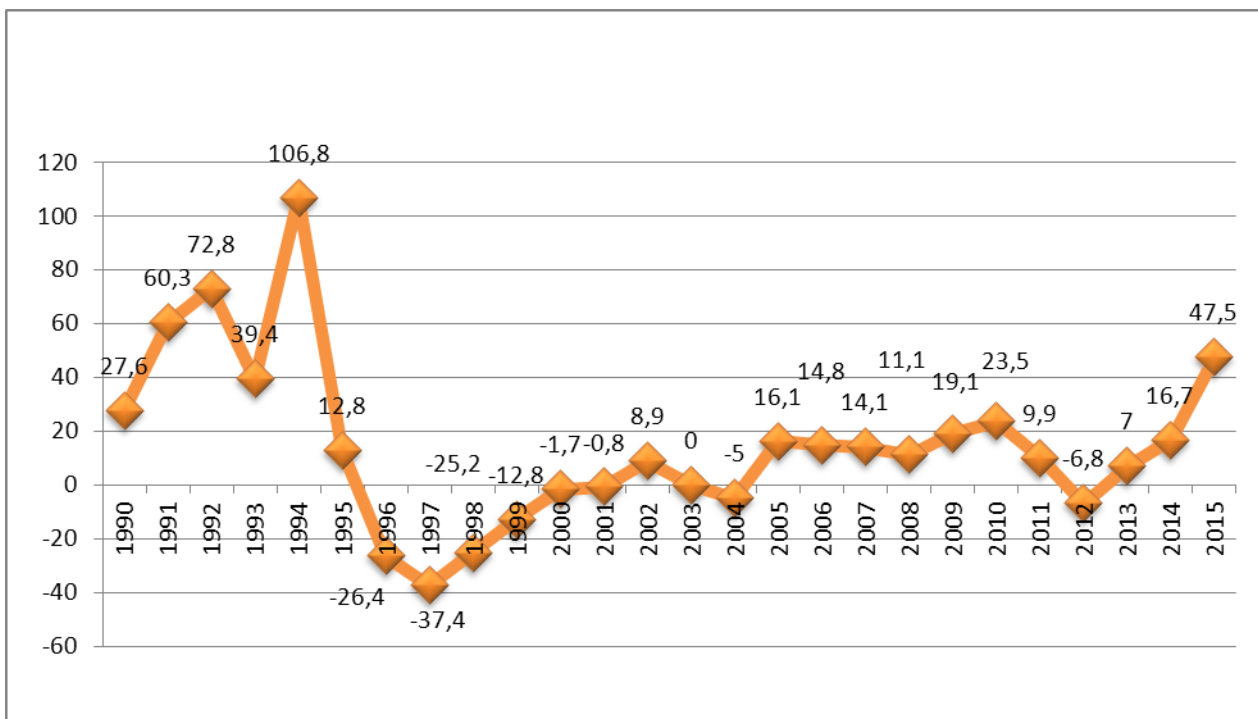

Рис. 2.18. Рентабельність рослинницької продукції у %

Джерело: складено автором на основі [дод. Н табл.1]

Майже така ж сама ситуація склалася з продукцією тваринництва. З 1990 по 1992 рік спостерігалася тенденція до зростання і в 1992 рентабельність склала 72,8%. Після розпаду Радянського Союзу як наслідок у 1993 даний показник склав 39,4%. Пік ефективності реалізації тваринницької продукції припадає на 1994 рік – 106,8%. А вже після 1994 і по 1997 відбувався спад рентабельності, що станом на 1997 досяг свого дна з позначкою -37,4%. Від 1997 по 2002 рік ситуація налагодилась і даний показник почав поступово зростати до позначки 8,9%. Значний спад ефективності виробництва тваринницької продукції спостерігався, також, і в 2004 р. – -5%, 2008 р. – 11%, 2012 р. – -6,8%. Це, насамперед, було пов'язано з кризовими явищами в економіці. Станом на 2015 рік рентабельність продукції тваринництва склала 47,5%, що пояснюється ефективними діями уряду у цій сфері (див. рис. 2.19).

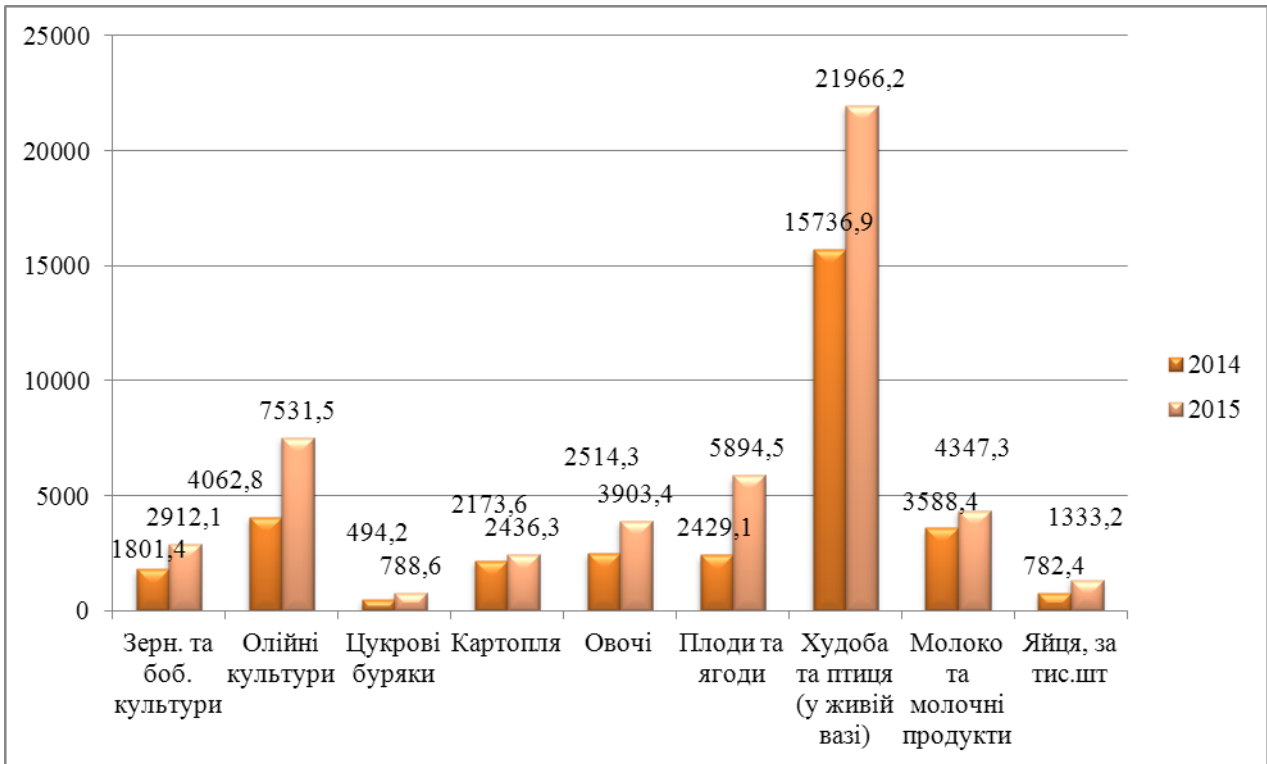

Рис. 2.19. Рентабельність тваринницької продукції у %

Джерело: складено автором на основі [дод. Н табл. 1]

Тепер проаналізуємо як змінилися ціни реалізації сільськогосподарських підприємств на продукцію аграрного сектору у 2015 році порівняно з 2014. Як ми бачимо з рисунку 2.26 середні ціни реалізації зросли по всіх товарних групах, що зумовлено багатьма економічними причинами, наприклад, коливаннями національної валюти, інфляцією та ін. Так, ціни на зернові та бобові культури зросли на 1110,7 грн. за т, на олійні культури – 3468,7 грн. за т, на цукрові буряки – 294,4 грн. за т, на картоплю – 262,7 грн. за т, на овочі – 1389,1 грн. за т, на плоди та ягоди – 3465,4 грн. за т, на худобу та птицю – 6229,3 грн. за т, на молоко та молочні продукти – 758,9 грн. за т, на яйця 550,8 грн. за тис. шт. (див. рис. 2.20) [11].

Рис. 2.20. Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами продукції аграрної промисловості, грн. за т

Джерело: складено автором на основі [дод. П табл. 1]

Розглянемо тепер, які законодавчі акти забезпечують Україні вихід на ринок ЄС (див. рис. 2.21).

Згідно Угоди про Асоціацію з ЄС до 2023 року планується скасування експортного мита по таких товарних групах, як: свійські види масою не більш як 80 кг, свійські види масою понад 80 кг, але не більш як 160 кг для забою, інші свійські види масою понад 80 кг, але не більш як 160 кг, свійські види масою понад 160 кг, але не більш як 300 кг для забою, інші свійські види масою понад 160 кг, але не більш як 300 кг, нетелі (самки великої рогатої худоби до першого отелення) масою понад 300 кг для забою, корови масою понад 300 кг для забою, інші свійські види масою понад 300 кг, вівці чистопородні (чистокровні), племінні тварини, ягнята (віком до одного року), інші живі вівці, крім чистопородних (чистокровних) племінних тварин та ягнят (віком до одного

року), насіння льону, подрібнене або неподрібнене, насіння соняшнику, подрібнене або неподрібнене, насіння ріпака. Порядок скасування мит подано в додатку Р таблиці 1 [53].

Рис. 2.21. Законодавчі акти, які забезпечують Україні вихід на ринок ЄС

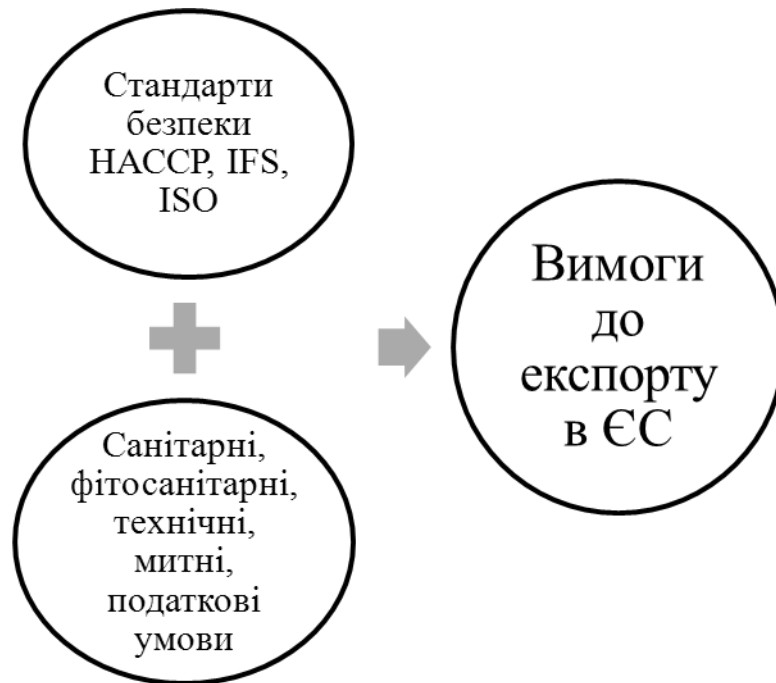
Джерело: складено автором на основі [6]

Згідно закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» державне регулювання у сфері безпечності та якості харчових продуктів здійснюється з метою забезпечення захисту життя споживачів, їх здоров'я та інтересів. Відповідно, було встановленні основні механізми регулювання, які здійснюються шляхом:

- встановлення санітарних заходів;
- встановлення вимог до окремих показників якості харчових продуктів;
- державної реєстрації визначених цим Законом об'єктів санітарних заходів;
- видачі, припинення, анулювання та поновлення експлуатаційного дозволу;

- інформування та підвищення обізнаності операторів ринку і споживачів щодо безпечності та окремих показників якості харчових продуктів;
- встановлення вимог щодо стану здоров'я персоналу потужностей;
- участі у роботі відповідних міжнародних організацій;
- здійснення державного контролю;
- притягнення операторів ринку, їх посадових осіб до відповідальності у разі порушення законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів [21].

Для того, щоб українська аграрна продукція могла вийти на європейський ринок, вона повинна відповідати певним нормам і стандартам (див. рис. 2.22).

Рис. 2.22. Вимоги до експорту сільськогосподарської продукції в ЄС

Джерело: складено автором на основі [8]

Система НАССР (див. рис. 2.22) забезпечує контроль на всіх етапах виробництва харчових продуктів, будь-якій точці процесу виробництва, зберігання і реалізації продукції, де можуть виникнути небезпечні ситуації і використовується в основному підприємствами - виробниками харчової продукції. При цьому особливу увагу звернено на критичні контрольні точки, в

яких всі види ризиків, пов'язаних з вживанням харчових продуктів, можуть бути попереджені, усунуті або знижені до прийняттого рівня в результаті цілеспрямованих заходів контролю. Згідно правил Європейського Союзу всі харчова продукція перевіряється спеціальним органом, який підпорядковується Міністерству комерції.

Міжнародна організація зі стандартизації (англ. International Organization for Standardization, ISO) (див. рис. 2.22) – міжнародна організація, метою діяльності котрої є ратифікація розроблених спільними зусиллями делегатів від різних країн стандартів.

Організація ISO була заснована 23 лютого 1947 двадцятьма п'ятьма національними організаціями з стандартизації, як координуючий орган. Відповідно до Статуту, ISO визначає завданням своєї діяльності як сприяння розвитку стандартизації і суміжних видів діяльності у світі з метою забезпечення міжнародного обміну товарами і послугами, а також розвиток співробітництва в інтелектуальній, науково-технічній і економічній галузях.

Стандарт IFS (див. рис. 2.22) поширюється на всі етапи виробництва сільськогосподарської продукції. Він був розроблений Францією та Німеччиною для спрощення контролю над якістю харчової продукції. Виробники, які пройшли дану сертифікацію, значно економлять кошти при експорті продукції, оскільки наявність даного сертифікату свідчить про високий стандарт якості і не потребує додаткової документації [22].

Експорт в ЄС наразі є одним з ключових напрямків, за який бореться Міністерство аграрної політики та продовольства України. Також, досить важливим питання на даний час є розширення квот на імпорт до Європейського Союзу, оскільки по деяких товарних групах квоти були використані достроково.

Розглянемо митні ставки та квоти, які впровадив Європейський Союз на продукцію АПК для України. Так, України може експортувати до ЄС 12 тис. тонн яловичини, 1,5 тис. т яєць, 6,3 тис. т круп, 5 тис. т меду, 0,5 тис. т часнику,

20,07 тис. т цукру, 950 тис. т пшениці та виробів з неї, 250 тис. т ячменю, 400 тис. т кукурудзи та виробів з неї, 4 тис. т вівса та виробів з нього, 2 тис. т харчових продуктів, 2,5 тис. т цигарок, 27 тис. т етанолу, 1,5 тис. т вершкового масла, 1,5 тис. т сухого молока, 16+20 тис. т птиці та субпродуктів, 40 тис. т свинини. Відповідно до кожної товарної групи встановлено ще митні ставки (див. рис. 2.23).

Рис. 2.23. Митні ставки та квоти для України для 2015-2016 рр. [26]

Щодо обсягів квот, то вони не зовсім задовольняють українських експортерів продукції рослинництва, але ми практично не використовуємо квоти з інших видів продукції. Це означає, що вітчизняні товари не задовольняють якісними параметрами, а також те, що Україна просто не в змозі забезпечити виробництво окремих видів продукції.

Отже, станом на 2.10.2015 Україна повністю використала квоти на кукурудзу, пшеницю, ячмінну крупу, мед, соки та оброблені томати. Квота на цукор була використана лише на 92,7%, овес – 73,7%, ячмінь – 66,7%, курятина – 55,5%. Взагалі не використані квоти на такі товарні групи, як гриби, баранина, сигари та цигарки, оброблені масла, цукрові сиропи, продукція з обробленого молока, матінол, сорбітол, цукрова кукурудза, продукція з молочних вершків (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Використання Україною квот станом на 2.10.2015 [26]

Продукція	Розмір квоти (тонн)	Використано %
Кукурудза	400000	100
Пшениця	950000	100
Ячмінна крупа борошно	6300	100
Мед	5000	100
Соки	995,9	100
Оброблені томати	10000	100
Цукор	20070	92,7
Овес	4000	73,7
Ячмінь	250000	66,7
Курятина	18000	55,5
Висівки, відходи, залишки	16000	14,9
Гриби	500	0
Баранина	1500	0
Крохмаль	10000	6,6
Часник	500	8,8

Продукція з цукру	2000	11,7
Інший цукор	10000	3
Солод	7000	1,2
Етанол	27000	0,6
Харчові продукти	2000	0,1
Сигари, цигарки	2500	0
Оброблені масла	250	0
Цукрові сиропи	2000	0
Оброблене молоко	2000	0
Матінол, сорбідол	100	0
Цукрова кукурудза	1500	0
Оброблені зернові	2000	0
Молочні вершки	300	0

Тепер розглянемо як використовувались квоти у 2016 році. Повністю було використано квоти по таких товарних групах як мед 04.01.16, виноградний та яблучні соки 03.02.16, цукор 17.02.16, оброблені томати 16.03.16, ячмінна крупа та борошно 29.02.16, овес 11.04.16 (див. табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Повне використання Україною квот у 2016 році [42]

Продукція	Розмір квоти (тонн)	Дата використання
Мед	5000	04.01.2016
Виноградний та яблучний соки	10000	03.02.2016
Цукор	20070	17.02.2016

Оброблені томати	10000	16.03.2016
Ячмінна крупа та борошно	6300	29.02.2016
Овес	4000	11.04.2016

Україна використала частково квоти по таких продуктах, як інший цукор – 1204,458 тонн, солод – 556 тонн, крохмаль – 575,013 тонн, висівки, відходи та залишки – 13336,940 тонн, цукрова кукурудза – 2,448 тонн, оброблена продукція з цукру – 135,233 тонн, харчові продукти – 0,62 тонн, етанол – 883,671 тонн (див. табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Часткове використання Україною квот в 2016 році [42]

Продукція	Розмір квоти (тонн)	Поставлено, тонн
Інший цукор	10000	1 204,458
Солод	7000	556,00
Крохмаль	10000	575,013
Висівки, відходи та залишки	17000	13 336,940
Цукрова кукурудза	1500	2,448
Оброблена продукція з цукру	2000	135,233
Харчові продукти	2000	0,62
Етанол	27000	883,671

Не здійснювались поставки такої аграрної продукції, на які передбачені квоти: м'ясо баранини (1 500 тонн), часник (500 тонн), цукрові сиропи (2 000 тонн), оброблений крохмаль (1 000 тонн), гриби (500 тонн), продукція з обробленого молока (2 000 тонн), оброблена продукція з зернових (2 000 тонн),

оброблена продукція з молочних вершків (300 тонн), сигари та цигарки (2 500 тонн), манітол сорбіту (100 тонн), продукти переробки солоду та крохмалю (2000 тонн) [42].

Таким чином, проаналізована ситуація із українським експортом сільськогосподарської продукції та продовольства загалом настановує нас на такі висновки:

1. Враховуючи складну економічну ситуацію, в Україні в короткотерміновій перспективі будуть розвиватися уже традиційні для останніх років експортно-орієнтовані галузі сільського господарства з вирощування соняшнику, пшениці, кукурудзи, ячменю, сої та ріпаку. Щодо галузей тваринництва, то перспектив загалом не багато, окрім продукції птахівництва, молочного скотарства та частково свинарства.

2. У зв'язку із цим географічно український експорт буде рухатися в азійському та африканському напрямі, задовольняючи потреби країн найперше у зерні та частково тваринницькій продукції. Важливим напрямом експорту буде і європейська зона торгівлі, однак залишиться ризик не заповнення квот щодо продуктів харчування та продукції переробної промисловості.

3. Для подальшого розвитку «аграрного» експорту Україні необхідно вести внутрішню політику стимулювання виробництва не тільки сировини, а якісних та безпечних продуктів харчування, продукції переробної промисловості, що дозволить заповнити вільні ніші на світовому ринку високотехнологічної продукції і покращити показники експорту загалом.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано, що розвиток сільського господарства залежить від багатьох факторів, насамперед це: площа земель, яка відведена під сільське господарство, кліматичні умови, густина населення в певній країні та економічний розвиток.

Також, було доведено, що у всіх країнах Євросоюзу є сприятливі кліматичні умови для виробництва певного виду агропромислової продукції; в певних країнах прослідковується недостатність земельних ресурсів для ведення сільського господарства; тип земельних ресурсів у ЄС сприяє розвитку аграрного сектору; було помічено незначний спад сільськогосподарського виробництва у 2015 році порівняно з 2013 та 2014 рр.; лідерами у АПК є Франція, Німеччина, Італія, Іспанія та Польща.

При компаративному аналізі агропромислового комплексу Євросоюзу та України встановлено, що українська аграрна продукція може стати конкурентоспроможною на європейському ринку, але для цього необхідно підвищити якість продукції та пристосувати її до вимог ЄС.

Обґрунтовано, що ситуація на аграрному ринку України сильно змінилася після підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Було скасовано ряд мит на продукцію АПК, а на деякі види товарів експорті мита були знижені і, як очікується, будуть скасовані у 2023 році. Також, було визначено групи товарів, за якими Україна використала надані квоти Європейським Союзом, а також встановлено, за якими групами товарів квоти були вичерпані частково, або ж зовсім не використані.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

3.1. Вектори функціонування аграрного сектору України

На даний час на аграрному ринку України виділяють такі типи сільськогосподарських підприємств: корпоративне підприємство: Сюди відносять великі холдинги, що працюють переважно на орендованій землі і орієнтуються на товарне виробництво. Також, до цієї категорії належать акціонерні компанії або товариства з обмеженою відповідальністю та приватні компанії, що їх контролює підприємець-власник приватних активів. На даний час, в цій категорії задіяно майже 17500 компаній, і вони працюють приблизно на 60% землі сільськогосподарського призначення (до 1990р. ця категорія компаній обробляла майже 95% земель) та виробляють 40% валового сільськогосподарського продукту; фермерське господарство, де задіяно приблизно 43000 господарств, що обробляють 8% землі сільськогосподарського призначення і виробляють 5-10% валового сільськогосподарського продукту; індивідуальне присадибне господарство, що налічує біля 5,3 мільйона домогосподарств, - працюють в основному на малих земельних ділянках та орієнтовані на власне споживання. Вони обробляють 30% землі сільськогосподарського призначення та виробляють майже 50% обсягу сільськогосподарської продукції [74].

Після переходу України до ринкових методів господарювання прослідковується негативний вплив даного процесу на аграрний сектор. Виділяють такі основні проблеми розвитку АПК України:

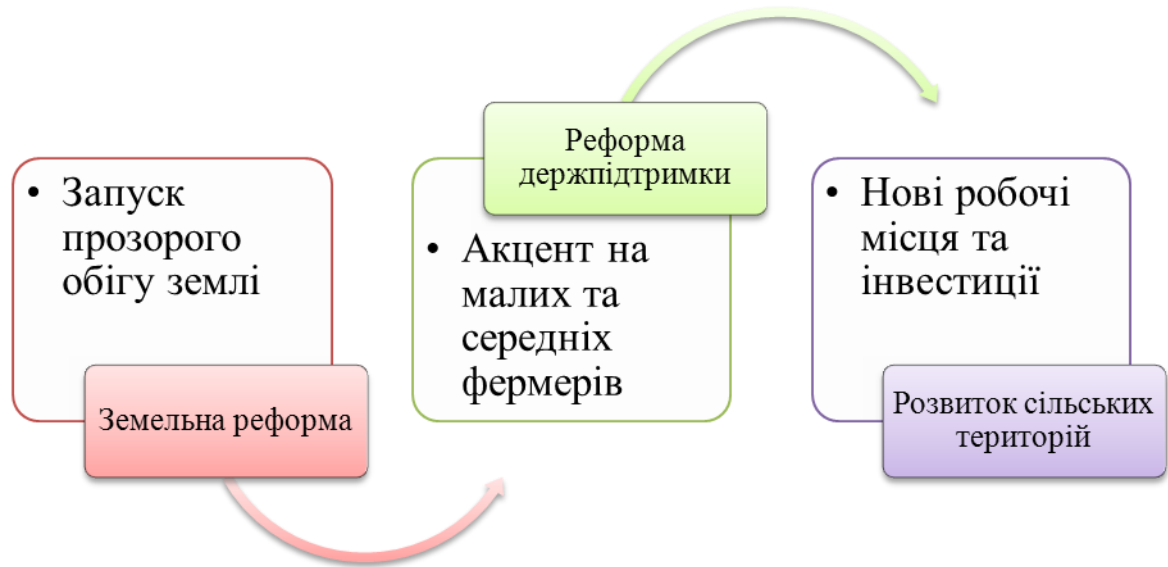
- витратність виробництва постійно зростає, що в свою чергу призводить до збільшення кредиторської та дебіторської заборгованості сільськогосподарських підприємств;

- недосконало розвинуті послуги страхування, відсутність ефективної системи регулювання та підтримки аграрного виробництва, що спонукає виробників працювати за тіньовими схемами;
- нерозвиненість соціальної політики села;
- застарілість обладнання та недостатнє фінансування розвитку техніки;
- нерівномірний розподіл видатків на розвиток аграрного сектора;
- недостатній обсяг інвестицій для розвитку АПК;
- виснаженість земельних ресурсів;
- надмірний податковий тиск на виробників;
- недосконалість законодавства в аграрній сфері;
- невідповідність стандартам якості, що перешкоджає виходу на міжнародні ринки;
- шкода навколишньому середовищу, через надмірне використання хімічних речовин;
- недосконала робота органів контролю за якістю продукції;
- недостатня підтримка малого та середнього бізнесу в аграрному секторі та ін. [27, с.6;49]

Для вирішення всіх цих проблем було проведено ряд реформ (земельна реформа, реформа держпідтримки, розвиток сільських територій), суть яких подана на рисунку 3.1.

Суть земельної реформи полягає у запуску прозорого обігу землі, реформа державної підтримки робить основний акцент на підтримці середнього бізнесу та малих ферм, розвиток сільських територій передбачає залучення інвестицій та створення нових робочих місць.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України завдяки вище названим реформам Україна стала одним із найвагоміших учасників у системі світової продовольчої безпеки.

Рис. 3.1. Реформи України в агропромисловому секторі

Джерело: складено автором на основі [2, с.349; 36, с.132; 49]

Аграрна галузь України – єдина галузь національної економіки, яка не тільки утримує виробництво, а й збільшує аграрний експорт продукції.

Сільськогосподарська діяльність провадиться майже на всій території країни. У сільській місцевості проживає третина загальної кількості населення. У галузі зайнято 4 млн. осіб із числа сільського населення.

Однак ситуація, що склалася в галузі на даний час, не дає змоги подолати негативні явища.

Так, за 10 місяців 2016 року збільшено обсяг виробництва валової продукції сільського господарства на 2,8% (у порівнянні з відповідним періодом 2015 року), відбулося нарощення експортних поставок – за 9 місяців експортовано сільськогосподарської продукції на суму 10,5 млрд дол. США (на 1,6% більше проти аналогічного періоду 2015 року). Більше 40% експортного потенціалу держави - це заслуга аграрного сектору.

В країні завершується збирання зернових та зернобобових культур. Виробництво зернових культур очікується в межах 64 млн тонн, при врожайності 44 ц/га, що є найвищим показником в історії держави [34].

Урядом здійснюватимуться заходи щодо удосконалення та оптимізації державної підтримки галузі, створенням сприятливих умов для розвитку саме малого та середнього аграрного бізнесу, завершенням земельної реформи, розвитком кооперації на селі, розбудовою інфраструктури аграрного товарного ринку.

Нарощення обсягів виробництва, просування вітчизняної аграрної продукції, особливо з високою доданою вартістю на світові ринки та відкриття нових ринків збуту для вітчизняних виробників аграрної продукції в європейському, азійському та близькосхідному напрямках – ключове завдання для галузі.

Рівень забезпечення сільського господарства тракторами, комбайнами та іншою технікою становить 45—50 відсотків потреби. Понад 90 відсотків технічних засобів потребують негайної заміни внаслідок їх зношеності.

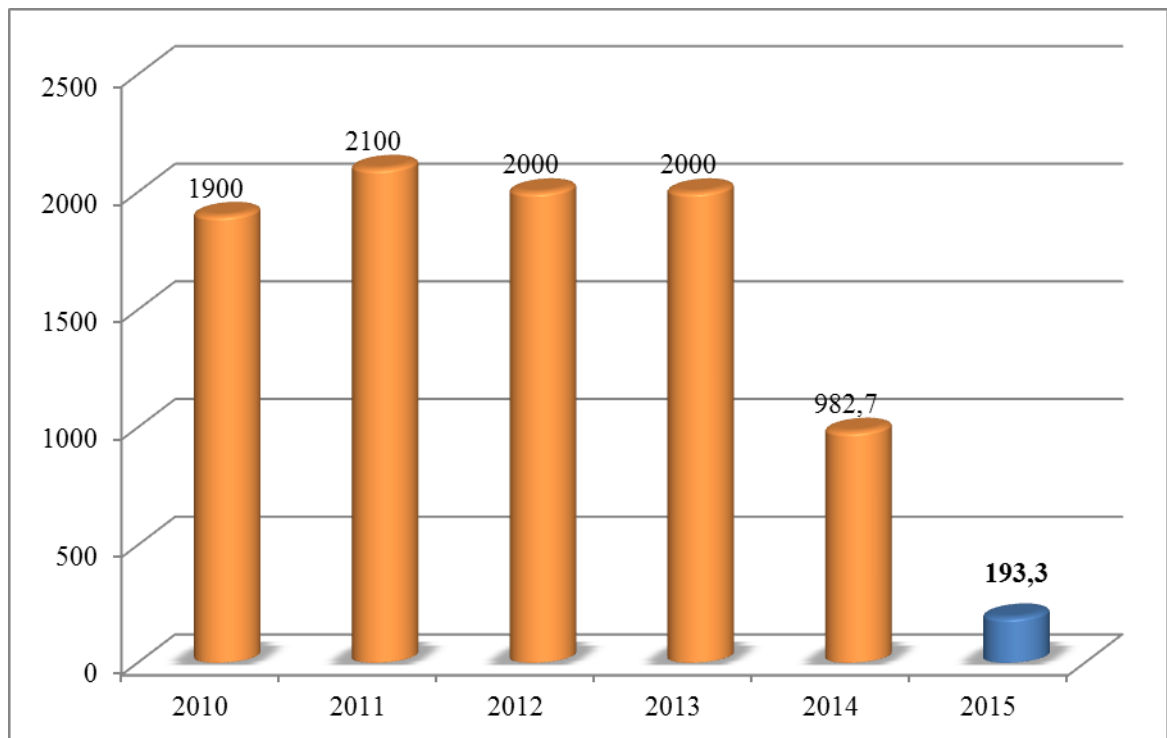
Основною метою уряду на даний час є забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності.

Ще одною вагомою проблемою в розвитку сільського господарства України є значний спад торгівлі з Росією. Обсяг експорту української агропродукції в Росію за вісім місяців 2015 року з порівнянні з показником минулого року впав в 5,08 рази. Про це повідомив міністр аграрної політики і продовольства Олексій Павленко.

За його інформацією, обсяг поставок продукції українського АПК в РФ склав 193,3 мільйона доларів, тоді як за весь 2014 рік обсяг експорту склав 982,7 мільйона доларів.

Також, міністр представив динаміку експорту української аграрної продукції до Росії в 2010-2015 роках.

Згідно з графіком, обсяг експорту в 2010 році склав 1,9 мільярд доларів, в 2011 - 2,1 мільярда доларів, у 2012 і 2013 роках - по 2 мільярди доларів (див. рис. 3.2).

Рис. 3.2. Експорт української аграрної продукції до Російської Федерації 2010-2015 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором на основі [92]

Відбулась переорієнтація на аграрний ринок ЄС. Так, станом на 2016 рік частка ЄС у зовнішньому сільськогосподарському товарообігу України склала 33,9% за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України. Експорт до Великої Британії склав 3,1% від загального аграрного експорту, до Нідерландів – 14,6%, до Польщі – 12,6%, до Бельгії – 2,1%, до Німеччини 9,4%, до Іспанії – 16,6%, до Франції – 8,8%, до Італії – 13,5%, до Румунії – 2,4%, до Португалії – 9,8%, до Греції – 2,2%, до Угорщини – 2,2% (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Головні країни-імпортери аграрної продукції
з України у 2016 році [34]**

Країна	Частка в експорті, %	Країна	Частка в експорті, %
Велика Британія	3,1	Іспанія	16,6
Нідерланди	14,6	Франція	8,8
Польща	12,6	Італія	13,5
Бельгія	2,1	Румунія	2,4
Німеччина	9,4	Португалія	9,8
Угорщина	2,2	Греція	2,2

Дана переорієнтація далась нелегко українським підприємствам, деякі з них, не витримавши конкуренції були змушені закрити свій бізнес. На даний час право на експорт аграрної продукції мають 266 українських підприємств [26].

Загалом, аграрний сектор України має позитивні досягнення у 2015 році порівняно з попереднім. АПК має досить потужний ресурсний потенціал, що дозволяє виробляти якісну продукцію і наростити експорт в даній галузі. Але попри ряд переваг сучасна модель сільського господарства не спроможна повністю реалізувати свій природно-ресурсний потенціал, через ряд причин:

- незавершеність та недосконалість реформ в аграрному секторі;
- галузева незбалансованість сільськогосподарського виробництва, тобто переважання окремих видів продукції, або присутність на ринку лише великих, або дуже дрібних товаровиробників і відсутність середнього бізнесу;
- ресурсний потенціал використовується неефективно, оскільки Україна володіє значними сільськогосподарськими угіддями (90 га на 100 осіб), цим показником вона поступається лише Канаді, Росії, Білорусії та США (Дані IX туру агрохімічної паспортизації земель, який проводився у 2006-2010 рр. державним науково-технологічним центром охорони родючості ґрунтів

Міністерства аграрної політики та продовольства України «Центрдержродючість»);

- важкодоступність кредитних коштів банків, надання кредитів під великі відсотки, що із теперішнім економічним становищем унеможлиблює їх повернення та ін.

3.2. Пріоритетні напрямки удосконалення державної підтримки розвитку агропромислового комплексу України в процесі її конвергенції з ЄС

Важливою стратегічною метою розвитку аграрного сектора України є розширення меж ринку збуту сільськогосподарської продукції. Шляхи її досягнення пов'язані з активізацією держави у світових інтеграційних процесах. Україна має потужний експортний потенціал. Землі країни відзначаються високою природною родючістю. За деякими експертними оцінками, на них без втручання хімізації можна вирощувати до 50 ц/га зерна, а за оцінками експертів колишнього СРСР, Україна виробляла 12 % світового виробництва цукру. Заданими ООН, у 1992 р. держава посідала друге місце (після Франції) з виробництва цукрових буряків, четверте (після Росії, Китаю і Польщі) - картоплі, п'яте (після Росії, Німеччини, Канади, Франції) - ячменю і жита [40, с.116].

Важливе значення для формування ефективної структури економіки України має розведення таких стратегічних культур у сільському господарстві, як кукурудза, соя, соняшник, які потребують ефективних технологій вирощування. Ці технології надмірно трудо- й енергоємні, недостатньо відповідають біологічним вимогам цих культур та особливостям місцевих ґрунтово-кліматичних умов. Українськими вченими винайдено принципово нові технології виробництва цих культур: “українська”, “зональна”, “промислова”,

що передбачають нові механізовані операції, які дозволяють зменшити витрати, пов'язані з вирощуванням цих культур, на 20-35 % і на 20-25 % підвищують врожаї. Основна перевага нових технологій полягає в тому, що вони допомагають значно зменшити негативний вплив несприятливих погодних умов і підвищити стабільність виробництва культур.

Розглянемо тепер зовнішню торгівлю сільськогосподарською продукцією України у 2015 рр. (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Зовнішня торгівля АПК у 2015, млн. дол. США

	Всього, млн. дол. США	Питома вага
Експорт	13226,9	100%
Продукція рослинництва	13813,3	93,4%
Продукція тваринництва	968,1	6,6%
Імпорт	3376,3	100%
Продукція рослинництва	3029,7	80,6%
Продукція тваринництва	730,8	19,4%
Сальдо	+11020,9	

Джерело: складено автором на основі [45]

Якщо порівняти зовнішню торгівлю України у 2016 році з 2015 роком, то можна побачити позитивні досягнення, оскільки спостерігається збільшення експорту з 13226,9 млн. дол. США до 13717,5 млн. дол. США. Також, можна побачити збільшення імпорту в АПК України з 3376,3 млн. дол. США до 3742,7 млн. дол. США (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Зовнішня торгівля АПК у 2016

	Всього, млн. дол. США	У % відповідно до минулого року	Питома вага у ЗТО, %
Експорт	13717,5	103,7	78,6
Імпорт	3742,7	110,8	21,4
Сальдо	+9974,8	101,3	
Зовнішньо-торговельний обіг (ЗТО)	17460,2	105,2	100

Джерело: складено автором на основі [34]

Географія експорту Україною сільськогосподарської продукції та продовольства все більше поширюється на країни Євросоюзу, зокрема Італію, Іспанія, Польщу в 2015 році, а у 2016 році Україна почала експортувати ще і до Нідерландів (див. табл. 3.4).

Зовсім інакшим є вектор торгівлі сільськогосподарською продукцією. Україна почала експортувати до Індії, Єгипту та Китаю.

Таблиця 3.4

Географічна структура експорту с/г продукцією**України 2015-2016 рр. [34]**

2015 рік		2016 рік	
Країна	Частка в аграрному експорті, %	Країна	Частка в аграрному експорті, %
Китай	8,4	Індія	9,4
Індія	7,4	Єгипет	8,5
Єгипет	6,9	Китай	7,0
Іспанія	5,8	Іспанія	5,3

Туреччина	5,2	Нідерланди	4,4
Італія	4,0	Італія	4,2
Нідерланди	3,9	Іран	4,0
Саудівська Аравія	3,2	Туреччина	3,8
Польща	3,2	Польща	3,3
Іран	3,0	Білорусь	2,6

Сільське господарство має бути визначене як пріоритетна галузь для інвестицій у наукові дослідження. Хоча прогрес у харчовій промисловості та виробництві технічних культур може відбуватись як супутній результат відкриттів в інших пріоритетних галузях, цей сектор є унікальним випадком ситуації, коли державі належить значна роль як в отриманні, так і у впровадженні результатів досліджень. Приватний сектор відіграє значну роль в аграрній галузі, але існують важливі потреби, що найкраще задовольняються за рахунок державних інвестицій у сільськогосподарські дослідження.

Однак прямим інвестиціям в аграрному секторі традиційно перешкоджають складні бюрократичні процедури, повільна реформа ринку землі, недосконалі цінові механізми на ринках сільськогосподарської продукції і пов'язані з цим економічні ризики.

Станом на 2015 рік в сільському господарстві був лише незначний відсоток інвестицій, тоді як промисловість отримує переважну частину цих інвестицій (див. рис. 3.3).

Рис. 3.3. Фінансування АПК за рахунок державного бюджету 2015 р. [35]

Із загального фонду державного бюджету згідно Закону України „Про Державний бюджет України на 2016 рік” на АПК передбачені видатки в обсязі 1638,3 млн гривень.

Станом на 07.10.2016 Державною казначейською службою України згідно помісячного розпису асигнувань загального фонду Державного бюджету України спрямовано всього – 1079,9 млн гривень, з них на фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів - 131,4 млн гривень.

Із спеціального фонду державного бюджету згідно Закону України “Про Державний бюджет України на 2016 рік” Мінагрополітики передбачені видатки в обсязі 1879,3 млн грн, з них на підтримку розвитку підприємств АПК – 1424,6 млн грн (76,0 % від загального обсягу) [48].

Оскільки сільське господарство не входить до переліку інвестиційно-привабливих галузей, а інвестори віддають перевагу промисловості доцільним буде поєднання, на думку багатьох авторів, цих галузей за допомогою аграрно-промислової інтеграції, що допоможе залучити інвесторів.

Таким чином аграрно-промислова інтеграція є особливою формою організації виробництва й управління, яка прискорює доведення сільськогосподарської продукції до кінцевого споживача, сприяє створенню стабільних зв'язків між підприємствами АПК та підвищенню ефективності їх функціонування. Саме в інтегрованих формуваннях створюються сприятливі умови для задоволення інтересів різних господарських суб'єктів, посилюється зацікавленість партнерів до поліпшення якості кінцевих результатів роботи. Крім того, аграрно-промислові формування одержують додатковий ефект за рахунок виробництва і реалізації кінцевої продукції, яка оцінюється вище, ніж сировина.

В агропромисловому комплексі має бути створена така система стимулів і пільг, яка забезпечувала б привабливість інвестицій як безпосередньо в сільське господарство, так і в інші сфери АПК.

Для активізації інвестиційної діяльності потрібно ширше використовувати такі важелі, як:

- стимуляційне оподаткування;
- безвідплатні дотації на створення великих об'єктів інфраструктури і природо-охорони;
- фінансові стимули;
- безвідсоткові позики, що надаються інвестором;
- пільгові режими виплати боргів і позик в банках, випуск облігацій для створення фінансових ресурсів за найважливішими напрямками інвестицій [10, с.68].

При цьому мають здійснюватися принципи:

1-й принцип - послідовна децентралізація інвестиційного процесу на основі розвитку різноманітних форм власності;

2-й принцип - підвищення частки внутрішніх (власних) джерел накопичень підприємств для фінансування інвестиційних проектів;

3-й принцип - державна підтримка підприємств за рахунок централізованих інвестицій при зміні безповоротного бюджетного фінансування на конкурсне кредитування на зворотній і платній основі;

4-й принцип - розширення гарантії сумісного державно-комерційного фінансування інвестиційних проектів;

5-й принцип - збереження бюджетного фінансування переважно для соціально значущих об'єктів, що мають некомерційний (неприбутковий) характер із власними джерелами фінансування;

6-й принцип - розміщення обмежених централізованих капітальних вкладень і державне фінансування інвестиційних проектів виробничого призначення суворо відповідно до державних цільових програм [49, с.92].

Сьогодні Україна розглядає інтегрування із ринками Європейського Союзу в широкому аспекті. Це, перш за все, створення умов для активізації залучення в аграрний сектор інвестицій, забезпечення вільного руху капіталів, розвиток ринку фінансових послуг, запровадження сучасних технологій та європейських соціальних стандартів життя в сільських місцевостях.

Держава має рухатися насамперед в напрямі відтворення нормальних умов для підприємця. Таких умов, які давали б змогу вести ефективний прибутковий бізнес.

Тому сьогодні існує потреба у створенні сприятливого інвестиційного клімату для розвитку сільського господарства в Україні.

Реформування інвестиційного клімату триває від 2007р. з метою зменшити кількість та зробити чіткими адміністративні процедури, але реформи далеко не просунулися. Додаткові зусилля були спрямовані на вирішення цих проблем починаючи з 2014р., включно з дерегуляцією та обмеженням кількості потрібних ліцензій:

- Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) в сфері господарської діяльності» (остання редакція 28.06.2015) та Закон

України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу» були націлені на скорочення кількості документів, необхідних для започаткування бізнесу. Наступні заходи мали місце: час отримання фіто-санітарного і карантинного сертифікатів з п'яти днів скоротився до 24-х годин після загрузки судна; був скасований обов'язковий сертифікат для зерна, насіння олійних культур та продуктів з них; було скасовано шість ліцензій і 14 дозволів, включно з ветеринарними сертифікатами на продукти тваринного походження, автомобілі, логістичні центри у пункти роздрібної торгівлі; також було скасовано вимогу обов'язкового сівообігу [14;17];

- Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності», прийнятий 2 березня 2015 р., зменшив кількість видів господарської діяльності, що ліцензується, з 54 до 29. Відповідно до Директиви ЄС 2000/128, до діяльності, що не вимагає ліцензії, належать: виробництво ветеринарних ліків і препаратів; гуртова і роздрібна торгівля ветеринарними ліками і препаратами; торгівля пестицидами і агрохімікатами (окрім регуляторів росту рослин); заходи фумігації; а також селекційні ресурси. Також, запроваджено уніфіковану процедуру ліцензування та чітко визначено підстави відмови видати ліцензію та підстави відкликання ліцензії [20];

- Було запроваджено чітку процедуру отримання дозволів на виведення на ринок та імпорт препаратів захисту рослин, що їх мають використовувати у державних випробуваннях;

- Проект Закону No. 1460-1 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері насінництва та розсадництва у відповідність до європейських та міжнародних вимог», поданий Верховній Раді до другого читання 10 листопада 2015р., націлено на спрощення процедур реєстрації насіння шляхом зменшення необхідної кількості документів та скорочення часу на розгляд заяви [43];

- 15 квітня 2015р. Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу» (дерегуляція) був підписаний Президентом України. Цим законом передбачено наступне: зменшити вимоги до ведення земельного кадастру; покращити доступ до земельного кадастру; сприяти державній реєстрації майнових прав; а також розв'язати проблему неплатоспроможності та захисту прав кредиторів [17];

- Корупція була визнана головною перешкодою інвестуванню, а її джерелом вважають, зокрема, чисельні ліцензії і дозволи, що їх вимагають в аграрному секторі. У жовтні 2014 року Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні» (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки була ухвалена Антикорупційна стратегія, що також націлена на спрощення регулювання бізнесу [19].

Реформування інвестиційного середовища триває у 2016р., і деякі проекти законодавчих актів вже розроблені і чекають ухвалення. Мінагрополітики ініціює скасування ще 100 дозвільних документів і сертифікатів. Готовий проект Закону, що повністю скасовує обов'язкову реєстрацію експортних контрактів на зерно, яку певно не практикують з 2012р., але можуть відновити у будь-який момент.

Україна має колосальний потенціал сільського господарства, особливо завдяки великій кількості родючої орної землі, частина якої зараз не обробляється. Україна має конкурентну перевагу у виробництві зерна, через низький рівень виробничих витрат і стратегічне географічне положення. Мірою зростання у світі попиту на продукти харчування, що спричинено збільшенням населення, підвищенням доходів і змінами в харчуванні, потенціал сільськогосподарського виробництва України приваблює все більше інвесторів, як іноземних, так і вітчизняних.

Приватне інвестування зростало в останнє десятиріччя, і на разі в Україні працюють одні з найбільших у світі аграрних компаній. Великі

багатонаціональні аграрні і продуктові компанії планують вагомі інвестиції у цей сектор в наступні роки. Проте, щоб залучити необхідні вітчизняні та іноземні інвестиції, спрямувати їх туди, де вони найбільш потрібні, та максимізувати їх позитивний вплив, треба розв'язати кілька проблем у сфері політики.

На базі виконаного аналізу аграрного комплексу України, далі подано пропозиції щодо низки реформ політики. Пропозиції розроблено як важливі елементи побудови фундаменту для залучення інвестицій у сільське господарство, підвищення конкурентоспроможності і сталості розвитку.

Наведені рекомендації не є вичерпними, і розробникам політики варто поставитися до них як до відправної точки розгляду, доопрацювання і подальших напрацювань. Зокрема, із цього широкого спектру рекомендації треба вибрати саме ті заходи політики, що потрібно й було б можна швидко реалізувати, і такі, що потребуватимуть стадійного підходу (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Необхідні заходи для розвитку АПК України

Назва заходів	Методи реалізації
Спрощення адміністративних процедур	проведення реформ, які зменшать вартість дозволів і ліцензій та проведення інституційної реформи, що має бути спрямована на вдосконалення співпраці з приватним сектором.
Скасувати мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення	усувати поступово, починаючи з окремих територій з досконалими кадастровими записами та сильною політичною підтримкою реформ. Такий підхід дозволив би сфокусувати увагу на ретельному розробленні й коригуванні нових ринкових інституцій та концентрації ресурсів на реєстрації

	землі на обмеженій території.
Надалі усувати регуляторні та адміністративні бар'єри у торгівлі	спрощувати бар'єри в торгівлі за допомогою реформ та переговорів з ЄС та провести реформи в митній службі.
Відійти від політики викривлення ринкової рівноваги	унікати ліцензування і квот та дозволити виробникам досягти максимуму їх потенціалу на обох ринках – внутрішньому й експортному.
Надалі стимулювати участь приватного сектора у розвитку інфраструктури	перейняти міжнародний досвід і створити організацію на зразок публічно-приватного партнерства.
Покращити доступ до фінансування, зокрема для малих і середніх підприємств (МСП)	Потрібно підтримати збільшення довгострокових депозитів, можна започаткувати систему гарантування кредитів на прикладі Польщі, навчання фінансової грамотності підприємців.
Забезпечити відповідність систем освіти і досліджень потребам аграрних підприємств	Міністерству освіти необхідно співпрацювати з приватним сектором для визначення потреб у навичках в аграрному секторі, розробка схем міжнародних стажувань.
Посилити охорону довкілля	Підвищення відповідальності приватного сектору за стан довкілля, впровадження екологічних технологій, виведення відповідних сортів рослин та розвиток зрошувальної інфраструктури.

Джерело: складено автором на основі [74]

Найважливішими заходами, які необхідні для розвитку аграрного сектору, на нашу думку, є (див. табл. 3.5):

- надалі спрощувати адміністративні процедури та підвищити рівень передбачуваності інвестиційної політики

Велика кількість і висока вартість дозволів і ліцензій та пов'язана із ними корупція, а також непередбачуваність законодавчої бази у сфері інвестиційної політики і підтримки інвестицій, такі як часті зміни політики щодо звільнення експорту зерна від сплати ПДВ, збільшують вартість транзакцій та створюють непевність, що гальмують інвестування у сільське господарство, бо цим інвестиціям часто потрібно від 7 до 20 років, щоб принаймні вийти на беззбитковий рівень. Чисельні та глибокі інституційні зміни у сфері підтримки і просування інвестицій додають до вже існуючої непевності. У 2015р. припинило діяльність Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами. Його функції щодо підтримки інвестицій були передані до новоствореного Інвестиційного департаменту МЕРТ.

Значні зусилля супроводили скорочення адміністративних процедур, зокрема після ухвалення Закону України No. 191-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу» (дерегуляція) у лютому 2015р [17]. Згідно Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2015-2020р.р., розробленої Мінагрополітики, реформування має продовжитися. Крім того, податкова і митна політики мають базуватися на багаторічному плані та не змінюватися щорічно, в ідеалі, застановивши найменший рівень мінімального єдиного податку. Такий багаторічний план може ґрунтуватися на розрахунках у сфері управління державними фінансами для визначення оптимального рівня мита на сільськогосподарські товари, щоб далі інтегрувати оподаткування сільського господарства у середньостроковий прогноз видатків [49, с.78].

На додаток, реформа інституційної структури у сфері інвестиційної політики, що триває зараз, має націлятися на підсилення адміністративної спроможності та вдосконалення співпраці з приватним сектором. Створення добре функціонуючої на постійні основі з чітким мандатом інституції для підтримки і просування інвестицій сприяло би залученню додаткових

інвестицій нових приватних інвесторів і забезпечило б подальше інвестування вже працюючих в Україні інвесторів.

- Скасувати мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення з появою необхідних правових та інституційних умов

Мораторій перешкоджає розвитку вільного ринку землі сільськогосподарського призначення з добре функціонуючими правами власності, а відтак залишається перепорою інвестуванню в сільське господарство. Мораторій потрібно відмінити якомога скоріше, але спочатку необхідно створити правові та інституційні засади ефективного ринку землі. Скасування мораторію, як було заплановано, – на початку 2016 року, – не надасть достатньо часу для пом'якшення належним чином дії відповідних ризиків в контексті слабких інституцій та не розвинутого законодавства. Але, Верховна рада прийняла в цілому законопроект щодо продовження мораторію на продаж сільськогосподарських земель до 1 січня 2018 року [74].

Якщо зараз скасувати мораторій, у великих компаній може не бути а ні фінансової спроможності, а ні бажання брати на себе ризики, пов'язані з купівлею землі сільськогосподарського призначення. Власники малих ділянок можуть продати, або навіть їх змусять продавати землю за низькими цінами. Той факт, що власники малих ділянок не мають змоги відстоювати свої інтереси в переговорах з великими агробізнесами, може ще знизити ціни на землю. На додаток, власники малих ділянок втратять актив, що міг би зіграти роль страховки, або бути використаний як застава для отримання кредиту. Скасування мораторію може призвести до швидкої консолідації землі в руках кількох багатих землевласників. Крім цього, діюча зараз система реєстрації земельних транзакцій була б дуже навантажена транзакціями купівлі-продажу та іпотеки. Через неповні кадастрові записи збільшується вірогідність шахрайства і пов'язаних з ним спорів.

Таким чином, скасуванню мораторію має передувати ретельний аналіз розмаїття можливих сценаріїв розвитку подій та ризики після відкриття ринку землі. Особливої уваги заслуговує факт не чітко визначених вже існуючих прав на землю, через відсутність єдиного земельного кадастру. Необхідно обговорити і чітко визначити кілька важливих моментів: сам процес продажу землі, якого потрібно дотримуватися; будь-які можливі обмеження площі землі, що продається; будь-яку мінімальну ціну, по якій землю можна продавати; кому можна продати землю сільськогосподарського призначення; будь-які переважні права, а також інструментарій. Необхідно зменшити попередження спекуляції.

Мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення можна усувати поступово, починаючи з окремих територій з досконаними кадастровими записами та сильною політичною підтримкою реформ. Такий підхід дозволив би сфокусувати увагу на ретельному розробленні й коригуванні нових ринкових інституцій та концентрації ресурсів на реєстрації землі на обмеженій території. Обмеження пропозиції землі також спонукатиме до формування справедливої ціни на землю. Поступово, з розривом один-два роки, інші регіони могли б приєднатися до цього ринку.

Створення єдиного земельного кадастру необхідно прискорити для кращого розмежування права володіння та безпроблемних транзакцій із землею. Необхідно створити альтернативний механізм розв'язання земельних спорів, бо це більш ефективний та швидкий шлях вирішення спірних земельних питань. Такий орган міг би перенести розгляд земельних спорів у більш цивільні і менш полемічні слухання, ніж у судовій інстанції. На останок, було би краще зменшити розмір Державного агентства земельних ресурсів України і трансформувати його у сучасну кадастрову службу. Необхідно зменшити його дискреційні повноваження та децентралізувати його операції.

- Надалі усувати регуляторні та адміністративні бар'єри у торгівлі

Україна почала йти шляхом реформування сфери торгівлі і значно просунулася у гармонізації із законодавством ЄС. Бар'єри в торгівлі, що ще залишилися, стосуються більше адміністративних питань, а не тарифів. Трансгранична торгівля потребує великих видатків з боку багатьох експортерів, а час, що беруть процедури оформлення, занадто довгий для таких чутливих товарів як сільськогосподарські продукти. Рух у бік регуляторної гільйотини сприятиме торгівлі як в межах кордонів, так і поза ними. Так було й у Хорватії, і в інших країнах з перехідною економікою [50, с.37].

Крім цього, реформи потребує митна служба. Наприклад, необхідно публікувати і тримати у відкритому доступі рішення щодо митної вартості товару, щоб митна оцінка вартості відповідала фактичним партіям товару. Необхідно рухатися далі по шляху орієнтованих на ризик перевірок сільськогосподарської продукції, щоб зменшити кількість товарів, що улягають інспектуванню, і зберігати цінні ресурси відомства для роботи з найбільш ризиковими випадками. Корупцію, на яку давно посилаються як на складову митного оформлення, потрібно викоренити, і не самими офіційними засобами, а й із активним залученням учасників торгівлі. У 2004 р. було запроваджено блок-картку (було розроблено для того, щоб компанії могли звітувати про вимоги хабаря з боку працівника митниці, надіславши цю картку до митної служби, що розпочинало внутрішнє розслідування), і цей крок сприймався позитивно, але став неефективним. Запровадження спільних з ЄС митних операцій може сприяти зменшенню частоти випадків корупції та розбудові спроможності в управлінні митницею. Успіх повного переходу до електронного адміністрування ПДВ після липня 2015р. також став вирішальним фактором скорочення можливостей незаконного збагачення і спрацював на передбачуваність митного оформлення й отримання компенсацій.

- Відійти від політики викривлення ринкової рівноваги

Обмеження в торгівлі, що існують зараз, включно з окремими квотами і ліцензіями, порушують ринкову рівновагу та формування ціни зерна. Такі заходи не мають відношення до наявності продуктів харчування, бо існують великі надлишки виробництва. Коливання 2010-2012 р.р у сфері експорту зерна породили непевність серед виробників та експортерів. Прогресивним кроком стало скасування довільних обмежень експорту зерна і запровадження рамкової угоди між державою і бізнесом з метою регулювання експорту зерна. У майбутньому, краще уникати ліцензування і квот та дозволити виробникам досягти максимуму їх потенціалу на обох ринках – внутрішньому й експортному [90].

Подібним чином, коли для регулювання цін на зерно був створений державний Аграрний фонд, його діяльність зводилася тільки до субсидій виробникам зерна і створила заполітизований ринок розподілення борошна вибраним пекарням. Коли наявність державного резерву зерна є розумною пересторогою, втручання держави у розподілення зерна чи борошна викривлює ринок та підвищує залежність малих виробників від держави, що справляє додатковий тиск на Державний бюджет. Фонд має забезпечити, щоб його інтервенції не викривлювали ринок.

- Надалі стимулювати участь приватного сектора у розвитку інфраструктури

Держава все ще дуже задіяна у розвитку інфраструктури, але виконання її функції стримують неправильні стимули, мінливість Державного бюджету та витоки інформації. Теж саме стримує участь приватного сектору. Приватний сектор міг би бути учасником розбудови інфраструктури, як це доводить краща міжнародна практика ефективного публічно-приватного партнерства (ППП). Такий формат співробітництва передбачає ретельне розроблення проекту державою у сполученні з рівноважним розподіленням ризиків та чітко визначеними механізмами розв'язання спірних питань [66].

- Покращити доступ до фінансування, зокрема для малих і середніх підприємств (МСП)

Щоб покращити доступ до банківського кредиту по всій економіці, потрібно: підтримати збільшення довгострокових депозитів; реалізувати положення закону щодо розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів банків; консолідувати інформацію в кредитних історіях; а також забезпечити і здешевити доступ до Державного реєстру обтяжень нерухомого майна.

Щоб покращити доступ до кредиту невеликих аграрних підприємств, що не можуть отримати кредит, бо не мають застави, можна започаткувати Схему гарантування кредиту (СГК). Цей механізм стимулюватиме банки кредитувати МСП завдяки розподіленню ризиків і частковому гарантуванню кредитів банків-учасників СГК. У випадку невиконання зобов'язань позичальником, банк може звернутися до СГК за частковим відшкодуванням. Необхідно розробити критерії правомочності користування СГК, з тим щоб механізм був націлений виключно на підприємства з обмеженим доступом до кредиту. Механізм ціноутворення має забезпечити прийнятність рівня коефіцієнту покриття та комісійних, і при цьому запобігати виникненню морального ризику. Для початку СГК можна запровадити у вибраних областях з високим рівнем сільськогосподарського виробництва і обмеженим доступом до фінансування.

СГК може використати успішний досвід Польщі. У 2013р. польський державний банк розвитку - BGK, - започаткував інструмент портфельної гарантії на підтримку доступу МСП до фінансування шляхом зменшення кредитних ризиків комерційних банків. За період менше року ця програма надала підтримку фінансуванню майже 15 000 МСП на суму більше USD 1,5 млрд.[74].

Крім цього, МСП могли б скористатися з навчання фінансовій грамотності, що має на меті вдосконалити їх навички фінансового менеджменту й зміцнити їх розуміння правових та регуляторних питань. Це сприяло би

використанню ними альтернативних фінансових механізмів, зокрема схем лізингу та складських й аграрних розписок.

- Забезпечити відповідність систем освіти і досліджень потребам аграрних підприємств

Хоча кількість випускників системи освіти перевищує ринкові потреби, інвестори відчують нестачу навичок. Міністерству освіти і науки варто тісніше співпрацювати з приватним сектором і визначати та передбачати потреби у навичках в агросекторі. ОЕСР і Світовий банк виконали дослідження для визначення розриву в навичках за професіями. Це дослідження потребує оновлення що року із залученням представників міністерства і галузей економіки. Можливо створити Раду з навичок у сільському господарстві для стимулювання діалогу між учасниками з державного і приватного секторів. В Раді з навичок представлені роботодавці, студенти, експерти галузі, професійні спілки та відповідні міністерства, щоб надавати зворотний зв'язок стосовно поточного розриву у навичках та визначати шляхи покращення стану справ і потреби у навчанні.

Схеми стажування можуть стати ефективним механізмом скорочення розриву в навичках. В цьому форматі студенти отримують виробничий досвід, застосовують свої теоретичні знання на практиці, що допомагає університетам оцінити відповідність їх учбових планів. Необхідно розробити правові засади запровадження Схеми стажування. Такі схеми мають стати обов'язковою складовою учбових планів університетів. Студенти, викладачі і роботодавці мають добре розуміти свої обов'язки, гарантії та функції. ОЕСР розробляє План роботи по започаткуванню Схеми стажування у Львівському національному аграрному університеті [74].

Участь приватного сектора в дослідженнях і розробках у сільському господарстві може сприяти використанню потенціалу сучасних фундаментальних досліджень і сформувати критичну масу викладачів і

дослідників в агросекторі. Це стало би ще одним кроком до задоволення потреб сільськогосподарських підприємств у навичках. Підтримка ППП між університетами і приватним сектором, успішним прикладом якої є діяльність Фонду Маха в Італії, може допомогти університетам практикувати більш підприємницький підхід, як це роблять університети в країнах-членах ОЕСР, та пропонувати послуги і продукти агросектору.

- Посилити охорону довкілля

Держава має швидко відреагувати на головні проблеми довкілля, а це - ерозія ґрунтів, сільськогосподарські стоки та низький рівень енергоефективності. Сучасне сплетіння нормативної бази охорони навколишнього середовища на підходах 'команда і контроль' та 'з гори до низу' не дуже помітно покращили результативність охорони довкілля, і наступні рекомендації можуть підтримати просування вперед:

- підвищити відповідальність приватного сектору за результати охорони довкілля: орієнтація екологічної політики на результат, а не її залежність від базових умов, може сприяти підвищенню її результативності більше, ніж додаткові законодавчі акти, які держава не має змоги застосовувати через обмежену спроможність. Наприклад, приватний сектор може відігравати активну роль у розробленні екологічних стандартів для всієї економіки;

- підтримати запровадження дружніх до довкілля технологій: великі іноземні інвестори можуть допомогти підняти рівень екологічних стандартів шляхом запровадження новітніх технологій, які потім передадуть вітчизняним компаніям. В реальному житті, МСП без доступу до капіталу використовують менш ефективні технології та обладнання, що значно шкодить довкіллю. Іноземні інвестори вже роблять свій внесок у передачу технологій, включно з імпортом високоякісних засобів виробництва. Держава може підтримати розповсюдження кращої практики і знань на рівні ферми, використавши досвід Польщі кінця 90-х років, коли Міністерство природного середовища працювало

разом з приватними дослідними установами і розповсюджувало кращу сільськогосподарську практику серед малих ферм;

- Підсилити реалізацію права володіння землею: захист довкілля базується на забезпечених майнових правах, що продемонструвала трагедія ресурсів спільного користування. Потрібно прискорити формування єдиного земельного кадастру для забезпечення права володіння землею та стимулювання сталого управління земельними ресурсами;

- В процесі розроблення аграрної політики вважати на адаптацію до зміни клімату: широкомасштабні природоохоронні заходи щодо ґрунтів і води, - вирощування з нульовою обробкою ґрунту, запровадження стійких до посухи сортів зернових, а також розвиток зрошувальної інфраструктури, - є вирішальними кроками на шляху до підвищення стійкості в умовах зміни клімату [82]. Отже, основні напрями реалізації аграрної політики в інвестиційній сфері мають здійснюватися, виходячи з таких пріоритетів, як нарощування виробництва та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора, збільшення експорту сільськогосподарської продукції, розвиток інфраструктури аграрного ринку та ін.

Висновки до розділу 3

Агропромисловий комплекс України на шляху до підписання ЗВТ з ЄС стикнувся з рядом проблем, вирішення яких потребує значних зусиль та часу. Попри недосконалість адміністративних важелів, інфраструктури, соціальної політики села та відсутність реформ, підприємці аграрного сектору стикнулися ще з одною проблемою, яку потрібно було швидко вирішувати, а саме раптово переорієнтовуватись з російського ринку на європейський. Незважаючи на труднощі, які виникли внаслідок даного процесу на даний час в Україні працюють 266 підприємств, які мають право експортувати на ринок Євросоюзу.

Для вирішення проблем в АПК України необхідно насамперед налагодити систему інвестування як за рахунок власного бюджету, так і з а рахунок іноземних інвесторів, створивши сприятливий інвестиційний клімат. Це можна зробити за допомогою стимуляційного оподаткування, дотацій на створення великих об'єктів інфраструктури і природо-охорони, фінансових стимулів, безвідсоткових позик, пільгових режимів.

На нашу думку, найважливішими заходами для розвитку аграрного сектору України є: спрощення адміністративних процедур та підвищення рівня передбачуваності інвестиційної політики, скасувати мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення з появою необхідних правових та інституційних умов, подальше усунення регуляторних та адміністративних бар'єрів в торгівлі, встановлення ринкової рівноваги через врегулювання проблем з надвиробництвом продукції, розвиток інфраструктури із залученням до цього приватного сектора, спростити доступ до фінансування, забезпечення відповідної системи освіти та розвиток програм міжнародного стажування, а також посилити охорону довкілля.

ВИСНОВКИ

Агропромисловий комплекс за своєю структурою є досить складним і саме тому потребує добре продуману систему державного регулювання. Відповідно до поставлених завдань можна зробити наступні висновки:

1. Під аграрним ринком розуміють сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції. Його поділяють на рослинництво та тваринництво, які в свою чергу включають безліч підкатегорій. Також, виділяють екстенсивний тип ведення сільського господарства (за рахунок залучення додатково робочої сили) та інтенсивний (застосування нових технологій). Якщо ж говорити про переваги зони вільної торгівлі з Європейським Союзом в аграрному секторі, то можна виділити ряд переваг, завдяки яким відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, підвищення рівня якості, безпеки, екологічних характеристик продукції АПК, покращення стану продовольчої безпеки держави.

2. Існують два типи державної підтримки сільського господарства: за методикою Світової організації торгівлі (СОТ) та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Так, згідно методики ОЕСР заходи підтримки АПК впроваджують через оцінку підтримки виробників, оцінку підтримки через загальні послуги, оцінку підтримки споживачів. За методикою СОТ підтримка аграрного сектору здійснюється за допомогою доступу до ринку (тарифи, тарифні квоти), внутрішньої підтримки та експортних субсидій.

3. На даний час виділяють дві моделі розвитку аграрного сектору. До першої моделі відносять заходи, що базуються на закріпленні умов і механізмів державної підтримки в рамках єдиного законодавчого акту (наприклад, така система діє в Російській Федерації, Європейському Союзі, Канаді та Туреччині); Для другої моделі основним є наявність різних програм, що можуть

реалізовуватися незалежно один від одного (США, Мексика, Нова Зеландія). Спільна аграрна політика (САП) країн ЄС пройшла три етапи свого розвитку. На першому етапі основною метою було забезпечення людства продовольчими продуктами, на другому – подолання проблем перевиробництва продукції, на третьому – рівномірний розвиток АПК у країнах ЄС (реформи MacSharry). На сучасному етапі виділяють три цілі САП : життєздатне виробництво продовольства, стале використання природних ресурсів і пом'якшення наслідків зміни клімату, збалансований сільський розвиток.

4. Згідно проведеного аналізу країни ЄС забезпеченні всіма умовами для розвитку сільського господарства. Також, було визначено місце країн ЄС по виробництву окремих груп продовольчих товарів у світі. Так, по виробництву зернових лідерами з країн ЄС є Німеччина, Франція та Польща, по виробництву овочів – Італія, Іспанія, Франція та Німеччина, по виробництву фруктів – Іспанія, Італія, Польща, Німеччина, Греція, по виробництву м'яса – Франція, Німеччина, Іспанія, Італія. Європейський Союз експортує продукцію сільського господарства в основному до США, Китаю, Швейцарії, Японії, Росії та ін., та імпортує з Бразилії, США, Аргентини, Китаю, Швейцарії, Туреччини. Найбільшу частку у експорті ЄС займали такі продукти аграрної промисловості як: пшениця, зернові відмінні від пшениці та рису, рослинна олія, сухе молоко і сироватка, живі, свинина, овочі та ін. Основними продуктами імпорту у 2016 році були: соєві боби, пальмова олія, макух, кава та чай, какао-боби, овочі, фрукти, тропічні фрукти, горіхи та спеції, тютюн.

5. Для компаративного аналізу аграрного ринку ЄС та України було використано такі дані, як фінансування АПК України та ЄС, кількість зайнятих у країнах ЄС та Україні, товарна структура експорту України та ЄС, виробництво певних груп продовольчих товарів в країнах ЄС та Україні. Так, станом на 2016 рік фінансування аграрного сектору скоротилося на 52% порівняно з попереднім роком. Також, були зменшенні обсяги спеціального

фонду на 77%, та загального на 9%. Якщо ж аналізувати яку частку посідає САП від загальної витрат Євросоюзу, то можна побачити, що у 1980 році на аграрний сектор витрачалось понад 70% від загальних витрат ЄС, а в 2014 році даний показник впав до 39%. Кількість зайнятих в аграрному секторі по країнах ЄС значно менша ніж в Україні, це пов'язано з різними типами ведення сільського господарства. Основними товарами експорту України є: кукурудза, насіння олійних культур, матеріали рослинного походження, олія, цукор, м'яса, кондитерські вироби, пшениця, мед та ін. Товари експорту ЄС: тварини в живій вазі, готові чи консервовані продукти з м'яса та риби, живі рослини, кава, чай, сигари та сигарети, молочні вироби та ін. По виробництву пшениці головними конкурентами України є Франція та Німеччина, що ж стосується виробництва кукурудзи, то ЄС посідає четверте місце в світі, а Україна шосте. По виробництву картоплі Україна займає вищі позиції в світі, ніж країни ЄС. Також, досить значними є обсяги загального експорту України по такій категорії товарів як живі тварини та овочі.

6. Для виходу української аграрної продукції на європейський ринок необхідно враховувати всі відповідні вимоги, а саме: стандарти безпеки, санітарні, фітосанітарні, податкові умови. Після підписання Асоціації про зону вільної торгівлі Європейський Союз встановив митні ставки і квоти. Згідно проведеного аналізу Україна у 2016 році по деяких групах товарів використала квоти повністю (мед, виноградні та яблучні соки, цукор, оброблені томати, ячмінна крупа та борошно, овес), а по інших частково, або ж зовсім не були використані квоти. На нашу думку, необхідно переглянути квоти і зосередити увагу на експорті продукції, яка не використала їх.

7. АПК України має досить багато недоліків і їх список не є вичерпним. До основних проблем відносять: витратність виробництва, недосконало розвинуті послуги страхування, відсутність ефективної системи регулювання та підтримки аграрного виробництва, нерозвиненість соціальної

політики села, застарілість обладнання та недостатнє фінансування розвитку техніки, нерівномірний розподіл видатків на розвиток аграрного сектора, недостатній обсяг інвестицій для розвитку АПК, виснаженість земельних ресурсів, надмірний податковий тиск на виробників, недосконалість законодавства в аграрній сфері, невідповідність стандартам якості, що перешкоджає виходу на міжнародні ринки, шкода навколишньому середовищу, через надмірне використання хімічних речовин, недосконала робота органів контролю за якістю продукції, недостатня підтримка малого та середнього бізнесу в аграрному секторі та ін.

8. Для вдосконалення державної підтримки розвитку агропромислового комплексу України насамперед необхідно: спрощення адміністративних процедур проведення реформ, які зменшать вартість дозволів і ліцензій та проведення інституційної реформи, що має бути спрямована на вдосконалення співпраці з приватним сектором; скасувати мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення ; надалі усувати регуляторні та адміністративні бар'єри у торгівлі спрощувати бар'єри в торгівлі за допомогою реформ та переговорів з ЄС; відійти від політики викривлення ринкової рівноваги, уникати ліцензування і квот та дозволити виробникам досягти максимуму їх потенціалу на обох ринках – внутрішньому й експортному; надалі стимулювати участь приватного сектора у розвитку інфраструктури перейняти міжнародний досвід і створити організацію на зразок публічно-приватного партнерства; покращити доступ до фінансування, зокрема для малих і середніх підприємств; забезпечити відповідність систем освіти і досліджень потребам аграрних підприємств; посилити охорону довкілля, підвищення відповідальності приватного сектору за стан довкілля, впровадження екологічних технологій, виведення відповідних сортів рослин та розвиток зрошувальної інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. “Аграрна частина” Держбюджету – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroconf.org/content/agrarna-chastina-derbyudzhetu-2016>
2. Аграрна реформа в Україні / [П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та ін.]; за ред. П. І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
3. Амосов О. Ю. Фермерство як форма підприємництва в аграрній сфері / О. Ю. Амосов // Агросвіт. – 2008. – № 8. – С. 4–6.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 356 с.
5. Бабич М. М. Нормативно-правове забезпечення функціонування фермерських господарств / М. М. Бабич // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 68–74.
6. Бюлетень представництва Європейського Союзу в Україні. Вільна торгівля і квоти: міфи та реалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euukrainescoop.net/2016/02/09/quotas/>
7. Васильчак С. В. Формування та перспективи розвитку фермерських господарств у ринкових умовах / С. В. Васильчак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19. – С. 147–151.
8. Гоголь Т.В. Становлення Спільної аграрної політики Європейського Союзу та регулювання розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Dutp/2012_1/txts/12GTVRST.pdf
9. Гойчук О.І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення / О.І. Гойчук // Загальні проблеми економіки. – 2003. – № 12. – С. 12–18.
10. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю. Губені // Економіка України. – 2007. – №4. – С. 62–70.

11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Довідка щодо співробітництва з ЄС: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://170820.minagro.web.hostingtest.net/page/?10597>.
13. Економічні результати сільськогосподарського виробництва за 2011 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/877-16>
15. Закон України «Про охорону земель» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15>
16. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 129 1969 року про інспекцію праці в сільському господарстві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1986-15>
17. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/191-19>
18. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
19. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>
20. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

21. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>
22. Застосування політики протекціонізму в сучасному світі / О. Округлення, А. Блінов // Журнал Європейської економіки: Тернопільський національний економічний університет. – 2007. – №2. – С.159–175.
23. Збарський В. К. та ін. Місце і роль малих форм господарювання в аграрному секторі економіки України: навч. посібник. – К.: НАУ,– 2007. – 428 с.
24. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
25. Карта ґрунтів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmap.su/uk-g6/202.html>
26. Квоти і не тільки: де Україна може наростити експорт до ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/11/8/7057104/>
27. Клименко І.В., Бугрій М.Г., Ус І.В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. – К.: НІСД, 2011. – 19 с.
28. Кліматичні пояси землі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmap.su/uk-g6/202.html>
29. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності / М.Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 24–31.
30. Лапа В. Для експорту до ЄС українська картопля поки непридатна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/agrobusiness/events/4701-dlia-eksportu-do-ies-ukraiinska-kartoplia-roky-neprydatna.html>

31. Мамчур В.А. Аграрний ринок як інститут розвитку аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2342>
32. Мехметі І. Основні механізми та інструменти державного регулювання сільського господарства в розвинених країнах [Електронний ресурс]/ І. Мехметі// Міжрегіональна Академія управління персоналом. – Режим доступу: www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf
33. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Капітальні інвестиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/system/files/.pdf>
34. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Стан розвитку АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/system/files/2016.pdf>
35. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/>
36. Мороз О. О. Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, еволюція парадигми: моногр. – Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2003. – 233 с.
37. Мороз О. О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку // Вісник Вінницького політехнічного інституту – 2004. - № 5. – С. 8–13.
38. Небава М. І. Теорія макроекономіки. Навчальний посібник – Київ: Видавничий Дім „Слово”, 2003. – 536 с. /З грифом МОН України/.
39. Основні пріоритети Спільної аграрної політики (САП) країн ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amdi.org.ua/home/amdi-news/300-the-main-priorities-of-the-common-agricultural-policy-cap-of-the-eu.html>
40. Павленчик Н. Ф. Еволюція розвитку аграрного ринку України / Н. Ф. Павленчик // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 116–118.

41. Пантелеймоненко А. О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: моногр. / А. О. Пантелеймоненко. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 347 с.
42. Поточний стан використання тарифних квот Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agritrade-ukraine.com/images/Dokumenty/Kvoti2.pdf>
43. Проект Закону No. 1460-1 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо приведення законодавства у сфері насінництва та розсадництва у відповідність до європейських та міжнародних вимог)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53134
44. Пугачов М. 2016 експорт української сільськогосподарської продовольчої продукції до ЄС зросте до 4,7 млрд дол. – прогноз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/agrobusiness/events/4652-2016-eksport-ukrainiskoi-silskogospodarskoi-prodovolchoi-produktsiii-do-ies-zroste-do-47-mlrd-dol-prognoz.html>
45. Пугачов М. Зовнішня торгівля агропродовольчою продукцією дещо позвавилася [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uga-port.org.ua/novosti/ukraina/zovn-shnya-torg-vlya-agroprodovolchoyu-produkts-yu-deshcho-rozhvavilasya-mikola-puga>
46. Світова практика протекціонізму та можливості його застосування в Україні / В. Антонов // Визвольний шлях: Суспільно-політичний та літературний місячник. – Київ. – 2007. – № 7. – С. 3–13.
47. Серпухов М. Прихований протекціонізм як інструмент сучасної міжнародної торгівельної політики / М. Ю. Серпухов // Економіка розвитку. – 2013 – № 4 (68). – С. 23–27.
48. Стан фінансування АПК у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/18701>

49. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
50. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 376 с.
51. Особливості ґрунтів Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://geografica.net.ua/publ/galuzi_geografiji/fizichna_geografija_materikiv_ta_okeaniv/evropa_osoblivosti_gruntovogo_pokrivu/42-1-0-713
52. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій: підруч. / [П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко, О. П. Булавка та інші]; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка. –К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 454 с.
53. Урядовий портал. Додатки до угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=247411743&cat_id=223223535
54. Шевченко С. В. Аграрний маркетинг як інструмент вдосконалення цінової політики сільськогосподарських підприємств / С. В. Шевченко // Таврійський науковий вісник: зб. наук. пр. – Херсон: Айлант, – № 10. – 2010. – С. 416–421.
55. Школьний О. О. Формування політики регулювання системи аграрного підприємництва // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 31–34.
56. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: моногр. /О. Г. Шпикуляк – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.
57. Agricultural Support: How is it Measured and What does it Mean? // [Електронний ресурс] / Organization for economic cooperation and development // Policy Brief. – 2004. – June. – Режим доступу: www.oecd.org/dataoecd/63/8/32035391.pdf

58. Agrimarket Analytics for better business results [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agrochart.com/ru/>
59. Association agreement between the European Union and its member states, of the one part, and Ukraine, of the other part [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article%3Fart_id=248279225&cat_id=248274610
60. Arnold B. Policies That Distort World Agricultural Trade: Prevalence and Magnitude // [Электронный ресурс]/ B. Arnold. – СВО. – Режим доступа: <http://www.cbo.gov/ftpdocs/66xx/doc6614/08-22-Doha.pdf>
61. CAP expenditure in the total EU expenditure [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-post-2013/graphs/graph1_en.pdf
62. Communication from the commission to the European Parliament and the council: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu>.
63. Dudych J., Klimowicz M. Selected Policies of The European Union evolution in The Context of The Treaty: book. – Wroclaw. – 2013. – 292 p.
64. Europe 2020 targets: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-anutshell/targets/index_en.htm.
65. European Commission Trade Market Access database [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://madb.europa.eu/madb/indexPubli.htm>
66. European Innovation Partnership “Agriculture Productivity and Sustainability”: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/agriculture/eip/index_en.htm.
67. Eurostat [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat>
68. FAOSTAT - Food and Agriculture Organization of the United Nations [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/CC>

69. Farm indicators by area, type of farm, standard output, legal entity and NUTS 2 regions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ef_m_farmleg&lang=en

70. Fat contents and protein contents (cow's milk) - annual data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=apro_mk_fatprot&lang=en

71. Financing the Common Agricultural Policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding_en

72. Milk collection (all milks) and dairy products obtained - annual data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=apro_mk_pobta&lang=en

73. Monitoring EU Agri-Food Trade: Development until January 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/trade-analysis/monitoring-agri-food-trade/2016-1_en.pdf

74. OECD Eurasia Competitiveness Programme. Політика інвестування у сільське господарство: Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/globalrelations/Agricultural_Investment_Policies_Ukraine_UKR.pdf

75. Population change - Demographic balance and crude rates at national level [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en

76. Portugal L. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation // [Електронний ресурс]/L. Portugal. – OECD. – Режим доступу: www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf

77. Priorities: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-anutshell/priorities/index_en.htm.

78. Situation and prospects for EU agriculture: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/situationand-prospects/2010_en.pdf.
79. Statistical Factsheet European Union [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets_en
80. The Common Agricultural Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/agriculture/50-years-of-cap/files/history/history_book_lr_en.pdf
81. The Common Agricultural Policy after 2013: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm.
82. The future of rural development policy: [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/agriculture/publi/appbriefs/04_en.pdf.
83. The State of Food Insecurity in the World [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fao.org/home/en/>
84. Top 25 Potato Producing Countries [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://www.potatopro.com/world/potato-statistics>
85. Trade – European Commission [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ec.europa.eu/trade/>
86. UnctadStat [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en
87. Van Tongeren F. Agricultural Policy Design and Impelementation. A Synthesis [Электронный ресурс]/F. Van Tongeren//Food, Agriculture and Fisheries Working Papers. – № 7. – OECD Publishing, 2008. – Режим доступа: www.oecd.org/dataoecd/2/41/40473050.pdf
88. World Bank Group [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldbank.org/>

89. World Corn Production (Ranking By Country) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://beef2live.com/story-world-corn-production-ranking-country-0-107183>

90. World Development Report 2008: agriculture for development // [Электронный ресурс] / World bank, 2008. – Режим доступа: siteresources.worldbank.org/INTWDR2008/Resources/WDR_00_book.pdf

91. World Trade Organization [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.wto.org/>

92. Сельское развитие в Европе: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eastagri.org/publications/pub_docs/Mantino.pdf.